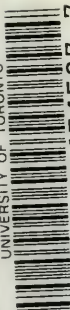

O'Leary, Peter
Mo sgeal fein

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 01474527 7

PB
1399
054Z465
1914

From the Library
of
PÁDRAIG Ó BROIN

mo sgeál féin

peadar ua laoghaire

175
mo sꝥéal fēin

an t-áthair peadair ua laogaire
canónac, s.p.

do sꝥríob

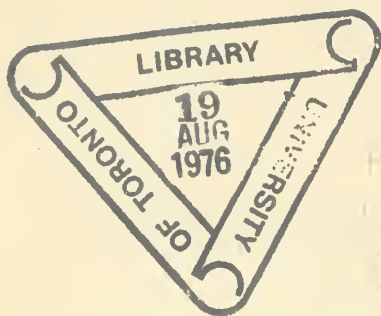
||
an t-áthair pádraic ua dómnaill, o.o.
tígearna easbog rátaðot

do sꝥríob a ceannport

brún agus ó nualláin, teor.

i mbaile áta cliač i mbéal feirste

i scorcais i bportláirge

PÓSGARTAR SAC CEART AR COSNASH.

CLÁR NA SCALIBRÍOÍOL.

	leathanac
I. mo sínsear	1
II. lios caraigáin	9
III. rógaí	16
IV. clampar olíge	25
V. dá arm aighe	30
VI. an gorta	36
VII. sgoil caraig an ime	48
VIII. trí liathróidí duba	54
IX. sgoil maščromta agus coláiste col- máin	61
X. siubál na gcnuc	70
XI. an mhangarta	76
XII. ar mhullaé na mangartan	85
XIII. maš nuadac	94
XIV. baogal ar an nġaeluinn	99
XV. gnó sašairt ; agus teacé na bpiníní	106
XVI. " a úia, saor éire ! "	116
XVII. i gcill seanais agus i gcill úiró	121
XVIII. séamus fréiní, an fošluiróe	130
XIX. an stacnacó ó'n ólacán	136
XX. ár sgoil i ráé cormaic	146
XXI. i maščromta	152
XXII. an sgoil sa ráé	157
XXIII. an LAND LEAGUE	160
XXIV. ácarušaó ar an saogal	166
XXV. éasóir agus díogaltas agus smaé- t-olighe	174
XXVI. " BARRY THE RAKE "	179
XXVII. timeóntaite agus tiġearnai	185
XXVIII. " MADAM ANNE "	193
XXIX. baile mistéala	198
XXX. ó úin ar aill go caisteán ua liatháin	208
XXXI. obair éosanta na ġaeluinne	211
XXXII. onóir do'n obair	215

mo sgeál féin

I

mo sínsear.

SA bliain d'aois an Tighearna míle sé céad a dó do briseadh cat ar Shaeblaið agus ar an dá doth, doth ua Néill agus doth Ruadh ua Dómnaihl, i n-aice Cionntsaíle. Bí naoi mbliana caithe an uair sin ag muintir na h-Éirean ag troið go dian i scoinnib a namhad ar son na h-Éirean agus ar son an creidimh, agus i scaiteamh na naoi mbliana san do rugadhar buadh ar na Gallaið ins gac cat trom d'ár buaileadh eatartha go dtí an briseadh sin Cionntsaíle. Do loit an t-aon briseadh amháin sin buadh na naoi mbliana, agus bí Éire fé cosaid a namhad airís.

Ansan do gluais an cos-ar-bolg agus an t-éirleac, agus an feall i riocht dlíge, agus an t-éirleac i riocht na fírinne ; na Shaeblaið d'á rugadh a' talamh a sínsear nuair ná séanpairís a screideamh, agus an talamh 'á tabairt do ropairib iasacta anall ó Sasana agus ó Albain ; go dtí gur cuir déine na h-éagsóra féadaint ar na Shaeblaið eirige amac airís agus iasact eile do déanamh ar iad féin a cosaint ar a leitéir de léirsgríos.

Dacath blian tar éis briseadh Cionntsaíle isead

t'eirigeadar amach airís. Nuair a bhí an t-eirige amach san t'á beartuighéad isead adúnbairt file éigin :—

“Bliain a dhácad beir aitean san síol san blá,
 'S an bliain i n'áice beir Sasanaigh sínte ar
 lár.”

Ba ró dóbair go dtagaíod an focal san fíor an uair sin. Táinig Eógan Ruadh ua Néill, mac Driúar t'Áod ua Néill, anall go h-Éirinn, agus do cuireadh i gceannas Gaedhal Uladh é. Fear stuama, cróda, éirimeamail, oílte ar cosadh agus ar ghnótaibh cogaidh, ab éad é, mar ba duál dó beir. Táinig mórán de clainn na n-uasal a d'ibireadh tar éis briseadh Cliontsáile, tánaíod anall ó'n Spáinn agus ó'n bFrainc agus ó áiteanaibh eile de'n Eúróip, agus níor b'fada go raib slóighe líonmóra Gaedhal ins gac cúis de cúisibh na h-Éirean, agus iad “as seasamh a gcirt.” Do leanadair as “seasamh a gcirt” go dtí gur d'eim Eógan Ruadh ua Néill, as an mBeinn mDorb, gníomh díreac de sahas an gnímh a d'eim Driúair a aitar agus Áod Ruadh ua Dómnall as béal an Átha Duirde deic mbliana agus dhácad roimh sin.

Bhí uaisle Gaedhal agus sean Gall cruinnighe an uair sin i gCill Chainniú agus iad as d'éanamh d'lighe agus ríagalta do mhúintir na h-Éirean, agus gan ar cúmas mhúintir Sasana don cur istead a d'éanamh ortá ná don cosg do cur le n-a ighnó. Ad nuair a rug Eógan Ruadh ua Néill an buadh uatbásac as an mBeinn mDorb táinig éad ar cúir des na h-uaisleibh Gaedhla eile. I ndiais ar ndiais do mheaduigh agus do leathanuigh an fuat agus an droc aigne acu uó-san agus t'á céile. Táinig easaontas, leis, sa Comairle, i gCill Chainniú, idir na Gaedhil agus na

Sean Shail. Doin an namair gac don díceal, le feall agus le h-éiteac agus le cleasaíreac, as séirdeac fé gac taob i gcoinnib an taob eile, as tabairt na leat-úpabhar uata, na neite do cógrac taob agus ná cógrac an taob eile, go dtí gur mó an fuac a bí as uaisliú na Cómaire agus as taoiseac-aiú na slóis d'a céile 'ná mar a bí as don taob acu do'n namair. Tar éis naoi mbliain bí an gnó san Cill Caimnig tuicite as a céile cóm glan agus dá mba briseac eile mar briseac Cionntsaile a béac tagaite ortá. Ansan táinig Cromwell, agus do dein sé sin léirsgríos agus éirleac agus cos-arbolg, ar Shaeólaib agus ar an gcreideam, agus ba neamniú an léirsgríos a lean briseac Cionntsaile seacas é.

Tar éis briseac Cionntsaile, bíod gur as na Shallaib a bí an buac, bí lán a gcreide d'eagla acu roimis na Shaeólaib. Mar shail ar an eagla san deimeadur siotcáin leó. Níor siotcáin dáiririb an tsiotcáin sin, ámtac. Siotcáin cun fill agus cun uisge-fé-talam ab ead i. Ní raib sí úpab uéanta nuair a tosnuig an feall. Do leis na Shail ortá go úpabardar eolus ar eirige amac eile beit beartuigte as uaisliú na nShaeóal i gcoinnib na nShail agus i gcoinnib riú Sacsan. Coir dáis ab ead an beartuigac san dá úpabard é deimniugac. Cúin é deimniugac ní raib le uéanam ac breit, 'n-a nduine agus 'n-a nduine, ar na h-uaisliú Shaeólaac agus iad do breit anonn go lúnduin agus iad do éirail tál, agus dá úpabard ciontac iad, an éroc a tabairt oóib. Do tuig na h-uaisle Shaeólaac an cleas san. Bí ciall ceannaig págata acu go daingean um an ucaca san. Bí fios acu go maic ná raib don coir

déanta acu, ná raib don eirige amac beartuighe acu, ná don cuimneamh acu ar a leitéir ; ná raib uata ac ceat suaimnis agus socaraeta tar éis a naoi mbliana cogair. Ac bí 'fios acu, leis, nuair a curtí olig Sasana i bpeirém ar duine, nár cosaint do'n duine sin macántaet ná neamhíontaet, go mór mór, má ba duine é go raib talam nó tigearnas nó saibreas aige le cailleanaint.

Do tuig uaisle na nGaeodal an níos sin go maith an uair sin, agus do teiteadar a' h-Éirinn sar a bfeadfaí an cleas Gallta san a d'imir ortá, iad do triail agus iad do daorad agus iad do crocad.

Nuair a biodar imtighe bí átas ar an rí agus ar na Gallaid. Níor b'fearr leo rud a deineadar uaisle na nGaeodal 'ná teitead le n-a n-anam. Bí talam breá fada pairsing Cúig' Ulaó fágta 'n-a ndiaig acu, com maith díreac agus bead sé fágta 'n-a ndiaig acu dá bpanaiois agus go scrocpaí iad. Sin a raib ó'n namair. Do tóg an namair an talam agus do roinneadar eatará é.

D'imitig na h-uaisle Gaeolaca tob' aoirde an uair sin a' Cúig' Ulaó. Bí uaisle móra na Muhan imtighe roimis sin. Níor fág san i n-Éirinn, tuair ná teas, ac na mion-uaisle agus na daoine bocta. Deic mbliana agus daad 'n-a diaig san, nuair a criocnuigead an léirsgríos a dein Cromwell, do deinead iaraet marbuigeteac ar slíocht Gaeodal go léir, ioir uasal agus íseal, do glanad a' talam na h-Éirean amac, le díbirt nó le bás. Ní glacpaiois an creideamh nua pé meallad ná marbúad a déanfaí ortá cuige. Ní glacpaiois é ar ais ná ar éigin. Ceap an namair, d'a bgrig sin, ná raib le déanamh leo ac iad do dísguad ar fad. Bí a ciall péin

as an namhaid sa ghnó san. Nuair a d'ibread na h-uaisle móra a' Cúig' Ulaí, d'fhan talamh Cúig' Ulaí as an namhaid. Dá b'fearaí slíocht Gaedhal go léir do mharbhadh nó do d'ibirt a' h-Éirinn, d'fásgadh san talamh na h-Éirean go léir as an namhaid. Isé an talamh a bhí ó'n namhaid, ar sgáth creidim.

An léirsgríos a lean briseadh Cionntsaile do luig sé go trom ar uaislín móra na nGaedhal, ac éadar a lán des na mion-uaislín saor uair. Ac nuair a táinig léirsgríos Cromwell do luig sé ar an uile duine de slíocht na nGaedhal, roir uasal agus íseal. Do leat sé ar fuir na dúta go léir, isteach i ngleann-taib uaigneacha agus i n-áiteanaib imiscéineamla, i dtreo nár fearad don áit ná don aicme daoine dul uair. Daoine a bhí an uair sin 'n-a gcómnuişe ins na n-áiteanaib imiscéineamla san, agus go raib a sínsear rómpa 'n-a gcómnuişe ionta ar fearad na gcéadta blian agus na b'fíorí glún, go sám agus go suaimneasac, saor ó buaiream agus ó cruadhtan na scothá a bhí coitianta ar siúdal lasmuic díob, do shrois léirsgríos Cromwell iad. Do creadadh agus do sgriosadh iad. An méid nár cuireadh cuibhais díob tob' éigean dóib teiteadh le n-a n-anam as na sean áiteanaib cómnuişte sin, beo bocht, agus imteacht ar fuir an tsaogail.

Bhí an uair sin sa taobh tiar d' Uib Laozáire, sa m'umhain, caisteán nár ró mór, agus Caisteán Caraig na Cora an ainim a bhí air. Bhí beirt dritár 'n-a gcómnuişe sa caisteán san. Diarmuid ua Laozáire ab ainim do duine acu, agus Concubair ua Laozáire ab ainim do'n duine eile. Do shrois an léirsgríos iad. B'éigean dóib imteacht, agus an caisteán agus

an tÚtaig t'fásáilc ag coiscrióc éisín iasácta. Tánadar andeas go baile múnirne. Do pós tuine acu bean de muintir Duinnín a bí 'n-a cómnuiġe ar na h-Ollánaib, agus t'fan sé ansan. Do réir mar a h-innseáð dom 'dob' é sin Concubdar. Cuairt Diarmuid soir go h-áit ar a tucgtí Carais na Maoraí, agus cuir sé fé ann. Tamall 'n-a diaig san do cuairt tuine de slíocht Concubair ó-cuairt go Dút' Alla, agus cuairt sé cun cómnuiġte ar an Mullac Ruad, ceitre míle ar an tsaob cuairt de Sráit an Muilinn, i n-aice Cuilinn Uí Caoimh. Do pós sé sin bean ar a tucgtí Doiblin an Réirleáin. Is dóic liom gur de muintir Ceallacáin gur b' ead í. Bí mac acu san agus Concubdar ab ainim dó, agus fear ana ciallmhar, ana stuamda, ab ead é. Do pós sé bean de muintir Icíde, ingean do Tadó ua h-Icíde, Tadó mac Ainoriais, a bí 'n-a cómnuiġe tiar ar an Aclán, ar bruaic Aban Móire. Neill ní Tadó a tucgtí ar an ingín. Bí lán tíge de clainn acu. Siobán ab ainim do tuine des na h-ingean-aib.

Bí Diarmuid, fé mar a h-innseáð dom, 'n-a cómnuiġe ar Carais na Maoraí. Bí mac aige sin agus Concubdar ab ainim dó. Nuair a bí an Concubdar san pósta agus ag déanam dó féin, bí buacail aimsire aige, agus Concubdar ab ainim do'n buacail, leis, agus de muintir Laoġaire ab ead é, agus, t'a deasgaib sin, "Concubdar Máigistir" agus "Concubdar Buacail" a tucgtí ar an mbeirt. Bí clann ag an gConcubdar Máigistir sin, ac cóm tiuġ agus a tás-aíois do ġeibíois bás. Bí sé féin agus a bean go h-ana buarta mar ġeall air sin. Do tárla, tráġ, go raib súil le tuine eile clainne acu. Bí an t-am

as teacht, ac má bí, do bí an buairt agus an t-eagla ortá araon go n-imteodáir an leanó san pé mar imtigh an cuio eile a táinig roimis. Bí an buairt agus an t-eagla ar an máthair cóim inór san gur badoḡal, dá mba ná beaḡ don cúis eile cun na díobála déanamh, nár beaḡ an buairt aigne cuige. Raint laetanta sar a dtáinig an t-am cun na clainne teacht, do buail cúca an dorús isteaḡ bean ná feacaíḡ doinne acu riamh roimis sin. O'fíafraigh fear an tíge d'í cár b' as í.

"Tánaḡ aḡḡaḡ ó baile anso cúḡaibḡ," ar sísí, "adcuairḡ ó Cill Dara."

Ansan o'feuc sí ar an mnaoi.

"Ná bíod don buairt ná don eagla ort an turús so," ar sísí. "Mairpíḡ an t-é atá as teacht anois, ac is ar don cóingill amáin é," ar sísí. "Tugtar ainim cúil le cine air, agus mairpíḡ sé."

Nuair a bí an méid sin ráidte aici o'imtigh sí uata an dorús amaḡ, agus ní feacaíḡ doinne í, beó ná marb, sa n-ait 'n-a díais san.

Níor b'fada go dtáinig an clann; mac óḡ. Concuḡar nó Diarmuid nó Art nó Céadac nó fear, na h-ainmneada do bain leis an gcine; ac do tugad Barnabí ar an mac san, ainim nár h-airiḡeas riamh roimis sin ar doinne de muintir Laoḡaire. Táinig mac eile 'n-a díais. Do leanad ar an gcúl le cine, agus do tugad peadar mar ainim air. Do mair an beirt, agus do dein fí móra maite díob. Do pós Barnabí agus bí beirt mac aige. Tug sé Diarmuid ar duine acu, i n-aimdeóin an cúil le cine, agus tug sé peadar ar an mac eile, ainim a d'icár.

Nuair a bí an beirt mac san eirighse suas b' éigean

do Bharnabí imtheacht ó Caraig na Maoraí. Níor féadfas riamh a d'éanamh amach cadó é an cúis.

Sa n-am gcéadna san bhí 'n-a cómnuiige tuair ar Sileann Daím, as bun Mullac an Ois, fear n-ar b' ainim do Diarmuid ua Tuatais. Bhí beirt ingean aige, Siobán ní Tuatais agus Máire ní Tuatais. Tá ar an tSaoth teas de Sileann Daím baile gur b' é ainim atá air 'ná Lios Caragáin. Bhí an baile sin 'n-a talamh anáirde le linn Bharnabí uí Laoisaire agus a beirt mac a beirt as imtheacht ó Caraig na Maoraí. Do tóg Diarmuid ua Tuatais an talamh san a bhí anáirde, agus dein sé dá feirm de, agus tug sé an dá feirm do dá beirt ingean, do Siobán agus do Máire. Bhí meas ana mór aige ar beirt mac Bharnabí uí Laoisaire. Dein sé dá cleamnas leó. Tug sé Siobán do Diarmuid agus tug sé Máire do Peardar, agus cuir sé isteach sa dá feirm ar Lios Caragáin iad cun cómnuiigte. Bhí fear bó agus fiche ins gac feirm níos, agus bhí an dá lánamain ós láidir, ábalta ar pé cairde a bhí sa talamh do baint as. Níor talamh maith é. Talamh fíain fliuc ab ead an cúro ba mó dé. Ac do tógad dá lín-tíge móra maite creireamnáca air. Bhí lán tíge de clainn as gac lánamain acu. Bhí cúis duine déas nó sé duine déas clainne as Peardar agus as Máire ní Tuatais. Diarmuid ab ainim do'n mac ba sine a bhí as Peardar.

Nuair a táinig an t-am cuige do tráctad ar cleamnas idir an Diarmuid sin agus Siobán ní Laoisaire, an ingean úd Concubair uí Laoisaire a bhí an uair sin 'n-a cómnuiige tuair ar an Mullac Ruad, i n-aice Cúilinn Uí Caoim. Do tuigead gur maith an cleamnas le d'éanamh é. Do tuigead leis, go raib an gaoil ann, agus go mb' féidir nár b' foláir col do

réirítead sar a n'óanfaí an pósað. Do cómhairigeadó an saol, ar an dá taob, siar go dtí an beirt dritár. Diarmuid ós agus Concubair ua Laoḡaire, an beirt úo a d'ibreadó a' Caisteán Carais na Cora; agus do fuaarad, ó'n gcómhairiam, go raib an saol, ar saó taob, níba sía amac 'ná an cúigmadó glúin. Do veinead an cleamnas. Do pósað Diarmuid Ruad ua Laoḡaire, mac do peadar ua Laoḡaire agus do máire ní tuatais ar Lios Caragáin, le Siobán ní Laoḡaire, ingean do Concubair ua Laoḡaire agus do Neill ní Icíde, a bí ar an Mullac Ruad. Sa bliain o'aois an Tigearna míle oót gcéad tríócad a naoi, bí mac as an mbeirt sin. Mise an mac san.

II

LIOS CARAGÁIN

Bí ootar mac agus ootar ingean as peadar ua Laoḡaire agus as máire ní tuatais, mo sean-atair agus mo seana-mátair. Bí dá feirm tailim acu, an feirm ar Lios Caragáin, fear bó agus fice, agus feirm eile tíos ar Cill Shobnatan, fear cúis cinn véas de buaib. Bí san maít go leór, ac níor ró mór an saogaltas é cun sé duine véas clainne do tógaint air agus do cur i gcríó as. Dá mairead an t-atair go dtí go mbéad sé suas le deic mbliana agus trí ficíó nó mar sin, b' féidir go b'féarfað sé ruo éigin fóganta véanam do'n clainn; ac táinig

an bás air, slán mar a n-innstear é, nuair ná raib sé ac oót mbliana agus daicad. O'a. gioraict i an aimsir a fuair sé cuige, bí an cuio ba mó de'n élainn inígean curta i gcríó aige sar a bfuair sé bás, agus iad curta i gcríó go maic aige. Ní raib aige le déanam do'n élainn mac ac an talam do raint eatarra. O'pás sé lios Caragáin le h-uóact ag ceatrar acu, a leat ag beirt agus an leat eile ag an mbeirt eile. fuair tuine de'n ceatrar san bás go luat i ndiais an atar. Ansan do dein an triúr a bí 'n-a diais trí treana de'n feirm eatarra féin, i ttreó ná raib ac fear seact mbó ag an ntuine acu. Tuine de'n triúr san ab ead m' atair-se.

Déarfao tuine nár maic an ciall o'aon fear ós bean do tabairt leis agus é féin do socaruíad cun cómnuigte ar feirm beag de'n tsóro san, fear seact mbó, agus gan ann ac droc talam. Gan amhras níor maic an ciall do é da mbéad caoi aige ar a málairt de socaruíad a déanam do féin, ac ní raib. Ní raib aon péacaint suas an uair sin ag doinne de muintir na h-Éirean ac an talam. Bíodar féin agus a sínsear, an uair sin agus ar fead na gcéadta blian roimis sin, gearra amac glan ó aon tsaghas eile slíge beata ac amáin beic ag obair ar an dtalam ag déanam ciosa do máigistirib; agus do gearraí amac ó'n slig beata san, leis, iad, ac nár b' féidir aon daoine eile o'páigail a o'féarfao oiread ciosa déanam as an dtalam agus a o'féarfaois sin a déanam. O'a éagmuis sin, nuair a pósad m' atair agus mo mátar ní raib an sgéal i n-aon cor cóm h-olc ag feirmeoirib na h-Éirean agus bí sé acu tamall 'n-a diais san. Bí prátaí ag pás agus bí airgead maic le páigail ar im. Déanfao an t-im an

cíos, agus ansan béad̃ ḡac̃ don torad̃ eile t'á mbainpí as an tcalam̃, béad̃ sé aḡ an bḡeirmeoir tó péin. 'Do cotócaḡ na prátaí agus an bainne an lín-tíge, agus cuirfead̃ stráice lín agus an olan a béad̃ ar trí cinn de cāoirib̃ balcais éadaig̃ ortā.

Is fíor ḡo mbíod̃ t'roc̃ meas an uair sin ar an bpráta agus ar an mbraon bainne mar biaḡ. 'Ac̃ tá so le ráḡ aḡam-sa anois, aḡ péad̃aint siar dom ar an aimsir sin agus ar an mbiaḡ sin, agus ar na daoine a tóḡad̃ leis an mbiaḡ sin. Na fíor agus na mná a bí an uair sin i n-Éirinn ba t'reise agus ba t'eaḡsláintíge iad̃ ḡo mór 'ná na fíor agus na mná atá ann anois. Ní feictí coit̃ce an uair sin cailín ná buad̃aill ḡan lán béil t'fíacalaib̃ breaḡta láidire ḡeala istig̃ i ḡceann ḡac̃ duine acu, agus ḡac̃ fíacal acu san cōm̃ cruaid̃ cōm̃ daingean le caraig̃ cloit̃ce. Cad̃ a éitear anois? Ní túisge a t'fásaid̃ na fíacala i mbéalaib̃ na leanb̃ 'ná siúd̃ aḡ t'reoḡad̃ agus aḡ feócaḡ iad̃ láit̃reac̃, agus aḡ imteac̃t 'n-a smúsac̃, agus ḡo ḡcait̃tear fíacala bréaḡaca tó cur istead̃ nó ní féad̃faḡ an leanb̃ biaḡ t'ite i n-aon cor! Cad̃ a cuirean an t'reoḡad̃ agus an feócaḡ ar na fíacalaib̃? Cuirean an t'roc̃ ḡoile. Agus cad̃ fé nḡear an t'roc̃ ḡoile? Cad̃ fé nḡear é ac̃ an biaḡ beit̃ mí-foláin. Agus an biaḡ mí-foláin sin a t'einean an t-Éirleac̃ san ar na fíacalaib̃, ar nōin tá fíor aḡ an saḡal ḡo nḡeinean sé t'ioḡáil mór t'ō'n colainn ḡo léir. Tá fíor aḡ an saḡal náḡ féir̃oir tó leanb̃, tó ḡarsún nó tó cailín beaḡ, sláinte cearc a beit̃ acu nuair a bíḡ na fíacala aḡ leaḡad̃ ar an ḡcuma san amac̃ as an ḡceann acu. 'Dá mb' áil leḡ an tae agus an bulóḡ bān tó cait̃eam̃ uata, agus cromad̃ airis ar an bpráta agus ar an mbainne tó cait̃eam̃ mar

b'iad agus mar t'is, nó ar an arán cruinneachtan
o'ite i n-inead na bulóige báine, b'ead fiacala agus
goile agus sláinte acu mar a b'íod a'gá sinsear.

Is dóic liom gur b' é cuimne is sía am' ceann mé
beit ar a baclaínn ag mnaoi éigin, ní cuimhin liom
anois cé 'rbí. Bí sí 'n-a seasam ar a'gáid an doruis
istead, i dtreo go raib radarc agam-sa an doruis
amác agus anonn ar an mbaile ar a dtugá an
Cathairín Dubh, agus ar an gcnoc ar a dtugá an
Doire Liat. Bí, agus tá fós, trom fada fiacalac
bearnaic ar an gcnoc san, agus is cuimhin liom go
maith mé beit ag déanam iongnad des na fiacalaib,
agus des na bearnaicib a bí eatarca, agus 'gá fia-
fraige díom féin cad pé n'ear iad a beit cóim garb
san i ndrom an cnuic sin. Is cuimhin liom, 'n-a diaig
san, conus mar a cuireas aithe ar cnuic atá lastuaid
de'n Doire Liat agus gurb' é ainim a tugá air 'n-á
an Cúra Liat. Tamall 'n-a diaig san airis is cuimhin
liom go bfeicinn, soir ó-deas ó n-ár ndorus féin,
tis agus crainn móra 'n-a timpal, agus go ndeirte
liom gur b' é sin tis Siobán ní Buacalla ar Bán an
tSeana Cnuic, nó, bárr an tSeana Cnuic, ní fearar
cé' cu. Bí mac ag Siobán ní Buacalla, agus Con-
cubair ua Corcarka ab ainim dó. Cuireas aithe air
nuair a bíomair araon éirighe suas. fear galanta
creideamhac ab ead é, agus cómharsa maith.

Tar éis raint aimsire bíos ábalta ar gabáil amác
sa clós agus ar dul soir go cuimne na h-iotlann,
i dtreo go mbíod radarc agam, ní h-amáin anonn ar
an gCathairín agus ar an nDoire Liat agus soir ó-tuaid
ar an gCúra Liat, ac anonn, leis, ar ár gcuid tailim
féin go léir. Níor talam fóganta é. Bí an cuido
ba mó dé fain, gan saotrugad riann. Bí bótar ó

cúinne na h-íochlann anonn go dtí áit ar a dtugtar DARA na Réirde, mar a dtáinig bóitrín eile crosta air. Bí tigh beag ag an gcrois sin agus peig na Croise a tugtar ar sheana mnaoi a bhí 'n-a cómnuiúge sa tigh beag san. Seana bean deas grádmhar ab eaó í. Is minic 'n-a d'iaig san a tugas tamall de lá 'n-a tigh beag ag caint léi. Ní raib don focal béarla aici, ac bhí Gaeluinn ana breag ana blasta aici. Beannaíct Dé le n-a h-anam !

Cúinne na Réirde a tugtar mar ainim ar an gcúinne de'n réir a bhí ar an dtaoib eile de'n bótar ó tigh peig na Croise. Linne ab eaó an réir sin. Réir gan puinn tairbe ab eaó í. Ní raib ag fás uirtí ac fadó, agus ní puinn de sin féin a bhí ag fás uirtí. Do brisead istead 'n-a d'iaig san an cúinne de'n réir sin a bhí i n-aice na croise, agus páircín Cúinne na Réirde a tugad mar ainim ar an bpáircín a deinead ann.

Tamall beag siar ó-tuair ó páircín Cúinne na Réirde, agus ó tigh beag peig na Croise, bhí tigh beag eile agus bhí mac do peig na Croise 'n-a cómnuiúge ann. Bhí sé pósta ag mnaoi de muintir Críodáin. Máire Ruad a tugtar ar an mnaoi sin. Labrás ab ainim do'n fear, do mac peig na Croise, Labrás ua Duinnin. Bhí iníean ag an mbeirt sin agus peig ab ainim di. Peig Labráis a tugtar uirtí. Ní raib don focal béarla aici, ná agá h-atair. Siní an cailín beag a bhíod ag innsint na sgéal dúinn. Isí d'inis an sgéal san séana dúinn. Bhí féin ag éistead léi 'gá innsint. Bhíomair go léir ós go maí an uair sin. Do coimeaduas an sgéal am' ceann, agus do cuireas síos i leabhar é mórán blianta 'n-a d'iaig san. Ní dóic liom go bfuil don rian de tigh peig

na Croise le feisgint ag an gcrois anois, ná don
píoc de rian an tíge b'is eile ac cóm beag. Ní fearad
cá bfuil leis labráis anois, ná an mairean sí i n-aon
cor. Tá labrás féin agus Máire Ruadh tar éis báis
le móran aimsire, gura maí an máise d'a n-anam
é !

D'airigeas ruo a dein Máire Ruadh nuair a b'i an
droc saogal ann, agus b' féidir nár misde é
d'innsint anso. Ar an ngairde prátai isead
máireadh gac don duine boct an uair sin, agus ar pé
braon bainne a geibead sé ó'n bfeirmeoir go mbíod
slig fir oibre aise uair. Tugad an feirmeoir leat-
acra tailim leasuithe do'n fear oibre, agus do
díolad an fear oibre cíos an tíge b'is, agus pé ruo
a bíod le díol as an leat-acra, leis an obair a deinead
sé do'n feirmeoir. Bíod an bata scóir acu, agus
coimeádairis araon an cúntas ar an mbata scóir.
Is amlaíod a bíod an bata scóir 'n-a d'a leat ar a fáid,
agus leat acu ag an bfeir oibre agus an leat eile
acu ag an bfeirmeoir. Níod a bíod an cúntas acu
le cur síos, do tagairis i bpochair a céile agus a
leat féin de'n bata ag gac duine acu. Ansan, cuir
i gcás go mbéad cúis lá oibre déanta ag an bfeir
oibre, do sínirís an d'a leat-bata suas le n-a céile,
agus do gearfad duine acu cúis scóir le sgian ar
an d'a leat-bata, scór, nó páibre, i n-aghaid gac lae
oibre d'ar deinead. Do gearfaí na páibrí i dtreod go
luighead an sgian ar an d'a leat-bata i n-aonfeact,
agus go mbéad gac páibre gearda istead ionta
araon. Ansan do coimeádfad gac aoinne a leat
féin de'n bata scóir, agus níod b'féidir d'aoinne
acu éagsóir a déanam ar an nduine eile, mar níod
b' féidir scór do gearad amac 'n-a scór do cur

istead' san an t-á leat-bata do shíneadh le céile airís, agus nuair a sinpí le céile iad do chaiteadh na páibrí teacht istead' le n-a céile cruinn, fé mar a gearadh iad ar dtúis.

Sar a dtáinig an t-ub ar na prátaí bíod' an toradh cóm maith san go mbíod' a n-óidín mór bíd', i gcóir na bliana, as lín-tíge ná béadh ró mór, sa méid prátaí a béadh sa leat-acra tailim leasuiشته. Tá mbéadh lín-tíge mór ann ní béadh acu ac breis tailim leasuiشته do beit sa gearaíde acu. Ní raib' don cuimneamh acu ar don tsaghas eile bíd', agus dá mbéadh féin ní raib' don fáigil acu air. O'rág san i bpúnc uachtásac iad nuair a táinig an t-ub ar na prátaí.

Ac i tsaob' Máire Ruadh. Bí an gearaíde aici féin agus as labhrás. Táinig an t-ub air. O'airiúgas í féin 'sá innsint conus mar a caith sí an lá as féadaint ar an ngearaíde, nuair a bí na gais as lobadh agus as tuitim, agus í as sol, agus ná féidir sí an t-óimh cá bpaigís don ruo le n-ite. Ní raib' don maith sa gearaíde. Nuair a bí pé raint bíd' a bí sa tíg itte acu, do góill an t-ocras ar labhrás bocht. Táinig dactaca air. Ní féadadh sé eiríge as an leabaid. O' éigean do Máire gabáil amac as "soláitar," mar a deirte, .i. a t'iaraídh déarca. O'imtiúgeadh an bean san amac ar maidin, agus í ar t-ub-céalacan, agus téigeadh sí siar go claois, creasna na gcnuic, ceathair nó cúig de mílte slíge. Bí daoine muintearta éigin ansan aici. Do tugtí galúinín bainne di. Tugadh sí léi abail an galúinín bainne sin. Cuireadh sí ar an t-óime é go dtí go ndéineadh grut agus meathóg dé. Ansan do tugadh sí an grut do labhrás agus o'óladh sí féin an meathóg. Do lean an bean san as déanamh an gnímh sin go dtí

go bfuair labrás boët bás. Ní fearar-sa cá raib an "bean uasal" eile do d'éanfað an uair sin é. An creideamh láidir a bí istig 'n-a croíde, isé cuir féadaint ar míaire Ruad an gníomh san do d'éanamh.

Ac ní raib don cuimneamh ag doinne i n-Éirinn ar prátaib túbá an céad lá úd a seasuigeas-sa ag cúinne na h-iotlann ag féadaint anonn ar tíg Peig na Croise, agus ar páircín Cúinne na Réirde, agus ar tíg Máire Ruad, agus ar na páirceanaið beaga eile atá uair siar, páirc na tTulaacán agus páirc na Luacra; agus ar an gCnucán Ruad, agus ar an gCairtsear atá déanta, anuas trío an gCnucán Ruad agus trío an bportac, ag srután a tagan anuas ó'n gCura liat. Táir siad go léir ansú pós díread mar a bíodar an céad lá a d'féacas-sa anonn ortá ó cúinne na h-iotlann. Táir siad go fuar agus go fíain agus go boët, ac má táir féin, is ortá is fearr liom beit ag cuimneamh anois nuair a bíon uain agam ar cuimneamh, mar is ortá agus ar a ndéanamh a bíos ag cuimneamh an céad uair riamh a h-innsead dom gur b' é Dia a d'ein an domhan.

III

RÓSAIRÍ

Do téirínn soir go minic go cúinne na h-iotlann, ac dob' fada go ndéagas tairis sin soir. Bí blúire beag de talamh gan daingean lastuair de'n iotlann, agus an Seana Máca a tugtf air. Ní raib don ceart

aS doinne seacas a céile cun an tSeana Máca, mar
 níor b' fiú don ruo é. Bí daoine 'n-a gcóinnuige
 i dtiú a bí lastiar o'ár dtiú-ne. De muintir
 Iarlaite ab eaó iad. Bíod gána muintir Iarlaite
 ar an Seana Máca go minic. Bí ar na géanaib sin
 sanóal mór bán, "sgafaire gléiseal sanóail,"
 agus ní raib an beitiúeac allta san le págail, sa
 n-Aifric teas ná ins na h-Irúiaitib toir ná i n-aon
 páirt eile de'n domán, a o'féatfao sgannrao do
 cur i gcroíde don duine mar an sgannrao do cuireao
 an rógaire sanóail sin am' croíde-se an uair sin.
 Nuair a tagainn go cúinne na h-iotlann agus nuair
 a cinn na géana ar an Seana Máca, do ritinn tar
 n-aís cóm gear agus do ruitfeao duine ó león buíde
 nó ó león breac. Dá mbéao na géana abfao suas
 uaim o'fanfainn tamall, b'féidir, aS féacaint ortá,
 ac bíod mo ceann cromta aSám agus mé ar sáit na
 caraige sar a' bfeiceao an sanóal mé. Uaireanta
 bíod raóarc maít aSám air agus san aon raóarc
 aige orm. Níor b' iongnao an sgannrao. Nuair
 a tógaó sé a ceann agus seasuigeao sé suas víreac,
 bíod sé níob' doirde go mór 'ná mise. Do tuiginn
 uaireanta go bfeiceao sé mé go maít, ac go mbíod
 an bíteamnac 'á leigint air ná feiceao. Bíod a
 ceann cromta aige agus é aS piocaó an féir glais,
 ac bíod 'fios aSám-sa go maít gur aS faire orm a
 bíod sé, agus aS feiteam féacaint an raSainn amac
 ar an Seana Máca, i dtreó go sinfeao sé a muineál
 fada bán agus go ruitfeao sé cúgam cun mé o'ite.
 Do cuatós amac ar an Seana Máca don uair amáin
 nuair a measas ná raib sé féin ná na géana ann i n-aon
 cor. Bíodar ann a san fíos dom. Níor túsas
 don ruo fé n-deara go dtí go bfeaca cúgam é, agus

a ceann cun an tailim aige, agus a muineál sinse aige. Do béiceas agus do riteas. Do rugas na cosa uair, ac b' ar éigin é. D'iompuiḡ sé tar n-ais agus d'aireópa míle ó baile é as sgreadaig agus as maorídeam ar an nḡaisge a bí déanta aige. Do conac agus d'airigeas go minic ó sin an sgreadac céatna agus an maorídeam céatna as teact a' sanḡal nár ḡé, a' sanḡal fir, mar ḡeall ar ḡníom ná raib don ploc níba cróda 'ná ḡníom an sanḡail úo a bí ar an Seana Máca an uair úo.

Tá páirc ar aḡair an doruis amac, agus " an páirc sin amuic " a tugḡi an uair sin uirḡi. Bí bearna ar aḡair an doruis cun dul istead sa páirc sin. Do buailinn-se amac, agus soir an bearna san agus soir tré lár na páirce, uaireanta, nuair a bíoḡ an sanḡal ar an Seana Máca. Ansan bíoḡ raḡarc aḡam ó-tuair ar an ḡCnuc mḡuirde, agus ar an ḡCaol, mar ar marbuiḡeao sanḡal eile abpaḡ 'n-a ḡiaig san, agus ar ḡleann ḡaim, mar a raib taḡḡ na n-ub 'n-a cómnuiḡe ; agus suas ar Cairaigín an Raḡaire, agus ar Cúirín an Casúrlaig, agus síos ar páirc na ḡCloḡ, agus ar páirc na Coise, agus ar páirc na h-Aban agus ar páirc na ḡainime. Cuireas aithe orta go léir i noiaig 'céile. Páircíní beaḡa boḡta cruaoḡa ab eaḡ iao. Oroḡ talam ab eaḡ an áit go léir. Ac sar a ḡtáinig an dub ar na prátaí d'fásaiois go maic i n-aon tsaḡas tailim, agus biaḡ breaḡ foláin flúirseac ab eaḡ iao do ḡaoimib nó do buaib nó do capailib, nó d'aon ruo beo a d'féaḡpaḡ biaḡ a ḡ'ite i n-aon cor. Béao bliain anois agus airis b' féir, agus tiocpaḡ meactluḡaḡ ar na ḡaraioḡib, tré tiormaḡt aimsire, nó tré oroḡ ḡaoit éigin, nó mar ḡeall ar ḡalar éigin a béao ar an síol, i ḡtreo

go bpanpað na prátai ró mion, nó ná béað don aðbhar acu sa talam. Tabarpað san bliain şana-cúiseað do daoimib. Béað "Concuðbar mór sa cúinne" aşı lán. Ní panað puinn o'aon tsaşas eile bíð sa tír. Pé şráinne arðair a saotruişti do caittí é díol, nó an cúro ba mó ðé, cun an cíosa ðéanam. ðeineað doaine a noíceal cun oireað tes na prátaið miona do coimeað aşı ðéanpað an şaraiðe do cur i şcór na h-aitbliana. Ansan, b'féir, do tíocpað an aimsir şo ratmar i şcaiteam na h-aitbliana. O'şáşpað na şaraiðe şo sairðir, cóm sairðir sin şo mbéað na clasa dúnta ins şac don şaraiðe i şcaiteam an tsamraio, aşı brat trom oe blátanaib bána orca i noeire an tsamraio, aşı prátai nua le páşail ionta oirðe luşnasa, lán şşıatðige pé şac don şas, aşı nár it duine riam isteac 'n-a béal biað do b' fearr 'ná ıað. Ansan ní cuimneó' aoinne an cúro eile ðe'n bliain sin ar "July an cabáiste."

Isé cúis n-a oşuşí "July an cabáiste" ar an mí sin, 'ná şo,—nuair a şaşað oroc bliain ní bíð don ruð le n-ıte aşı daoimib ac an cabáiste i şcaiteam an mí sin, i otreó nuair a şaşað oirðe luşnasa aşı na prátai nua, şo mbíð arð áşas ar şac aoinne oeire beic le "July an cabáiste."

Nuair a bíð mo cuairt tabarca aşım tríð an bpáirc a bí ar aşıð an doruis amaç, do téişinn soir sa páirc a bí lastoir oi. An páirc ðronnaç a tuşti ar an bpáirc sin, mar bí sí arð 'n-a lár pé mar a béað orún uirtí. Is díic liom şur ó'n arðán san atá i lár na páirce oronnaişe sin a fuaras an céað raðarc síos ar an bpáirc mbuiðe aşı ar enapóşin páirce atá lastios oi şo oşuşí "arð páurais"

uirtí. Ní fearad ar cad 'n-a t-aob gur tugad "Árú
 pádraig" uirtí, murad amlaíó a meas duine éigin
 go raib deabhrán éigin aici leis an Árú pádraig úo
 atá lastuair de'n bhearnain dearg i gContae
 Luimnige. Pé 'n éirinn é, bí aithe maít agam-sa
 ar an Árú pádraig a bí i n-ár gcuid tailim féin
 abrad sar cuireas eolus ná aithe ar an Árú
 pádraig eile.

Is dóic liom, leis, gur am' seasam ar lár na páirce
 Oronnaige a bíos, am' seasam ar bara na druinne,
 nuair a leigeas mo súil an céad uair riam ar Dain-
 gean na Saileac. Siar ó-deas uaim isead conac an
 daingean san, agus isé a bí ag péadaint go garb
 agus go goirgead agus go mícomtromaó. Níor
 misde daingean a tabairt air. Níor dóic le duine
 go bfeadfad don rud beó dul istead air; agus dá
 dtéigead rud istead amearg na gcarraigead san ná
 bead don breit aige ar teact amac go deó astá,
 táir siad cóm mí-cuibsdac san, cóm h-anspianca san.
 Ac cad 'n-a t-aob gur tugad Daingean na Saileac
 air? Ní raib oiread agus an meacán ba suaraige de
 slait sailige ná de slait fuinseoige ná o'don tsagas
 eile slait le feisgint ar na carraigeadaió gára
 glasa loma atá air, ó'n gceann tuair de go dtí an
 ceann teas, ná ó n-a mullac go dtí a bun. Bíod,
 amac, go raib san mar sin an céad lá a fuaras-sa
 radarc siar air ó lár na páirce Oronnaige, do
 h-innsead dom 'n-a diaig san ná raib na carraigeadá
 cóm noctaithe sin i gcómnuiige. Dubairt fear liom
 a bí trí picir blian o'dois nuair a rugad mise, go
 raib Daingean na Saileac clúdaite go breag le
 coilltib nuair a bí sé féin 'n-a garsún, agus ná bead
 bac air dul ó'n gceann tuair go dtí an ceann teas

de'n cnuc ar géagaidh crann, san aon cos leis do cur ar an dtalamh. Do leagadh an t-adamh, ac do lean an ainim, Daingean na Saileac, ar an gchruicín.

Nuair a bhíodh gort sa páirc ar aghaidh an doruis amac, ní féadainn dul amac inti ná dul trídís soir, mar bhíodh an t-arbhar níos doirde go mór 'ná mé féin, agus do raḡainn amú ann. Ansan, nuair a bhíodh an gort bainte ní féadainn dul soir trídís an bpáirc, mar bhíodh na coinlíne agus na briogadáin sa coinleac, agus do príocfais mo cosa. Ní bhíodh bróga ar aon leanbh an uair sin, ná ar aon daoine óga. Ar daoine a bhíodh eirigthe suas féin ní bhíodh bróg ná stoca ac amháin Dé Domhnaigh, nuair a bhíodh ag dul go dtí an t-Aifrean, nó an lá a bhíodh ag dul i n-ait éigin as baile. Bhíodh a rian air, bhíodh cosa cruada poláine acu san beann ar fuacht. Anois ní poláir bróga do cur ar cosaibh an leimh a bhíodh sar a bhéadán sé siubhal ná cos do cur ar an dtalamh i n-aon cor. Fágan san cosa leicte agá lán acu, leictead cos a leanan díobh i gcaiteamh a saogail. U' fearr an tseana slí.

Is cuimhín liom lá airigthe, nuair a bhíodh, is dóic liom, trí bliana u'aois. Bhí gort nó coinleac sa páirc a bhí ar aghaidh an tige amac, i dtreo go mb' éigean dom fanmáint istigh. Bhí bata agam agus mé ag marcaibheadh an bata síos agus suas ar fuir an úrláir, mar 'o eadh gur capall an bata. Conac a lán daoine iasácta amuigh sa clós agus iad ag cogarnaigh agus ag caint. Thuigeadh go raibh duine mór éigin ag teacht agus go rabhadh ag feiteamh leis U'airiginn anois as airís an focal "an máigistír," agus "Mr. Saunders." Fé dheire do táinig duine uasal mór beathuigthe istead, agus do shuí sé ar cachaíoir i lár an tige, agus do líon na daoine iasácta go léir

ISTEAC 'N-A DÍAG. Bí m' acair ar duine de'n muintir a táinig isteach. Isé do cuir an cátaoir i lár an tíge do'n duin' uasal cun go suirfeadh sé uirthi. Ní raib focal a' n-aoinne. Ní bíod sgát ná easal orm féin an uair sin roim aon tsaghas duine, uasal ná íseal, murab' ionan a's roimis an nganóal úr. Siúd anonn mé agus do seasuigeas ar aghaid an duin' uasail amac.

"Good morrow, Mr. Saunders!" arsa mise leis, go fáiltreach.

"Oh, good morrow, boy! good morrow, boy!" ar seisean, agus do rug sé ar gualainn orm agus tarainn sé cuige mé go rabas ioir a dá glúin aige.

"Tell me, my boy," ar seisean, "did you eat any meat to-day?"

"Don't you know," arsa mise, láitreach bonn, "that I ate a piece of a goose long ago, when it was Christmas!"

Mheasas go dtuitfeadh an t-anam tur teit as a raib láitreach le neart gáirí. Do gáir an duin' uasal féin, leis, agus do sgaoil sé uaid mé.

Is cuimhin liom an méid sin anois cómh maith, cómh glan, agus dá mba iníde nó seachtmain ó sin a tuitfeadh sé amac. Is cuimhin liom, leis, go dian maith an iongnadh a táinig orm nuair a conac ag cur an anama amac ag gáirí iad go léir, agus ná feaca féin go raib aon cúis gáirí sa méid aoudharc. Táinig lá, tamall 'n-a díag san, agus do cuigeas go n-álainn cad a cuir ag gáirí iad.

Cun an cíosa d' árougadh ortá go léir íseadh táinig an "máigistír" an uair sin. Nuair a cuir sé cúgam-sa an ceist i dtaobh na feóla is amlaíod a bí sé ag lorg leat-sgéil. Dá n-abrainn-se gur iteas

feoil an máirdean san, nó iníde roimis sin, nó seachtmáin roimis sin, do b'éad an leat-sgéal a bí uairt aige. D'féadfaid sé a rá, "Bion feoil le n-íte aghaidh-se fad don tseachtmáin. Taisbeánan san go bfuil mo cúro tailm-se aghaidh ró saor. Cait-píó sib tuille cíosa tábairt dom." Ac nuair ná raib agh an leand le maoidéamh ac gur í sé smut de gé fadó nuair a bí an nollais ann, do bainead na cosa glan ó don leat-sgéal cun cíosa o' árougá. Siné an rud a cuir agh fáiirí iad go léir. Do fáiir an tuin'uasal féin, ac is dóic liom gur b' i "fáire Seághain dóighe" an fáire a deir sé. Do sgaol sé uairt mé tapaid go maic ar don cuma. Níor teastais a tuille de'n gé uairt.

Ní dóic liom gur féad sé an cíos a o'árougá an uair sin. Bí léas agh na tineóntaitib ar an otalam. Níor b' uiriste an cíos a o'árougá ortá go dtí go dtuitfead an léas. Mar sin féin ámtac, léas mí-átharac ab ead é. léas i bpáirt ab ead é. Cus san ana búntáiste do'n máigistír. Dá b'fáid tuine des na tineóntaitib a cíos gan díol, o'féadfaid an máigistír a cur fíadaid ar an gcuro eile é díol tar a ceann.

Sa bliain o'aois an Tigearna míle oit gcéad a n-don, (1801) isead do deinead an léas. An uair sin díreac isead bí "aimsir Bonaparte" agh tosnugá. Níor b'fáda go raib airgead mór le fágail ar fad don rud a bí agh an bpeirmeoir le díol. Do cuig an máigistír an méid sin, agus bí a croíde briste mar gheall ar an léas a beic ann 'gá cosg ar don árougá cíosa. Do crom sé féin agus an t-agent a bí aige ar an uile ságas uisge-fé-talam a déanamh féadaint an b'féadfaidís an léas do b'risead. Siol

AN TSEIPT AR AR SOCARUIGEADAR CUIGE SIN. BÍ AR NA TINEÓNTAITÍB AON DUINE AMÁIN NÁ BÍOD A CÍOS OLLAMH AIGE NUAIR A BÍOD SÉ AG GLAOBÁC. DO SGEAILEADÓ LEIS AR PEAD RAINC BLIANTA GO DTÍ GO RAIÚ SÉ MÓRÁN I NDIAG LÁMA. ANSAN DO H-ÉILIGEAD AR AN SCUIO EILE AN CÍOS A BÍ AR AN BPEAR SAN. D'EIRIG ANA CLAMPAR OLIGE MAR GEALL AIR SIN. NÍ DÍOLFAÓ AN CUIO EILE CÍOS AN FÍR SIN. NÍOR BEAG LE GÁC AOINNE A CÍOS FÉIN DO DÍOL. DO MEAS AN MÁIGISTIR GO BFEADFAÓ SÉ AN LÉAS DO BRISEAD MAR GEALL AIR SIN. TAR ÉIS MÓRÁN COSTAIS AGUS MÓRÁN CLAMPAIR DO DÍOLADAR É, AGUS DO CUG AN OLÍG DÓIB TALAMH AN FÍR SIN GO DTÍ GO MBÉAD A SCUIO FÉIN FÁGALTA TAR N-AIS ACU AS AN OTALAMH. TAMALL 'N-A DIAIG SAN D'EIRIG CLAMPAR EILE DE'N TSAĞAS CÉADNA. NÍ CUIHIN LIOM GO RAIÚ AN ÁIT AON LÁ RIAMH SAN CLAMPAR DE'N TSÓRO SAN GO DTÍ SUR CUIT AN LÉAS SAN, TÍMPAL NA BLIANA 1874. DO H-ÁRUIGEAD AN CÍOS ANSAN I BFEIRMITÍB. AC NÍOR DÍOLAÓ PUINN RIAMH DE'N CÍOS ÁRO SAN. D'FAN AN CUIO BA MÓ DÉ SAN DÍOL GO DTÍ GO DTÁINIS AN STAILC ÚO A CUIREAD SUAS I SGOINNIB CRUAD-CÍOSA.

TÁ A SCUIO TAILIMH CEANNAIGTE AMAÉ ANOIS, FÉS NA OLIGTÍB NUA SO, AG CLAINN NA NDAOINE A CUG AN AIMSIR ÚO GO LÉIR AG TROIO I SGOINNIB NA H-ÉASGÓRA.

IV

clampar olíge

Is cuimhin liom, agus mé ana beas, beic am' suirde sa cúinne i n-aice na teine tráchnóna geimhriḡ. Bí seana òiarmuid ua laogaire, oritáir aḡar do m'atáir-se, 'n-a suirde ar cátaoir lasmuid òiom ar an ttaobh gcéadna de'n teine. D'á cómharta san féin bí gádar leis a táinig i n-aonfeadct leis, 'n-a lúige istig ioir éosaib na cátaoiread. Tágað sé féin agus an gádar go minic mar sin cúḡainn, nuair a bíod na h-oíðceanta fada ann, agus tugað sé tamall de éosaḡ na h-oíðce ag caint agus ag innsint seana sgéalta. An oíðce seo aḡeirim do tárla ó beic ag tráct ar an gcéad clampar olíge a d'éirig aḡeas na ttimeóntaite mar géal ar an léas a beic i bpáirt acu. D'éirig an clampar san aḡpaḡ sar a tánaḡ-sa ar an saogal. Ní raib m' atáir ad 'n-a leanb nuair eirig sé. Bí tuine des na tineóntaiteib 'n-a cómnuiḡe ar an ttaobh tuair de'n énuic, ag bun na faille ar a tḡḡtar fail na bfiad. Leaba òiarmuda a tḡḡtar ar an ttaobh san de'n énuic, agus lios Caragáin ar an ttaobh éas, mar a rabamair féin i n-ár gcómnuiḡe.

Bí an léas raint blianta ar bit. Bí an t-airgead breas mór d'á fásail ar gac don ruo, mar géal ar coḡaib Ònaparte. Bí an "máigistir" go cráite cancarad toisḡ gan neart a beic ó an cíos d'árouḡad. Isé ruo ar ar sócaruiḡ sé féin agus a reáctaire 'ná sgaoilead leis an ttimeóntaite a bí

ar leaba D'iarimuda agus gan aon leatpinne cíosa t'éileamh air ar fearó ab'fao. Do leigeadar orda sur le truaigh dó a d'eineadar é. Ní bíod an cíos aige nuair a bíod sé ag glaothac agus an cúro eile ag díol, agus do leigroís orda nár maít leó beít dian air. Nuair a bí oiread amuic aige agus sur dóic leó go n'oiúltóc' an cúro eile d'é díol tar a ceann do comáineadar an olígh ar siubal. Do éosain an cúro eile an cás. Tar éis mórán trioblóide agus mórán cosuais do buadóar, ar an máigistir. Do díoladar an cíos tar ceann an fíor a d'fán siar, ac do tugadh dóib úsáir na feirme a bí aige-sean go dtí go mbéadh a gcuid péin acu tar n-ais aisti. Ansan isead d'eirigh an toirmeasg ar fad. Ní tabarfaid fear na feirme talamh ná airgead dóib. B'éigean dóib gabáil tré cúrsa eile olíge cun é cur a' seilb, agus nuair a bí ughdarás olíge acu cun na sealba, b'éigean dóib péin dul agus é cur amac, nó é gabáil 'n-a prísúnac, gan aon éongnam ó armáil na rígeaceta.

Do éruinnigh cualaect díob. Bí cúro acu luat láidir ós. Bí fear díob go raib ana urcár ciotóige aige. Aon rud go gcaithead sé cloic leis as an gciotóig do buailhead sé é. Dóinnall ua Tuataig ab ainim dó. Ní raib aon arm teine acu. Tugadar aghaib ar an dtiagh. Sar ar éanadar ró aemair do'n tiagh táinig an fear a bí uatha amac agus guna aige. Do stad cúro acu nuair a éonacadar an guna. D'aimisigh Dóinnall ua Tuataig dá éloic, cloic ins gac lámh leis. Do siúbluigh sé go réir i dtreo an fíor go raib an guna aige. Do tóg seisean an guna agus sín sé i dtreo Dóinnail é. Níor staon Dóinnall. Do siúbluigh sé cos ar cois i dtreo an guna. Teastuigh ó Dóinnall teaect i ngioraect faid

A URÉAIR FÉIN O'PEAR AN ĠUNA. NUAIR A FUAIR FEAR AN ĠUNA AĠ TEACĠ RÓ AĠMAIR DÓ É, DO ĠAIB SÉ AMUS CRUINN AIR, AĠUS ĠARAING SÉ AN TRICCEER. DO BUAIL AN CASÚR A BUILLE, AC DO ĠEIP TEINE. DO LEAN DÓMNAII AĠ TEACĠ. DO TÓĠ AN FEAR EILE AN ĠUNA AIRIS AĠUS ĠUG SÉ IARAĠ EILE AR AN URÉAR DO ĠAITEAM. DO ĠEIP TEINE AN ĠARNA H-UAIR. DO ĠEIP TEINE AN TRIMAD H-UAIR. FÉ DEIRE BÍ DÓMNAII Cóm H-AĠMAIR AĠUS TEASTUIĠ UAIÓ BEIT. DO ĠAIT SÉ URÉAR NA CIOTÓIGE. DO H-AIMSIGEAD FEAR AN ĠUNA I ĠCLÁR A ÉADAIN LEIS AN ĠCLOIC DÍREAC SAR A' RAIB UAIN AIGE AR A MÉAR DO LUIĠE AR AN OTRICCEER AN CEATRÁMAD UAIR. DO ĠUIT SÉ. DO TÓĠAD UAIÓ AN ĠUNA AĠUS DO CEANGALAD É. NUAIR A ĠÁINĠ SÉ ĠUIĠE FÉIN BÍ SÉ ISTIĠ I ĠCARA TRUCAILEAC AĠUS IADSAN 'ĠÁ BREIT LEÓ ĠO MÁĠĠROMĠA 'N-A PRÍSÚNAC.

NÍ RAIB DE STOC ACU LE TABAIRT LEÓ AS AN ÁIT AC CÚPLA SEANA ĠAOIRA. BÍODAR AĠ ĠABÁIL SÍOS BÓĠAR NA CAĠAIRÍNEAC AĠUS AN DÁ SEANA ĠAOIRA RÓMPA AMAC, AĠUS AN ĠUNA 'N-A LÁIM AĠ DUINE ACU. BÍODAR DEIMNÍĠTEAC ĠO RAIB AN ĠUNA FOLAM AĠUS ĠUR B'ŠINÉ CÚIS N-AR ĠEIP TEINE NA TRÍ H-UAIRE AS A CÉILE. ĠUIĠEADAR NÁ RAIB Ó'N BPEAR AC EAGLA ĠUR ORĠA ; NÁ RAIB DON AÍOM AIGE AR AOINNE DO MÁRBAÓ. O'EIRIĠ AIGNEAS ÉIGIN EATARĠA. BÍ AN T-AIGNEAS AĠ TUL I NGÉIRE. DO TÓĠ AN FEAR ĠO RAIB AN ĠUNA 'N-A LÁIM AIGE, DO TÓĠ SÉ AN ĠUNA LE SPÓRT, MAR 'O EAD CUN AN AIGNIS DO CÓSĠ.—“EIST DO BÉAL NÓ LÁMPAD TU !” AR SEISEAN LE DUINE DE'N BEIRT A BÍ AĠ DÉANAM AN AIGNIS. BÍ A MÉAR AR AN OTRICCEER. DO LUIĠ SÉ AR AN OTRICCEER. LE LINN LUIĠE AR AN OTRICCEER DÓ DO BUAIL FEAR EILE LÁM AR BAIKILLE AN ĠUNA AĠUS O'IOMPUIĠ SÉ I LEIT ĠAOIB É. DO ĠLUAIS AN T-URÉAR

'n-a lán neart agus do tuit ceann des na éaoire marb ar an mbótar !

Bí iongnadh agus alltacht ortha go léir. Ní raib don coinne acu ná go raib an guna polam. 'Do éit an fear go raib an guna 'n-a láim aige, éit sé é féin ar sealacán a dá glúin ar an mbótar as breit a buirdeais le Dia nár b' é an duine a bí marb aige i n-meath na seana caeread. Agus b' é duine béad marb aige é 'ná an Dóinnall ó Tuatais céadna do bí tar éis an prísúnais do leasadh tamall beas roimis sin leis an gcloic a éit sé as an gciotóis leis.

"Airiú, a éroaire," ar siad go léir leis an bprísúnac, "do measais dáiririb Dóinnall ó Tuatais do lámac !"

Níor labair an prísúnac focal. D'iompuiġeatar air agus do geóbfai go maith air mura mbéad Dóinnall ó Tuatais 'gá cosaint.

'Do rugadh síos go Máscromtha é, agus do cuireadh tré pé cúrsaí dlíge a bí riachtanac é. 'Do díol duine éigin des na tineóntaitib an cíos a bí ar an bfeirm agus do tugadh dó an feirm go dtí go mbéad a cúro féin tar n-ais aige aisti.

Bíos-sa as éisteadt leis an méid sin sgéil agus mé sáirde istis sa cúinne, agus níor cuair don focal de'n sgéal amú uaim ; agus ní raib oiread agus don focal amáin d'ár táinig cúgam sur gádh dom a d'fíapraige cad é an bris a bí leis. Tuigead an caint com cruinn agus do tuis seana Diarmuid féin í.

Lá éigin timpal na h-aimsire céadna bí beirt fear as obair cíos i bpáirc na gcloic. Ní cuimhin liom anois ciacu as cur prátaí a bíodar nó as baint

prátaí. Bíos féin ann, leis. Bíos am' seasamh ar a n-ádhair amach agus éisteacht leo agus iad agus caint. Isiad beirt a bhí ann 'nā labrás ua Duinnín agus fear n-ar b' ainim do Miceál ua Laoisaire. Fírin ana beas, ana Dubh, ab ead é, agus Miceál Dubh a tugtí air. Pé caint a bhí ar siúbal acu measaim gur b' amlaí nár maíct' leo mise beirt agus éisteacht dóm gear leis an gcaint. Cainteadar uata an caint, agus o'iompuigeadar orm-sa.

"Sead anois, a pheadair," arsa Miceál Dubh, "ciacu agaim is measa leat?"

"Is measa leis mise," arsa labrás.

"Tugais o'éitead, ní measa," arsa Miceál; "is measa leis mise," ar seisean.

"Deirim-se gur bréas duit sin," arsa labrás; "is measa leis mise."

"Cuirpí mé seall leat," arsa Miceál, "gur measa leis mise."

"Sead, a pheadair," arsa labrás, "ciacu agaim is measa leat?"

"Is measa liom tusa," arsa mise, "agus is fearr liom Miceál."

Do stad an beirt agus o'féachadar orm. Ansan o'féachadar ar a céile, agus do sgeartadar ar gáirí.

"Airíú, nác gearcúisead an bioránac é!" arsa labrás.

"Is ait an freagra é," arsa Miceál Dubh. "Is measa leis tusa agus is fearr leis mise!"

Le n-a linn sin o'féad labrás anonn i dtreo a tíge féin a bhí tall ar mullac na ríode. Bhí gáirí beas cabáiste aige tall ar ádhair an tíge amach. Bhí cúpla gabar aige tall, leis. Do tárla, nuair féad sé

anonn, go raib an t-á gabar 'n-a seasam i n-aice
 claióe an gáiróin, lasmuic de'n claióe, ac gur tóic
 le duine d'féacfaó ortá ó páirc na gcloc, go rab-
 adar laistiḡ de'n claióe. Ceap labhrás boct gur
 laistiḡ a bíodar agus ná páspairóis don blúire de'n
 cabáiste gan ite. Cuir sé a méar 'n-a béal agus
 do leis sé fead breag láiróir binu ar an muintir
 tál. Ní raib don mhaic tó ann ; níor airiḡ doinne é.
 Do leis sé fead eile. Níor táinig doinne amac as
 an ticiḡ.

“ Ó, a creac láiróir é ! mo gáiróin breag ! beir
 sé itte ! beir sé itte ! ” ar seisean.

Siúo anonn é agus é ag ruit. Nuair a srois sé
 an áit tál fuair sé gur lasmuic de'n claióe a bí na
 gabair, agus ná raib don blúire díobála déanta do'n
 gáiróin.

V

T-Á ARM AIGNE

Ag féacaint siar dom anois ar an saḡas Gaeluinne
 a bí t-á labairt am' tímpal ins gac don ball an uair
 sin, agus 'gá cur i gcomparáto dom leis an nGaeluinn
 a d'airiḡinn 'n-a díaiḡ san i n-áiteannaib eile, téigean
 sé 'n-a luirḡ go dainḡean ar m' aigne go raib sí níos
 fearr agus níos cruinne agus níos slacmháire, agus
 'n-a teannta san níos treise mar arm aigne, 'ná don
 tsasḡas Gaeluinne d'ár airiḡeas riam ó sin a' béalaib

daoine ná a' leabhair. 'Sá cur i gcomparáio dom le teangeadaí eile, le laoidí nó le Sreigis nó le Fraincis, pé mar a 'pogluimigeas raint díob 'n-a díais san, téigean sé 'n-a luige ar m'aigne, gur b'fearr o'arm aigne í 'ná don teanga acu. U'féidir go raib an Sreigis nib' fearr 'ná í nuair a bí an Sreigis beo agus muintir na Sreige 'sá labairt, ac ní raib ar mo cúmas-sa an comparáio a déanam ac amáin ioir mo Saeluinn beo péin agus an Sreigis a fuaras ins na leabhair; agus éom fada agus cuair an comparáio sin bí an buaó agam' Saeluinn péin. Is dóca go ndéarfaó tuine a tógad i n-áit eile, nó i gcúig eile, i n-Éirinn, an ruid céadna i rudaib Saeluinne na cúige gur tógad é péin ann. Ac tá raint neite againn cun an sgeil do brat. Sar ar fásas-sa lios Caragáin níor airigeas riam amad a' beal tuine na h-abarta so, .i. "Tá mé"; "bí me"; "bí siad." O'airiginn i gcóimniuge "Táim"; "bíos"; "bíodar," gc. Neite beaga isead iad san. ac is neite beaga iad a éagan istead go mion minic sa caint. Agus is sláct ar an gcaint an móó dlúitthe seacas an móó sgurta. Ar an gcuma gcéadna, is neamsláct ar an gcaint an móó sgurta seacas an móó dlúitthe. O'á éagmuis sin bíon sa caint dlúitthe neart agus fuinneam náic féidir a' beit sa caint a bíon ag tuitim as a céile.

Lasmuic ar fad de'n deifrigheact san atá, i sláct agus i neart agus i bfuinneam, ioir an caint go mbíon a lán de'n móó sgurta inti agus an caint a glacan mar roga an móó dlúitthe, bí sa Saeluinn a bí am' timpal-sa deic mbliana agus trí picio ó sin, tréite cun nirt agus cun fuinnim agus cun deisbéalaige agus cun géire urlabra agus cun

solusmaire, nác féidir liom a ó'fásgail anois i n-aon tsóro cainte ó'a bfuil ar siubál, i mbéarla ná i nGaeluinn. Tá bárr 'á tabairt do'n móó sgartha sa Gaeuinn, agus móó sgartha ar fáo iseaó an béarla. Tá an béarla tuitíte as a céile ar fáo.

Mura mbéaó an bean úo a táinig dothuair agus do tús léi an ainim cúil le cine úo, ní béaó "peaóar" mar ainim orm-sa. Ó'féidir ná beinn ann i n-aon cor. Agus mura mbéaó gur oibreaó amac ameaas na gnuic seana Barnabí agus a beirt mac, Oíarmuio agus peaóar, ní béaó an Gaeuinn aam, nó ní béaó sí ar aon tslaó aam, agus ní beinn 'sá sgrí anso anois mar atáim. Táim as déanam mo oíóil ar í cur síos am' sgríbinn oíreaó mar a fuair mo éuas í ó óaoine mar seana Oíarmuio ua Laoáire agus mar Míicéal Dub, agus mar Míaire Ruaó, agus mar a h-ingean, .i. Peig.

Ac má bí caoi máit aam ar an nGaeuinn a beirt aam ar áilleaó ó'n gcéaó neómac n-ar óosnuig caint ar éaóó dom, bí caoi máit aam, leis, ar béarla beirt aam ar an áilleaó gcéaóna oíreaó, ó'n gcéaó neómac gcéaóna. Seo mar a éarla san. Bí, mar doúbart, áair mo mátar, Concubair ua Laoáire, 'n-a cóimnuige ar an Mullac Ruaó, céitre míle ó-thuair ó Sráio an Mhuilinn. Bí feirm móó éailín aige ann, agus talam foáanta ab eaó é, murar ó' ionan agus portaióte agus caraigreaóa lios Caragáin. Bí fear óacaó bó aige óe'n talam san, agus bí sé acpuinneac neamspleaóac go máit. I n-éaómuís é beirt acpuinneac, fear creiteamnac ab eaó é go raib meas as uasal agus as íseal air. Bean ana creiteamnac, ameaas uasal agus íseal, leis, ab eaó an bean a bí pósta aige, Neill ní leioe,

Neill ní Tairòs, ingean do Tairòs 'ac Ainorais a bí
 tíar ar an Aclán, mar adúbrad. Bí cúigear mac acu
 agus triúr ingean. Do cuireadh tabairt suas maic
 ar an gclainn, 'sé sin pé mar a bí caoi an uair sin ar
 don nír i bpuirm tabairt suas do cur ar clainn
 i n-Éirinn. Do cuireadh beirt de'n clainn ingean,
 cómh luath agus bíodad i n-aois cúige, siar go Cill
 Áirne ar sgoil, agus do cuireadh beirt de'n clainn
 mac ar sgoil Laíone. Do cuairt duine de'n beirt
 mac san istead sa coláiste 'n-a diais san cun beic
 'n-a ságar. Nuair a bí raic blianta caicte sa
 coláiste aige do cuig sé i n-a aigne ná raib an glao
 págalta aige ó 'Dia cun beic 'n-a ságar, agus táinig
 sé abailte agus crom sé ar sgoil Laíone do múineadh
 i gCeann Tuirc. Tamall sar ar pás sé an coláiste
 fuair a aicir bás. Ansan do táinig an beirt ingean
 abailte ó Cill Áirne. Do pósadh duine acu, Neill, le
 fear gur b' ainm do Risteárd ó Laoisire, a bí 'n-a
 cómhcuige tíar ar Cnuc an Eirbail, cúig míle soir
 ó-cuairt ó Cill Áirne. Cuairt an ingean eile de'n
 beirt soir go Ceann Tuirc as triall ar a tricáir cun
 beic as tabairt congantha dó sa sgoil. I dtéannta
 na neic' eile a múineadh di i gCill Áirne do múineadh
 raic éigin ffraincise di. Ní doca gur múineadh an
 ffraincise di i dtreó go dtuigfeadh fear ó'n
 bffrainc í, ac do múineadh di i cómh maic agus do
 péadadh é. Nuair a cuairt sí as triall ar a tricáir
 agus bí sí as cabruis leis sa sgoil, is as múineadh
 Béarla agus ffraincise a bíod sí, agus eisean as
 múineadh na Laíone agus na Fréigise. Ansan, nuair
 a bí sí ceitre bliana ficadh nó mar sin, do pósadh
 i péim agus m' aicir agus táinig sí go Lios Caragáim.

Tuig sí léi mórán leabhar, leabair Béarla agus

leabhair Fhraincise. Cóm luath agus bíos-sa ábalta ar aon múineadh do glacadh do tosnuigh sí ar Véarla do múineadh dom, agus ansan ar an bhfraincise do múineadh dom, i dtreó go mbínn bodar go minic ó daoine a tagadh isteach, nó do bualadh umam amuic, 'sá iarraí orm Fhraincise do labairt dóib.

Pé saḡas an Fhraincise, bí an Véarla go briogmar aici, ní b' fearr go mór agus ní ba éruinne, agus ní ba éirte, 'ná aon Véarla do múintí ins na sgoileanaib. Ac ba cuma dóm-sa cad é an saḡas Véarla do múintí ins na sgoileanaib, mar bí na sgoileana ró fada uaim. An sgoil ba giorra dúinn bí sí cúig míle móra uaim. Ba maith an bail orm-sa ná b' féidir dom dul ar an sgoil sin. Dá mbéadh sí ní ba cómh-saraíge dúinn, is dóca, ní dhá iongnadh, go dtabairfaim mo laetanta istigh inti; agus dá dtugaim, ní b' féidir dom gan an droc Véarla do dul i bpeiríon ionam. B'éigean dom fanaint sa baile, agus pé múineadh a tug mo máthair dom déanam leis, go dtí gur neartaígeas. Bíos trí bliana déas sar a ndeígeas isteach i n-aon sgoil. Bí a raib de leabhair Véarla sa baile againn léigthe agus at-léigthe again um an dtaca san. Cóm luath agus bí ionam gabáil amach as aeódreacht na mbó, bíod pé leabhar ab fearr a taitneadh liom bíod sé again amuic cois-claíde nó tuir nó sgeite agus mé 'sá léigead. 'Sé rud a táinig as dom 'ná go raib mórán de Milton agus de Shakespeare agus de Rudaki (leabhar ná peaca riam ó sin) de glan meabhair again.

Má bí Véarla maith again' máthair agus tabairt suas maith uirthi, bí an Gaeltuinn aici ar áilleacht, leis. Ní raib tigh a n-athar ac timpal le ceatramadh míle ó Cuilinn Uí Caoimh. Bí Gaeltuinn breag o'á labairt

an uair sin i gCuilinn Uí Caoimh agus ar fuair Óút'Álla go léir. Ní deirim ná go bfuil Saeluinn maith le h-aireadaint fós i gCuilinn. Ad tá sí náe mór caite uata as formór muintir Óút'Álla. Tugas féin tamall aimsire, bliain is dóic liom, i nÓút'Álla, i n-aice Ceann Tuirc, breis agus deic mbliana a's daicad ó sin. Bí dos ós na h-áite an uair sin as eirige suas agus san don focal Saeluinne acu, agus donais an sgéil ar fad, an sahas Béarla a bí acu níor airigeas riam roimis sin ná riam ó sin don éaint cómh grána leis. Nuair a bhínn as éisteadt leo cuiridís coitcianta i gcuinne dom an focal a deiread Diarmuid ua Mhuineadáin :—

“ Na daoine is lúga ciall i n-Éirinn
Daoine san Béarla san Saeluinn.”

i gCuilinn Uí Caoimh a bíod Diarmuid 'n-a cóinnuige, agus is dóca gur tug sé fé n-deara na daoine óga as caiteam na Saeluinne uata agus as labairt an Béarla grána briste.

Bí ana seans orm-sa pé 'r domhan é. Bí roir Béarla agus Saeluinn agam os cionn mo éliabáin. Mura mbéad an áit 'n-ar rugad agus 'n-ar tógad mé, ámtad, ní béad an Saeluinn agam, agus mura mbéad an máthair a tugad dom ní béad an Béarla agam. Agus féad, mura mbéad roir Saeluinn agus Béarla do beit agam mar atáir, ní béad don breit i n-don cor agam ar an obair a déanam atá déanta agam. Pé feabas fé leit a béad ar an mbéarla agam, ní tabarfad sé don cumas dom ar an nSaeluinn do glacad mar arm aigne agus do lámh-seáil mar arm aigne. Is amlaí a béad an Béarla a'm cur amú sa lámhseáil sin. Pé feabas fé leit a

béaó agam ar an nSaeluinn béaó an cur amú
céadna aici-si 'á déanaí orm i dtaoib an Uéarla.
Ac do fuaras greim fé leit ar gac arm de'n dá arm
aighe, agus eólus fé leit ar conus gac arm acu do
láimseáil ; ansan, i n-meao beit ag cur a céile amú
orm, is amháid a bío siad ag cabruíad le n-a céile
agam.

VI

AN GORTA

Cóm luat agus bíon don éiall ag teacht do leanb
is gnát daoine beit ag cur na ceiste éirge cad í an
gairm beata béaó aige nuair a béaó sé mór. Is
cuimhin liom go maí an éist sin a beit ó'á cur
éiríam féin go fíor minic. Ní cuimhin liom go raib
don freagra riam agam le tabairt ar an gceist ac
an t-aon freagra amháin, .i. gur am' ságart a beinn.
Bí an méid sin socair os cómhair m' aighe ó tosac,
agus ní cuimhin liom go raib a málairt riam os cómhair
m' aighe, ná ní cuimhin liom catáin a tosnuig m' aighe
ar beit 'gá socaruíad gur am' ságart a beinn nuair
a beinn eiríste suas.

Tá fíos agam go maí go mbíod daoine ag déanaí
maíad de'n sgeal, mar ba léir do gac doimne ná
raib i n-aon gairm do'n gusdal riáctanaic agam' atair
cun tabairt fé n-a leitéir ó'obair. Bí fíos agam
féin, leis, cóm luat agus táinig don cuisgint dom,

ná raib an guscal aige, agus níor cuir san mé ó é beic damhsean am' ainne sur am' ságar a beinn, pé cuma 'n-a dtiocfaid san cun cinn. Mura mbéad an toub a t'eacat ar na prátaí agus an t'oroc sáogail do t'eacat i n'oidiú an t'uib, ní deirim 'nád go mbéad sé ábalta ar an méir sgoilrídeacta a béad riactanac do t'abairt dom. Ac t'iompuig an t'oroc sáogail sae don rud taob síos suas. Agus rud ab ion-santaic, isiad na feirmeoirí móra láidre do tuit ar t'uis. An fear ná raib aige ac an feirm beag, fear sé nó seacat de buaib, do coimead sé a greim, agus an fear go raib an feirm mór fairsing aige do brisead é go luac nuair a táinig an t-atharúad sáogail. An t-é ná raib aige ac an beagán níor cail sé ac an beagán. Ní raib an cíos mór ná na glaoirte móra air roime sin. Bí taitige aige ar máireactaint san iomarca rabairne. Níor ró deacair do cúbad cuige beagáinín eile, agus na glaoirte beaga t'freadairt san iomarca cruadain do cur air féin. Ac an t-é go raib an feirm mór aige bí taitige ar an mbeacta costasamail aige. Bí sé neamspleadac an fain a freadair an feirm. Nuair a táinig an t-atharúad, do stad torad na feirme láitread. Bí an cailleanaint ró mór, agus bí an rabairne ró mór agus na glaoirte ró mór. Níor b' féidir iad do freadairt agus do sguabadar t'á bonnaib é. Is cuimhin liom go maic conus mar a t'airiúinn an sgéal nua t'á innsint agus iongnad 'á déanam de : Ó ! ar airiúis ? Tá a leicéir seo briste ! Tá a cuir tailim anáirde. Tá sé féin imitige. T'éalúig sé. Tá a cuir tailim anáirde."

Do h-airiúig go minic, "Tá a cuir tailim anáirde" ; ac ní h-airiúig i n-don cor an uair sin, "Tá a cuir

tailiú tógta ag duine eile.” Ní raib don fonn ar doinne talamh a tógaint. Na daoine a cáilleadh a gcuir tailiú bíodh an sgéal go h-olc acu. Ní bíodh biaid ná creideamaint acu, agus ní bíodh le déanamh acu ach dul a t’iarraidh déarca. Ní fada a bíodh a t’iarraidh na déarca nuair a tásadh breóiteacht ortha agus seibhóis bás. Ní bíodh an taitíge acu ar an ocras ná ar an gcuadhán, agus ní seasuighois áfach nuair a tásadh an t-ocras agus an cuadhán ortha. Go minic, nuair a bíodh an t-ocras dian ortha, do cáitíodh eiríge agus gabáil amach agus aghaid a tabairt ar tús cómharsan éigin a bíodh, b’féidir, cómh dealb leó féin, nó geall leis, péadaint an bpaigíodh lán béil de ruo éigin le n-íde a bainfeadh an buile ocras díobh.

Is cuimhin liom beir, lá, agus mé oét mbliana t’aois is dóic liom, am’ seasamh ag cúinne na h-íochlann. Conac bean ag gabáil cúigam aníos an cnucán. Bí sí cos-lomraecta. Bí sí ag siúbal ana réir agus bí saotar uirtí mar béadh ar duine a béadh ag ruit. Bí a béal ar leacadh i dtreo go raib radarc agam ar na piacalaib agus i ag séirthead. Ach isé ruo a cuir an ionghadh ar fad orm ’há a cosa. Bí a cosa ataithe i dtreo go raib gach don éos acu, ó n-a glúimib síos, cómh mór cómh raímar le galúin. Cuaird an radarc san cómh daingean san i n-ácran am’ aigne go bfuil sé os cómhair mo súl anois cómh gléineach agus bí sé an lá san, bíodh go bfuil timpal cúig bliana agus trí picídh ó sin ó conac é. Bí an bean san neamhspleachach neamhfhagach go maith go dtí go dtáinig an duibh ar na prátaí.

Díos lá eile, ní feadair an roinnis siúd nó ’n-a t’iaig é, istig i n-ár dtig féin am’ seasamh ar lio an

tínteáin. Táinig buaiceall an 'dorus isteach. Conac an aghair a bí air agus an sgeón a bí 'n-a d'á súil, sgeón ocras. Tá an aghair sin agus an d'á súil sin os cómhair m' aigne anois cómh glan cómh soiléir agus bíodar an lá san nuair tugas an t-aon féacaint amáin sin ort. Tug duine éigin cannta aráin dó. Tug sé snap ar an arán agus tug sé a dhrom linn agus a aghair ar an bpalla, agus sáir sé an t-arán 'n-a béal, agus díriú sé ar an arán d'ite le h-aire i dtreo gur dóic leat go dtactar sé é féin. Níor measas an uair sin go raib don iongnar ró mór agam 'a d'éanam d'é féin ná de'n aire a bí air cun an aráin ; ac d'fan an raodarc am' aigne, agus fanfaid an d'á lá 's 'n faid a mairfead.

Is cuimhin liom trádnóna éigin i gcaiteam na h-aimsire sin agus na daoine ag ruit isteach 's amac agus iad ag caint. Sa gheimre ab ead é. Bí an oíche tar éis tuitim. D'airigeas an focal, "Tíos ag Carraigín an Easaig isead d'airigeas an liú !" "Siné airis é !" arsa duine eile, agus do riteadur go léir amac. Tamall 'n-a diais san éanadur isteach airis agus seandúine boct acu eatar. Cuireadur 'n-a seasam ar an úrlár é. Is ar éigin a bí sé abalta ar seasam. Bíos-sa ar a aghair amac agus raodarc agam ar a ceannacaid. Bí a béal ar leatad agus a beoil taraingte, síos agus suas, i dtreo go raib na piacala, an méid a bí aige díob, noctaithe. Conac an d'á starpiacal móra fada buide 'n-a béal agus an sgeón 'n-a d'á súil agus an sgannrad 'n-a gnúis. Cím anois iad cómh maic agus do conac an uair sin iad. Cómarsa dob' ead é. Is amlaid a cómáin an t-ocras amac é féacaint an bpéadfad sé don ruid le n-ite d'fágail. Cuaid an fear boct amú ar fuaid

an portaigh a bhí lastíos de caraighín an easaigh. Nuair a fuair sé é féin ag toul amú táinig easal air go dtuitfeadh sé i bpoll éigin agus go mbádfai é. Níor d'ein sé ac stao agus cromadh ar liúireadh. Béas ab eadh é sin an uair sin ag daoine a bhéadh ag toul amú. Bhí liúgh áirigthe cuige, agus do thuis gac doinne conus an liúgh san do cur suas, i dtreo nuair a h-aireofai an liúgh go mbéadh fíos ag gac doinne a 'aireód' é cad é an brígh bhéadh leis, agus go scrúinn-eódadh na daoine fé d'ein an t-é bhéadh ag toul amú.

Bhí stábla beag ag ceann an tíge againn. Táinig tuine boct n-ar b' ainim dó pádraigh ua buacalla agus do tugadh beirt istigh sa stábla dó féin agus o'á mnaoi agus do beirt leanbh a bhí acu. O'fanaoair sa stábla ar feadh raint seachtmáin; bhí boctán beag acu féin 'n-a dhiaigh san. Síle ab ainim do'n t-é ba síne de'n beirt leanbh. Bhí buacall aimsire againn agus Concubair ab ainim dó. O'airigeas Síle lá ag caint leis.

"A Con," ar síse.

"Teacht, a Síle," arsa Con.

"Ní'l don caint again-sa anois," ar síse.

"Airíú, cad eile cad 'tá agat, a Síle?" arsa Con.

"Tá béalra," ar síse.

"Airíú, cad é an béalra féadfai-sa beirt agat?" arsa Con.

"Béalra fheadair agus Seághainín pílíbh," ar síse. Tuine boct a bhí i mboctán i n-aice na h-áite ab eadh Seághainín pílíbh.

"Agus ar nóin is caint béalra, a Síle," arsa Con.

"Caint béalra!" ar síse, agus iongnadh uirthi.

“Ar nóin,” ar sise, “tá mb’ eadh, do tuisifí é!”

Bí máthair Síle lá agus mám gairbéil aici sa cor-cáinín tón-leathan go nveineadh sí an ciste do bádáil ann, bádúis a tugtar air. Bí sí ag sgiúradh agus ag sgiomar an bádúis bís, istigh ann, leis an ngairbéal.

“Ó, a Ílam!” arsa Síle, “an amlaídh a cuirfí an gairbéal sa ciste?”

“Is amlaídh, a Síle,” arsa an máthair.

Siúro amach Síle. Conaic sí Con.

“Ó, a Con,” ar sísí, “cad a dhéanfaimid? cad a dhéanfaimid i n-don cor?”

“Cad ’tá anois ort, a Síle?” arsa Con.

“Tá,” ar sísí, “gairbéal glas a beit agam’ máthair ’á cur sa ciste dúinn, agus ní féadadh an tsaozal conus féadfaimid an ciste o’íthe. Brisfear ár bfiacala go léir. Tá cur does na clocha sa gairbéal ana mór. Ní fágfar fiacal i gceann domne agaimn. Ac is cuma do Dharmuidín é. Ní’l don fiacal i n-don cor aige fós.”

Ortáir beag ós a bí ag Síle ab eadh Dharmuidín. Siúro isteach Con go bfeicfeadh sé cad a bí ag máthair Síle ’a dhéanam. Nuair a conaic sé cad é an gnó a bí de’n gairbéal bí spórt acu.

Táinig an gorta, agus b’éigean do Síle agus do’ a h-athair agus do’ a máthair agus do Dharmuidín imteacht síos go Magdroméa agus dul isteach i dtí na mbocht. An cúisge n-a rabhadh istigh ann do sgaradh iad go léir le n-a céile. Do cuireadh an t-athair ameach na bfeair. Do cuireadh an máthair ameach na mban. Do cuireadh Síle ameach na gcailíní mbeag. Agus do cuireadh Dharmuidín ameach na

leanb óg. Bí an tigh go léir, agus a raib de daoine bocta ann, múcta le gac don tsagas droc breidteadtaí. Na daoine, cón tuis agus tagairis istead nác mór, as tuitim le h-éasruas, slán mar a n-innstear é, agus iad as págail báis cón tuis agus tagad an galar ortá. Ní bíod slig o'á leat sa tigh. Ní deimris, an méir ná féadad dul istead díob, ac dul agus iad péin do sínead ar port na h-aban ar an tdaob tíos de'n drocad. Do éití ansan iad gac don mairdean tar éis na h-oíche, agus iad sínte 'n-a sratanaiú ann, cuir acu as coruige agus cuir acu socair go leór, gan don cor acu 'á cur díob. Do tagtí ar ball agus do tógtí an cuir acu ná bíod don cor acu 'á cur díob, agus do curtí istead i ttrucailib iad agus do beirtí suas iad go h-áit i n-aice. Carais an stairde mar a raib poll mór leatán doimhin ar osgailt dóib, agus do curtí síos sa poll san i tteannta 'céile iad. Do deintí an rud céadna leis an méir a bíod marb istigh sa tigh díob tar éis na h-oíche.

Ní ró fáda, tar éis dul istead dóib, agus tar éis sgaramaint le n-a máthair dó, go dtáinig an bás ar Diarmuidín. Do caitead anáirde ar an ttrucail an corp beas agus do rugad suas go dtí an poll mór é, agus do caitead istead ann é i tteannta na gcorp eile. Ac ba cuma do'n leanb é. Bí a anam tuas i láthair Dé, i n-dóibneas, abfad sar ar caitead a corp sa poll. Níor b' fáda gur lean Síle Diarmuidín. Cuair a corp óg sa poll, ac cuair a n-anam suas mar a raib Diarmuidín, i láthair Dé, i n-dóibneas na bplatas, mar a raib sólás aici agus cómluadar naom agus ainseal, agus cómluadar na Maígoine Muire, agus caint a bí níos fearr

go mór 'nā “béalra péadair agus seágamín
pílib.”

Bí an t-áthair agus an máthair ag fiafraíse agus ag ceistiúcháin óm minic agus o'péadadair é i dtíob Síle agus Diarmuidín. Ní raib an beirt abrad tar éis báis nuair airígeadair é. Bí an gaeluinn ag na daoine bocta go léir. Ní raib sí ag na h-uachtaránaib, nó ní raib sí acu ac go h-olc. O'péadad na daoine bocta eolus o'pásgail ar a céile go minic a gan fios dos na h-uachtaránaib. Óm luac agus fuair an t-áthair agus an máthair go raib an beirt leanb tar éis báis, táinig a leitéir sin de buairt agus o'uaigneas ortá ná péadairís panmáint sa n-áit. Bíodair deisilte ó n-a céile, ac fuaradair caoi ar focal éigin do cur cun a céile. Socar-uígeadair ar éalóid as an áit. Cáit ab ainim do'n mnaoi. Do sleamnuig pádrais amac as an dtí ag ar dtús. Do stad sé tuas i mbara bótair na Sop ag panmáint le Cáit. I gcionn tamail do conaic sé ag teact i, ac bí sí ag siúbal ana réir. Bí an breóiteact uiréi. Comáineadair leó suas i dtreó Carais an Stáire. Tánadair cun na h-áite 'n-a raib an poll mór. Bí fios acu go raib an beirt leanb tíos sa poll san amear na gcéadta corp eile. Do stadadair i n-áice an puill agus goileadair a nóditín. Tuas ar an nDoire liac, lastoir de'n Catairín, a bí an botán n-a rabadair 'n-a gcómnuişe ann sar a n-deigeadair istead i dtí na mboct. O'pásgadair an poll mór, agus tugadair aghair siar ó-tuair ar an nDoire liac, mar a raib an botán. Bí an áit sé míle 'slig uata, agus bí an oíde ag teact, ac comáineadair leó. Bí an t-ocras ortá agus bí an breóiteact ar Cáit. B'éigean dóib

siúbál ana réir. Nuair a bhí cúpla míle de'n tsliú curtha díob acu b' éigean do Cáit stad. Ní féadfaí sí dul a tuille. Do casad comarsam-orta. Do tugad deod agus blúire éigin bíd cúca, ac ní leis-fead sgannrad o'aoinne beit istig a tabairt dóib toisg iad a beit tagaite lom díread ó'n bpoorhouse, agus an droc breóitead a beit ar an mnaoi. Níor dein pádraig ac an bean do tógáilt cuige ar a muin agus comáint leis siar ó-tuair pé déin an boctán.

Bí an fear boct féin las go maí. Béad sé dian air an tsliú cur de gan don ualac a beit air. Nuair a bhí an t-ualac air b'éigean do stad go minic agus an t-ualac do leigint uair siar ar éalr an bótair ar fead tamail. Ac pé tuirse a bhí air do lean sé as cur na slíge de. Níor sgar sé leis an ualac. Do srois sé an boctán. Bí an boctán fuar folam roimis, gan teine gan teas.

Amáiread a bhí cúgáinn táinig comarsa éigin cun an boctán. Cuair sé istead. Conaic sé an beirt istig agus iad araon marb, agus dá cois a mná istig 'n-a brollac as pádraig, pé mar béad sé a o'iarair iad do téir. Do deabroc' an sgéal gur mótuig sé lagadar an báis as teadt ar Cáit agus a cosa fuar, agus gur cuir sé na cosa istead 'n-a brollac féin cun an fuaicta do baint asta.

"Ba maí, agus ba dílis, agus doob' uasal an fear é!" adéarfaid tuine éigin b'féir, "agus doob' uasal an gniom a dein sé!"

Is pior. Ac deirim-se an méid seo leat. Do veinead na mílte gniom de'n tsagas céadna san ar fuair na h-Éirean i gcaiteam na h-aimsire sin, agus níor dein aoinne puinn iongnad díob mar geall ar a bpeabas de gniomartaib. Dar le gac aoinne

níor d'ein pádrais ua buacalla ac an ruid a d'éanfaó don fear gur b'fíú é Críostaithe tabairt air.

Bí an fírin úo n-ar b' ainim do Míceál ua Laoḡaire 'n-a cómnuiḡe i mboḡán ná raib̃ aḡfaó ó'n mboḡán n-a b'fuaíḡ pádrais ua buacalla agus a bean bás ann. Míceál Dub̃ a tugḡí mar leas-ainim ar Míceál ua Laoḡaire. Caitlín Pruiséal ab ainim o'á mnaoi. Bí lán tḡḡe de élaínn acu. Ní raib̃ oireadó agus don focaí amáin b'earla acu féin ná as doinne de'n élaínn. Táinḡ an gorta go dian orḡa. Taḡḡ ab ainim op'ñ mac ba síne a bí acu. Conaíḡ sé a aḡair agus a máḡair as dul i laḡe leis an ocraḡ, agus an t-é b' óḡḡe de'n élaínn sínte marb̃ i ḡcúinne an boḡáin. O'árduiḡ sé tuaḡ agus ḡḡian leis, agus síúo amac é, ar tuitim na h-oíḡce. Cuaíḡ sé isteaḡ i ḡcró beitiḡeaḡ le tuine des na cómarsaín, agus máirb̃ sé ceann des na buaib̃. B'ain sé cuíḡ de'n éroicean de'n boín. Do noḡt sé an méíḡ de'n feoil a ḡeaḡtuisḡ uaíḡ a b'reit leis. Tḡḡ sé leis an oá ceatramáin d'eiriḡ. Táinḡ sé abailḡ. Bí beile máit an oíḡce sin acu go léir. Nuair a bí an t-ocraḡ bainte oíob̃ do ruḡ Taḡḡ leis amac an corp a bí sa cúinne, agus d'ein sé poll amuic sa ḡáiróin, agus cuíḡ sé an corp ann.

Nuair a táinḡ an máirdean d'eiriḡ muintir na bó. Do fuaḡaḡ an bó marb̃ amuic sa éró, agus an oá ceatramáin d'eiriḡ oí imḡiḡḡe. O'imḡiḡ an fear gur leis i go maḡcromḡa agus tḡḡ sé leis barántas cuarḡaḡ. Bí cuairim aḡḡe cáḡ ruḡaḡ an feoil. Táinḡ sé féin agus pé oíḡiceaḡ oḡiḡe a bí le n-a cois aḡḡe, go boḡán mícil Duib̃. Do fuaḡaḡ na cnáma agus cuíḡ de'n feoil. Do ḡabḡaḡ 'n-a prisúnaḡ Taḡḡ agus do ruḡaḡ síos go maḡcromḡa

é, agus do cuireadh isteach sa prísún é. Nuair a táinig an t-am do trialadh é. Do daoradh é san puinn riúinis, agus do cuireadh an loc amach é. Níor airigeas don tuairisigh riamh ó sin ar cad d'ímtiúis air 'n-a dhiaidh san, ná ar cad í an crích a rug é.

D'ímtiúis Mícheál agus Caitilín agus an méid a bhí beo de'n éalainn d'ímtiúigeadar as an mbotán agus cuadar as siúbal rómpa.

Raint laetanta tar éis iad a beic imtiúichte bhí cómharsa éigin as gabáil tar an mbotán. Conaic sé gabhadh sa gáirdeín agus rud éigin 'n-a béal aige. Cait sé cloc leis an ngabhadh ; do chait an gabhadh uair an rud a bhí 'n-a béal aige agus do rit sé leis féin. Táinig an cómharsa agus ba beas ná gur tuit sé le sgannradh agus le h-uachtóas nuair a fuair sé gur b' é rud a bhí 'n-a béal as an ngabhadh 'n-a lámh duine ! Níor dhein tadhs an poll doiminn a dhóicim sar ar cuir sé an corp úr síos ann.

D'aimsigh an cómharsa bosga nó rud éigin d'a sóro, agus tóg sé an cúro eile de'n corp aníos as an bpoll, agus do rug sé leis go dtí an roiligh ba giora dó an bosga, agus cuir sé ann é. Níor b' don iongnadh an uair sin doinne amáin a d'fheisgint as dul cun roilge agus cómhra i ttrucail aige, nó ar a muin dá mba ná beadh an trucail ná an capall aige.

Sin mar a bhí an sgéal an uair sin, go grána agus go fuathmar agus go déistineadh, mór-timpal na h-áite 'n-ar tógadh mise. Tuigim go raibh an sgéal ar an gcuma gcéona díreach mór-timpal na h-Éirean go léir. Agus, donas an sgeil ar fad, ní le toil Dé, i gceart, a bhí an sgéal ar an gcuma san. Le toil daoine iseadh bhí an sgéal amhlaidh. Do sgaoileadh amach a' h-Éirinn an bliain sin oireadh arbhair, ní h-eadh,

aé a dá oiread, agus coctóc' a raib de daoine beo i n-Éirinn. Bí cuanta na n-Éirean lán de loingeas, agus na loingeas lán d'arbar na n-Éirean, agus imteacht as na cuantaib, agus na daoine ar fuaid na n-Éirean as páisail leis an ocras.

"Cao 'n-a t-aob nár coimeádaó an t-arbar?" a d'éarfaíó tuine, b'féidir.

Níor coimeádaó é mar níor b' foláir é díol cún an cíosa déanam, é féin agus an t-im agus an féoil, agus an uile blúire eile de tóraó an tailim, ac amáin an práta. Do rug an t-ub an práta leis, agus ansan níor fan don blúire bíó le n-ite as na daoine.

"Cao 'n-a t-aob," a d'éarfaíó tuine, b'féidir, "nár deinead olíg cún na ndaoine do cosaint ar an éag-cóir sin a cuir féacaint ortá an t-arbar do díol agus gan don ruó le n-ite do coimead dóib féin?"

Mo truaí do ceann gan ciall! "Olíg cún na ndaoine do cosaint," arsa tusa. Airiú, dá tcráctpá an uair sin le h-uaislió Sasana ar olíg cún na ndaoine do cosaint, d'éarfaíóis gur ar buile beirpá.

Ní cún na ndaoine cosaint a deinead muintir Sasana olígte an uair sin i n-don cor. Cún na ndaoine do brút síos agus do creadad, agus do cur cún dá's le gorta agus le gac don tsaghas éag-córa isead deinead muintir Sasana olígte an uair sin. Is aic an sgéal é, ac bí sóro seanfocail as muintir Sasana an uair sin. Síod an seanfocal:—

"Éagcóir ar an máigistir isead ceart do tadbairt do'n tineóntaíde."

VII

SGOIL CÀRAIS AN IME

Nuair a b'ios tìmpal trì bliana d'éas d'aois do cuireadh suas tìg sgoile i sCàrais an Ime toir. 'Sòt'í san is istig sa baile a b'iodh an sgoil a'gam féin agus a'g an sgoil eile de clainn m'athar agus mo mhàthar. B'imis a'g obair fan lae ar an b'feirm d'eas, an méir a'ginn a b'í abalta ar don ruid i b'feirm oibre do d'éanamh. Nuair a thadh an o'ide do lasadh mo mhàthar coinneal ar an mbóro, agus cuireadh sí i n-ár suíde tìmpal an b'uir sinn, agus thadh sí na leabhair dúinn, agus múineadh sí ár sgeachtana dúinn. B'í an múineadh thadh sí dúinn nìb' fearr 'sò mór 'nà an múineadh a tugadh dos na leanbhaidh a b'iodh ins na sgoileanaidh. Mar sin féin do ceaptí, nìd nàr b' iongnadh, gur còir gur b' fearr an múineadh a tugadh ins na sgoileanaidh.

Do n-oghladh sgoil Càrais an Ime. Do cuireadh múinteoir isteach ann d'ár b' ainm Cormac ua Luasa. Do cuireadh mise ar sgoil ann. Is cuimhin liom 'sò maith an céad lá cuas isteach ann. Nì feidir Cormac ead é an rang de'n sgoil 'n-a sguirfeadh sé mé. B'í cuir de'n eolus ró maith a'gam, agus b'í cuille d'é nà raib i n-aon cor a'gam. B'ios abalta ar na leabhair a b'í acu do léigeadh ar áilleacht, nìb' fearr 'sò mór 'nà na buacailí doob' fearr a b'í aige. Ansan b'í ruid eile nàr a'righeas riamh don teacht còrsa. Isé ruid a d'eineadh sé 'nà tamall tìos agus tamall cuas a thadairt dom. Cuireadh sé tamall a'g múineadh mé agus tamall a'g fogluim. B'í tadair

suas maít air féin, agus an ceann go maít aige. Ac bí sé ana ceasaíde.

Sa sgoil sin a éonac, an céad uair riam, rud a cuir iongnadó mo éróide orm, daoine ósa as foßluim focal, agus 'sá léigead, agus 'sá labhairt, agus 'sá innsint cad é an bríß a bíod leó, agus ßan don pìoc o'á fìos acu cad é an bríß a bíod leis na focalaib 'ná leis an mbríß! Ní baogal go mbíod rud oe'n tsóro san sa baile aßainn. Ní baogal go b'páßcí don focal ßan a bríß labhairt dúinn i dtreo go dtuigpimis ioir focal agus bríß.

Is cuimh liom conus mar a binn, uaireanta, nuair a bimis as sgrúuðad na sceaót agus sinn i n-ár suíde as desßanaib na sgoile. Binn am' suíde agus na buacailí eile, cuir acu níba mó agus níba sine go mó'r 'ná mé, bailiße am' tímpal i dtreo go mbinn múcra acu, agus mé as freaßairt coisteana dóib, 'sá innsint dóib cad é an bríß a bíod leis na focalaib a bíod sa ceaót. Iongnadó orda-san cá b'puaras-sa an t-eólus go léir, agus iongnadó orm-sa conus féadfaó doinne beít ßan an t-eólus san. Oo cíod Cormac sinn, ac ní leigead sé air go b'peiceadó. Bíod fìos aige go mbíod tairbe o'á déanam, agus bíod sé sásta.

Níor b' don iongnadó i n-don cor an sgeal a beít mar sin ioir mise agus na buacailí eile úo. Níor tußad dóib-sin riam an éaoi a tußad dóim-sa ar an eólus a beít aßam ar na focalaib déarla úo. Ní airißeis coirde don focal sa baile ac ßaeluinn, nó déarla briste. An déarla a bí ins na leabrais a bí acu ba mar a céile dóib é agus ßréis.

Bí an ßaeluinn go breaß aßainn go léir. Bí sí go h-áluinn as Cormac féin. Bí an clós a bí ar

agairt tige na sgoile amac bí sé lán de caraigreachaibh móra cloóc. Conac beirt fear ann lá agus iad ag briseadh na gcloóc éin iad a bheir as an áit. Bí Cormac ag caint leis na fearaibh. As Gaeleunn a bíodar ag caint. Bí aon cloóc amháin ann agus bí teipite ar na fearaibh i bhriseadh, bí sí cóim cruaidh sin. Bí sí trí nó ceathair de troigtheibh ar raímhre ar gac aon tsliú, agus í, ba dóic leat, cóim cóimcrúinn le liathróid coise. Bí na fear ag iniúcadh uirtí féacaint a' bpeadairís aon áit págail 'n-a sgoilpeadh buille maith láidir de'n órd i ac i bualaadh ann. Bí ag teip ortha. Do rug Cormac ar an órd. Fear ós láidir cruaidh fuinneamhail ab eadh é an uair sin.

"Oruird amac uaithe!" ar seisean.

Bain sé casadh as an órd, agus buail sé a buille cóim maith agus bí 'n-a cúisleanaibh agus 'n-a corp é bualaadh. Bíos ag féacaint air. Ba dóic leat gur mhó go mór an fuinneamh a bí leis an órd ag eiríge de'n cloic 'n-a mar a bí leis ag teacht anuas uirtí. Is dóic liom gur éirí an t-admáid i lámh Cormaic i dtreo gur cuir sé cotla grífin sa lámh. Cait sé uair an t-órd agus cuir sé an lámh 'n-a póca.

"Is éadroma cleite 'n-a é, a Cormaic!" arsa tuine des na fearaibh.

Bí an séipéal i n-aice na sgoile i gCarais an lme, agus téigimis go léir ó tús na sgoile isteach sa tséipéal nuair a bíodh an Teagas Críostairde le foghlaim againn. Ní bíodh aon focal béarla o'á labhairt sa tséipéal ac fíor beagán. Bíodh o'á oireadh ag foghlaim Teagas Críostairde sa tséipéal agus bíodh ag foghlaim léiginn sa sgoil, agus ní baogal

ná go dtuigfí an uile focail de'n múineadh a tugfí sa tséipéal.

Is cuimhin liom lá agus sinn go léir i dtéannta 'céile istigh sa tséipéal. Bí sagart ann agus é ag múineadh an Teagasc Críostaithe, agus ba ró maith é. Bí an Saeluinn aige go ceolmhar. Céiginn féin agus buachaillí eile go minic treasna na gcnuc cos-lomraecta ar maidin Dé Domnaigh cun an tséipéil n-a mbíod sé cun Aiprinn do ráo ann, i dtreo go bpreapaimis éisteach leis an seanamóin Saeluinne tugadh sé uair, bíod an tseanamóin cóm breas san. Bí sé sa tséipéal an lá a d'eirim, agus bí, an cúro ba lúgá d'é, suas le cúpla céad duine ag fogluim ann. Tráth éigin i gcaiteam na h-aimsire do buail cúgáinn an dorus isteach garsúinín ana beas agus seál fillte fé n' oisuil aige. Siúbluig sé cúgáinn ainíos go h-ana réid agus an dá súil ar an sagart aige. Ceap an sagart go mb' féidir go raib sgát air nó eagla. Do labair sé go réid agus go cneasta leis.

"Seadh, a garsúin," arsa'n sagart, "cad tá uair?"

"Tá duine des na cailíní beasa san, a dtair," arsa'n garsúinín, agus ní raib sgát ná eagla 'n-a cáint ná 'n-a glór. Do labair sé cóm dána agus dá mbéadh sé cóm mór cóm láidir leis an sagart féin. Do pléasgamair go léir ag gáirí. Do cuir an sagart féin sgeartaó gáire as. Níor cuir san don corbuis ar an garsúin.

"Agus cad ab áil leat de'n seál san?" arsa'n sagart.

"Cun é casadh uirthi, a dtair," arsa'n garsúin.

Ansan iseadó bí an spórt agáinn agus sinn go léir

ins na tritib gáirí. Le n-a linn sin do léim tuine des na cailínib amac ó'n gcuid eile, agus do rit sí cun an garsúin agus do snap sí uair an seál, agus cait sí ainíar uirtí é agus siúo amac í. D'féac sé 'n-a diais.

"Imtigh soir go Meall na h-Órnán, a þeis," ar seisean, "agus abair leo go mbeimidh ag déanamh ime Dé luain agus go mbeid na spealaodóirí againn Dé Máirt."

Nuair a bí an méid sin ráithe aige do buail sé cúgamh suas agus seasainn sé i n-ár measg.

Níor sgar cuimne an garsúin sin riam ó sin le m' aigne. Ab'fao 'n-a diais san, nuair a tagaó an leanb agus an caint suas cúgam am' aigne agus bínn ag breithniúgaó ar an sgéal, bínn ag cur an leinb sin, mar a bí sé an uair sin, i gcomparáio leis an gcuma 'n-a raib sé tamall 'n-a diais san má cuair sé ar sgoil Šallóa, agus má fogluim sé an saḡas Déarla a bí ins na sgoileanaib sin. Bí sé an uair sin go neamsgáctmar agus go seasamác i n-a aigne, go súil-aibis agus go h-ollam cun freagra tabairt nuair a cuirfí ceist cuige. D'féac sé suas roir an dá súil ar an saḡart nuair a bí sé ag caint leis. Bí sé dána gan beir droc-múinte.

Ní feaca riam ó sin é. Ac do conac daoine ó'a sóro go minic ó sin. Agus tá fios again go dian maic, má tug sé raint aimsire i n-aon sgoil Šallóa agus má fogluim sé an saḡas Déarla a bíod ionta, nár b'faoa gur imtigh an tseasamác as a súilib agus as a croíde, agus má bí air teact isteaó i séipéal agus seál fé n'osguil aige, agus gur cuir saḡart éigin na ceisteaná úo cuige, gur b' amlaio a bí sé

AS SMIDIREACHT SÁIRÍ I N-INEAD PHEADRA ÉADHAIRTE, AGUS
SUR AS LÚTÁIL A BÍ SÉ I N-INEAD SEASAMH DÍREAC. I
N-INEAD BEIT DÁNA SAN BEIT DROC-MÚINTE SUR B'
AMLAÍO A BÍ SÉ DROC-MÚINTE SAN BEIT DÁNA.

BÍ BEIRTE NÓ TRIÚR BAN SA PARÓISTE AGUS CÚPLA
GEARAICILE LE SAC MHAOI ACU AS FOGLUIM TEAGASG
CRÍOSTAÍDE SA TSÉIPÉAL. NÍ DÉANFAO SAEUINN AN
SNO I N-AON COR DOS NA MNÁIB SIN. NÍOR B'FOLÁIR
AN TEAGASG CRÍOSTAÍDE MÚINEAD AS DÉARLA O'A
SCLAINN. BÍ CEATRAR NÓ CÚIGEAR, AS AN OÁ ÉADÓ,
AGUS IAD AS CASAD LE TEAGASG CRÍOSTAÍDE O'FOGLUIM
AS DÉARLA. DO CURTÍ MISE 'SÁ MÚINEAD. BÍOS ANA
BEAS AGUS IADSAN ANA MÓR. IS CUIMHIN LIOM SO MAIT
AN OBHAIR A BÍOÓ AGAM ORTA A O'IAIRÍO BRÍGE NA BPOCAL
DO CUR ISTEAC 'N-A SGEANN, AGUS É AS TEIP ORM GLAN.
AR OÚIS NÍ FÉADHAÍOIS AN FOCAL DO RÁO. NUAIR A
DEIRINN LEÓ "Resurrection" DO RÁO, NÍ DEIRÍOIS
AC "Rerusection," NÓ RUO ÉIGIN MAR SIN. ANSAN
NUAIR A CUGAINN AN BRÍG OÓIB, DO CUGINN NÁ TÉIGEAD
AN BRÍG ISTEAC I N-AON COR 'N-A N-AIGNE. FÉ DEIRE
NUAIR A CUGAINN AN BRÍG OÓIB FÉ LEIT, SAN BAC LEIS
AN BPOCAL, DO GLACHAÍOIS É, AC NÍ FÉADAD MO DÍCEAL
AN FOCAL AGUS AN BRÍG ÉADHAIRTE I N-AONFEACHT OÓIB.
BÉAD "Resurrection" ACU, AGUS BÉAD "to rise
again from the dead" ACU, AC NÍ FÉADHAÍOIS COIROCE A
CUGSINT SUR B' AON NÍO AMÁIN AN OÁ NÍO SIN. ANSAN,
NUAIR A DEIRINN NÁ RAIB SA OÁ NÍO AC AN T-AON NÍO
AMÁIN, .i. "Aiseiríge ár Slánuigheóra," DO LASAD
A SÚILE AGUS DO SÁIRÍOIS.

RAINT BLANTA 'N-A DÍAIS SAN BÍ AN SGÉAL NÍBA
SEACHT MEASA 'NÁ SAN FÉIN. BÍ FORMÓR NA NDOAINE
ÓSA AS FOGLUIM AN TEAGASG CRÍOSTAÍDE AS DÉARLA
AGUS SAN AON FOCAL SAEUINNE ACU. ANSAN NÍ RAIB

“ Resurrection ” acu, ná “ rising again from the dead,” ná “ Aiseiríge ár Slánúigteóra ”!

Ní dóic liom gur deinead éascóir aighe riann ar daoineib óga, i n-aon páirt de'n domhan, éom mór agus a deinead ar aos óg na h-Éireann nuair a cuiread ortá an saḡas múinead sin a t'fás sa deiré iad san bÉarla san ḡaeluinn. Nuair a bíos-sa ar sḡoil i ḡCarais an lme, suas le trí picir blian ó sin, isead bí an éascóir sin as tosnuḡad. Mura mbéad ioir bÉarla agus ḡaeluinn a beir ró dainḡean istis ionam-sa béad an sgéal go h-olc aḡam.

Dá mba ná béad aḡam ac an ḡaeluinn anois, ní tabarfaí don torad orm pé olc maic a béad sí aḡam. Agus dá mba ná béad aḡam ac an bÉarla, ní féad-painn don úsáir a bÉalainn de cun na ḡaeluinne do saotrúḡad pé olc maic a béad sé aḡam.

VIII

TRÍ LIATRÓIDÍ DOUBA

Tá pairt maic sa tsliḡ ó Lios Caragáin go Carais an lme, agus sliḡ ḡarb anacair isead an tsliḡ. Nuair a bíod an aimsir fliuc fuar do cáitinn fannhaint sa baile. Bíod an aimsir fliuc fuar minic go leór. Do tuis m' áair, beannaéc Dé le n' anam, go raib a lán de'n aimsir as imteaéc san tairbe uaim. Bí

sgoil i Maḡcromēta an uair sin, agus b'í áro cáil uirḡi féin agus ar an máigistir a b'í uirḡi. Is dóic liom go mb' féidir go raib Cormac ua luasa as caint le m' ádair agus go n'óbdairt sé leis sur mór an truaḡ san mo sheans a tadbairt dom i sgoil Maḡcromēta.

Timpal na h-aimsire céadna san o'éirig clampar uliḡe airis ior tineóntaite an baile agus an máigistir. O'fan duine des na tineóntaite san a cíos do díol nuair a b'í an cíos as glaoḡac. An t-agent a b'í os a gcionn Broderick ab ainim dó. Cladaire rógair ab eaḡ é. Do leis sé do'n fear a b'í as fanmáint siar ó'n gcíos a díol fanmáint siar go dtí go raib cur máit san díol aise. Do dein sé an méid sin i dtreó go b'féadfaḡ sé teact ortá go léir leis an éileam. B'í súil aise go n'oiúltócaois do'n éileam. B'í fíos aise go raib cur acu agus sur b' ar éigin a bíodar abalta ar a gcuir féin de'n cíos do cur le céile agus san bac do'n éileam eile. Tá n'oiúltuigois beaḡ an léas briste, agus o'féadfaḡ sé iad go léir do caiteam amac, agus árouḡaḡ cíosa o'páḡail do'n máigistir, agus breab máit a o'páḡail do féin as ḡac feirm beaḡ o'a tadarfaḡ sé do tineóntaite nua.

Do cuir na tineóntaite le céile agus do cosnadar an uliḡ. Cuireadar le céile, ac ba deacair leo cur le céile. Tḡaiois cun ar dtiḡe-na as déanam cómairle, mar b' é an tiḡ ba cómgaraiḡe dóib go léir é. Is cuimhin liom go máit lá agus iad bailiḡte istig sa tiḡ againn. Tḡadar an lá go léir as caint agus do teip ortá socaruḡaḡ ar cao ba ceart dóib a déanam.

"Tá sé i n'oiḡce," arsa duine acu. "Tá sé cóm máit againn dul abaille anois agus teact anso airis

Dé Céadaoin seo cúgáinn. Tá aimsir ar ndóitin pós aghainn cún labairt le n-ár n-actúrnae."

Bí Seágan ua Laoгаire, mac do sheana Óiarmuir ua Laoгаire, ag éisteać leis an gcaint sin. Do labair sé. (Ní raib don focal b́earla o'a labairt sa cómhairle sin.)

"Sead!" arsa Seágan ua Laoгаire. "Tá an lá go léir caite ansan aгаib ag caint agus ní'l don ruid véanta aгаib. Ní'l socair aгаib ar cad tá le véanam aгаib ac cóm beas agus bí nuair a t́anabair anso ar maidin. Imteócaib sib abairle anois. Tiocfaib sib anso airis Dé Céadaoin seo cúgáinn. Tiocfaib Seágan ua Luasa anso agus gur cuma nó watch gac don tsúil leis. Tiocfaib Miceál ua Laoгаire anso agus gur fiú cúis púint gac don focal uair. Tiocfaib Barnaby anso agus gur cuma é nó Socrates. Tiocfaib sib go léir anso agus coim-eátpaib gac doinne aгаib a aigne beas aige féin, agus ní véanpaib sib don tsocarugad an lá san ac cóm beas agus 'tá véanta inoiu aгаib. Sleamnácaib an aimsir uair go dtí go mbeib sé ró véanać cún labarta le n-aon actúrnae. Ansan beib Broderick agus Saunders anuas sa braiseal oraib go léir, agus neart doib a roга cor a tabairt daoib."

Óiođar go léir ag cur an anama amac ag gairí nuair a bí deire ráirde aige. Do sócaruigeadar ar t́ul láitreać agus labairt leis an actúrnae, agus an olis cur i bpeiróm cún iad féin do cosaint. Do buađodar ar an máigistir sa olis. Do violad cíos an fear a bí i ndiais láma, agus do tugad doib an fearm a bí aige go dtí go mbéad a gcuir féin tar n-ais acu aisti.

Nuair a bí an méid sin clampaib i leit tadoib do

SOCARUIĜ M' AĎAIR AR MÉ ĆUR AR SĜOIL SĪOS ĜO MAĜĆROMĆA, AR ĤEADŲ TAMAILL AR AON ĆUMA. BA RŲ ŲEACAIR ŲŲ É ŲĒANAM. ŲĪOS ŲĪREAC AĜ TOSNUĜADŲ AR BEĪĆ ĆBALĆA AR RAINĆ OĪBRE ŲĒANAM, AĜUS BĪ ĜADŲ LEIS AN ĜCONĜNAMŲ AĪĜE Ų'Ā SĪARAIĜE É. ĆĆ BĪ AN ŲŲIL SA LĒĜEAN AĪĜE ĤĒIN RĪAMŲ, AĜUS ĆEASTUIĜ UAIRŲ RAINĆ ĒĜIN ŲĒ Ā ĆĀĬAIRĆ Ų'Ā MĀĆ, ĤĒ CUMA 'N-Ā ŲĆIOĆPAĬ SĒ AIR.

ŲĪOS 1 MAĜĆROMĆA ĜO MINIC ROIMIS SIN. IS CUIĤIN LIOM ĜO RABAS ANN TAMAILL MAĪĆ ROIMIS SIN, AĜUS ĜO RABAS AM' SĒASAMŲ AĜ CEANN AN ŲROĆAIRĆ, AĜ BUN ŲŲĆAR NA SOP. ŲĪOS AĜ ĤĒĀĆAINĆ ANONN AR AN ĜĆAISLEĀN ĀĆĀ ĆALL AĜ AN ĜCEANN EILE ŲĒ'N ŲROĆADŲ. ĆONAC, AR AĜAIRŲ AN ĆAISLEĀIN AMAĆ, AR AN ŲĆADŲ ĆOIR ŲĒ'N ĆSRĀIRŲ BEAĜ AR Ā ŲĆUĜĆAR SRĀIRŲ AN ĆAISLEĀIN ĆĪĜ ĒĜIN MŲR AĜUS ĤALLĀĪ ĀRĬĀ ŲĀINĜEANA 'N-Ā ĆĪMPAL, AĜUS ĆRĪ SLĀĆA ĆAOLA ĀRĬĀ 'N-Ā SĒASAMŲ ANĀIRŲĒE AS, AĜUS MAR BEADŲ LIATRŲŲIDĪ DOUB ANĀIRŲĒE AR ĤADŲ AR ŲARA ĜĀĆ SLĀITE ACU. NĪ RĀIRŲ AON ĤĪOC Ų'Ā ĤĪOS AĜAM AN UAIR SIN ĆADŲ É AN BRĪĜ Ā BĪ LEIS NA SLĀĆAĪB SIN AĜUS NA LIATRŲŲIDĪ BEAĜA ANĀIRŲĒE ORĆA. ĬŲĤADŲ 'N-Ā ŲĪĀĪĜ SAN ISEADŲ ŲO N-INNSEADŲ ŲOM ĜUR SPARĀĪ ĪARAINN ĜUR B' EADŲ NA SLĀĆA SAN, AĜUS ĜUR ĆRĪ ĤĪAOISĜEANA ĜUR B' EADŲ NA ĆRĪ LIATRŲŲIDĪ BEAĜA. B'SINĪADŲ ĆRĪ CĪNN NA ŲĤEAR Ā ĆROĆADŲ MAR ĜĒALL AR M'LEĀĆĪAINNŲUA ŲŲŲĜĀIN. ĆĀRĆĀĪĜ ĀB EADŲ ĪADŲ, AĜUS ĆRĪŲR ŲRĪĆĀR ĀB EADŲ ĪADŲ, ĆORMAC AĜUS ĆĒALLĀĆĀN AĜUS ĆĀŲĜ. ŲO ĆUIR MALACHI ĤĒŲĀINĆ AR ĆORMAC BOB HUTCHINSON ŲO ĪĀMĀĆ. ANSAN ŲO ŲĒEARŲUIĜ SĒ AR ĆORMAC. ANSAN BĪ EĀĜĀĪ AIR ĜO NŲĒEANĤADŲ ŲUINE ĒĜIN ŲĒ'N BEIRĆ ŲRĪĆAR ŲĪŲĜĀĬĆAS AIR ĤĒIN MAR ĜĒALL AR AN NŲĒEARŲUĜADŲ, AĜUS ISĒ RUŲ Ā ŲĒĒIN SĒ'NĀ ŲĒEARŲUĜADŲ AR AN ŲĆRĪŲR 1 N-AONĤĒĀĆĆ. ŲO ĆROĆADŲ AN

TRIÚR I n-aonfeacht, agus DO cuireadh a DTRÍ cinn ANSÚO ANÁIRDE AR NA SPARAIB CAOLA ÁRDA ÚO, agus DO fásadh ANN IAD AR fearó MÓRÁN blianta. DO CONAC-SA ANN IAD agus mé am' sheasamh AS ceann an DROICHO AN LÁ ÚO. NíOR RÓ fada 'n-a DÍAGH SAN SUR TÓGHADH ANUAS NA TRÍ PLAISGEANA. BÍ náire AR NA h-uaislib IAD fásaint ANN NÍBA síA.

DO lean an gníomh san, agus gníomharta eile DO vein sé 'n-a DÍAGH SAN, D'á gcasadh MAR ASACÁN LE Malachi agus le gAC doinne D'á gaoitib riadh Ó Sín. NíOR maíT le h-aoinne aon baint a beic aige leo, bí a leicéir sin DE gRáin AS an bpoibilídeacht SO léir ORTA. DA mór an éascóir é sin, ámtac, MAR DAOINE GALÁNTA macánta ab eadh a bPORMÓR, cómh GALÁNTA cómh macánta le h-aon treambhas eile DAOINE a bí SA DÚTAIGH.

BÍ DIARMUID ua Tuataigh, áTAIR Mháire ní Tuataigh, áTAIR mo sheana mátar-SA, 'n-a cómnuiGE AR Gleann Daimh. Tá srután IOR AN áit 'n-a raib sé 'n-a cómnuiGE agus feirm eile ATÁ LASTIAR DE'n feirm sin. BÍ AN feirm tIAR le cur. Cé tIOCPADH agus tÓSPADH AN feirm tIAR AC fear n-AR b' ainim DO Dómnall ua Dúbháin, gAOL gAIRIO DO Mmalachí. BÍ DIARMUID ua Tuataigh AR buile, a ráDh SO mbéadh doinne DE'n DROC aicme sin cómh cómhgarac DO. Ní fADA BÍ Dómnall ua Dúbháin LASTIAR DE'n tsrután 'n-a cómnuiGE nuair a buail sé péin agus DIARMUID ua Tuataigh umá céile maidin breaG samhraidh.

"DIA 'S MUIRE DUIT, a DIARMUID uí Tuataigh!" ARSA Dómnall.

TUG DIARMUID a cÚl leis agus buail sé tAIRIS SAN LABAIRT. DO gLUAIS AN aimsir. NíOR b' fADA SO DUG DIARMUID pé nDEARA SUR cómharsa ANA maíT, ANA síOTCÁNTA, ANA éNEASTA, Dómnall, pé gAOL a

bí le Malachi aige. Bliain víreac ó'n lá a beannuig Dómnall do D'iarmuid do buail an beirt umá céile airís.

"Dia 's Muire tuit, a Dómnall uí Dúbsáin!"
ARSA D'IARMUID.

Tug Dómnall a cúl leis agus buail sé tairis, víreac mar a dein D'iarmuid an céad lá uo. Bliain eile víreac ó'n lá san do buail an beirt umá céile an trímhad h-uair.

"Ó, Dia 's Muire 's pádraig tuit, a D'iarmuid uí Tuataig!" ARSA DÓMNALL, víreac mar a deirpao sé dá mba an neómat san a béad D'iarmuid tar éis beannuigad dó. Má tug D'iarmuid bliain gan labhairt tug Dómnall bliain gan freagairt. Do gáir an beirt go sulmhar agus bíodar ana muinntearóda le n-a céile as san amac.

Táinig an t-am cuise, agus an caoi air, agus do cuiread síos go Maíscromta mé go dtí an sgoil a bí as fear o'ár b' ainim Míceál de Bál. Bí an sgoil cómh maíe san go dtagad sgoiláirí cúici ó'n noutaig go léir móir-tímpal. Is cuimhin liom go maíe go raib an measgán mearaíde céadna ar an máigistir sin a bí ar Cormac ua Luasa i gCarraig an Ime, i tCaob cad é an rang sa sgoil 'n-ar ceart mé cur. Bí cur de'n eolus ró maíe asam o'aon rang íseal, agus gan cur de maíe a dóicín asam do rang uachtarae. Ac do socaruigead an sgéal. Is cuimhin liom, leis, nuair a bimis as sgrúuagad na sceadctins na leabraib léiginn, go mbíod gascrad des na buacailib am' tímpal, as brúe isteac orm ar gac don caob, agus a leabar as gac duine acu, agus mé 'gá innsint dóib conus na focail do ráo agus cad é an bríe a bíod leo. Níor cóir, ámtac, don

creideamhaint a tabairt dóm-sa mar gheall air sin. An t-eólas a tugadh dóm-sa sa baile ar leabhair agus ar léigean an Béalra níor tugadh dóib-sin riamh é.

1 mhótar na Sop, 1 tuisge fíor n-ar b' ainim do Seághan ua Séada, iseadh binn ar lóistín. Bí aithe aige féin agus agham' achair ar a céile. Fear fial deas-éirídeach ab eadh é. Níor tóg sé don leathpinne díoluisgeachta riamh as mo lóistín, agus bíos ann tamall maith, cúpla bliain nó trí. Céiginn suas abailte go lios Caragáin gach don tsatharn. Tá mac do'n Seághan ó Séada céadna san sa tsráid céadna san 'n-a cóinnuige anois, agus Seághan ua Séada is ainim dó, agus tá sé cómh bunúsach cómh creideamhach do'fear agus atá le páigil sa bharúntacht.

Tar éis raint ainisire beith caithe agham sa sgoil sin mífíil de bál 1 Magcromta, ní cummín liom anois 1 gceart cad é méirí aimsire, do labhair Miceál de bál le m' achair. Buaileadar suas bótar na Sop le cois a céile agus iad ag caint.

"Is mór go léir an truaigh," arsa Miceál, "san caoi tabairt do'n garsún san ar na teangachaibh a d'foglaim. Níl a tuille agham-sa le múineadh dó, 'sé sin a tuille go mbéadh don tairbe dhó ann. Agus an méirí atá múinte agham dó," ar seisean, "cad é an tairbe dhó anois é má's tuas sa baile ceapan tú é coimeadh?"

"D'innis m' achair dhó go n-airigeadh sé mise 'gá rádh 1 gcóinnuige riamh gur b' fearr liom 'nā a bpeaca riamh gur am' ságart a beinn.

"Ach cad é an maith beith ag trácht air sin," ar seisean, "agus gan don breith agham-sa ar cáilleamhaint leis cun ságart a bheanamh dé!"

"Ní béadh an cáilleamhaint cómh mór 1 n-don cor

agus is dóic leat é," arsa'n fear eile. "Tá sgoil lairne anso i Mağcromta anois. O'féarfa é cur ar an sgoil sin anois agus ní béar agat le díol as ac púnt sa ráta. I gcionn cúpla bliain nó trí, ó'n aithne atá curta agam-sa air, do rağainn i n-uradhas tuit air, go mbéar oiread lairne agus Sreigise foglumta aige agus béarfa istead i sColáiste Máişe Nuadac é. Ansan ní béar ort don leatpinne eile do cailleadaint leis, agus i gcionn sé nó seacht de blianaib, dá mb' é toil Dé go seasóc' a sláinte, béar sé ag teact cúgac abaille 'n-a ságar. Tá an cúil-féic ann cun na fogluma agus an éirim. Má coimeádan tú sa baile é ní beir puinn o'á bárr agat. Ní fásfaid sé ró mór coitíce. Ní beir an téagar ná an neart ann ba sáó cun sgláibairdeacta déanam ar an bfeirm, agus dá mbéar fein tá do dóitín conganata agat sa cur eile de'n élainn."

b' é cric an sgeil é sur socaruis m' atair ar mé cur ag fogluim na lairne.

IX

SGOIL MAĞCROMTA AGUS COLÁISTE COLMÁIN

Bí sgoil lairne ar an ttaobh eall de'n drocad, i Mağcromta, an uair sin, díreac ag bun an éaisteáin, ag fírin beag o'ár b'ainim Mac Nally. Do rağfa ear drocad anonn i dtreó an éaisteáin, agus nuair

a bheirteá ag an gceann talu de'n drocáir, díreac ag ceann slaithe an drocáir, v'iompórá istead i leit do lámha deise agus do rašpá síos cúpla ciscéim stairgre nó trí. Ansan do cípeá dorús ar t' ašaió amac. Do buailteá an dorús. Do h-ogalópaí duit. Do rašpá istead sa halla. Do h-ogalópaí dorús eile duit ar do lámh deis. Do rašpá istead i seómra. Cípeá ansan istig rómat seisear nó mórseisear zarsún 'n-a suíde ag bóro agus an máig-istir ag ceann an búiró, iad-san ag pošluim agus an máig-istir 'šá múinead. Cípeá finneóš ar ašaió an doruis istead. D'féacpá an finneóš san amac agus cípeá, buailte suas le bun na finneóige, an aša, an solán, ag zabáil ear an bfinneóis soir, agus istead pé súilíu an drocáir, so breas ciúin leatán réir.

Istig sa tseómra san, agus mo zuala clé leis an bfinneóis sin, isead do leigheas-sa mo súile an céad uair riam ar na trí focailib beaga millteada úr, .i. "hic, haec, hoc." Ní'l ansan ašat ac trí cinn acu, ac tá deic zcinn píció acu ar pao i noiclaonaó an don focailín sin amáin. Táinig tairéige máit ašam orča 'n-a díaiš san, ac an céad uair riam a cuireas cun iad v'pošluim, ansúo ar ašaió na finneóige úr istead, do briseadair mo éroide ionam. Dá n-innstí dom ar dtúis cad é an briš a bí leó do zéobad m' aigne zreim éigin orča ; ac níor h-innsead. Dob' ait an sašas múinead é. Na focail v'á nšabáil ar dtúis do zlan meabair sar a dtuští don éaoi do'n breiteamantas ar iad do lámhseáil i n-don éor ! Agus zur éoir so mbéad 'fios ag doinne so mbéad don éall aige zur b'usa so mór ruo a zlacad do zlan meabair nuair a tuigtear é 'ná sar a dtuigtear é.

AC ʒO DEIMIN LE FĠRINNE IS MÓ ʒO MÓR AN FOĠLUIM ʒAN TUISĠINT A DEIMTI SA TSEÓMRA BEA᠑ ÚO 'NÁ AN FOĠLUIM LE TUISĠINT.

AC NĠ RABAS RÓ FÁDA SA TSEÓMRA NUAIR A BĠOS A᠑ ʒABÁIL DO "ĠAESAR." IS CUIMIN LIOM ʒO RABAS LÁ ÉIGIN ʒAN TUL AR SGOIL. NĠ CUIMIN LIOM ANOIS AN CŪIS A COIMEÁDO ʒAN TUL ANN MÉ. BĠOS ISTI᠑ I OTI᠑ SEÁ᠑AIN UÍ SEÁDO UM TRÁĠNÓNA A᠑US MÉ A᠑ ʒABÁIL DO "ĠAESAR" AR MO BĠCEAL. TÁNAS ʒO OTĠ AN FOCAL "propterea quod." BĠÍ FĠIOS A᠑AM ʒUR B' IONAN "propterea" A᠑US "because." "A᠑US," ARSA MISE LIOM FĠEM, "CAO CUI᠑E AN 'quod'?" BĠOS I BPŪNC. NĠ FĠEADOFAINN I N-AON CŌR A BĠÉANAM AMAC CAO É AN ʒNÓ A BĠÍ A᠑ AN "quod" SA N-ÁIT SIN. CÉ BUAILFEADÓ CŪ᠑AM ISTEAC AC AN MÁI᠑ISTIR. TÁINI᠑ SÉ FĠEACANT CAO A COIMEÁDO Ó'N SGOIL MÉ AN LÁ SAN. O'INNSEAS TÓ. BĠÍ SÉ SÁSTA. DŪBĠAIRT SÉ ʒO RAI᠑ EAGAL AIR ʒUR BREÓITE A BĠIOS. SIŪO CUN AN LEABĠAIR MÉ.

"Look here, sir," ARSA MISE, "what is the meaning of this 'propterea quod'?"

"Oh," AR SEISEAN, "'propterea quod' is 'because.'"

"But," ARSA MISE, "what is 'quod'?"

"Oh," AR SEISEAN, "that is quite simple. 'Quod' is 'because'; 'propterea quod' is 'because';" A᠑US O'FĠEAC SÉ ORM CŌM MAIT LE N-A RÁDO, "You must be very stupid not to see that simple matter."

NĠOR CŪAS NĠBA ŚĠA AR AN S᠑ÉAL LEIS, NĠO NÁR B'ION᠑NADÓ. BĠÍ "propterea" "because" A᠑AM. A᠑US BĠÍ "quod" "because" A᠑AM. A᠑US BĠÍ "propterea quod" "because" A᠑AM. A᠑US MURA SÁSÓCADÓ SAN MÉ, CAO A SÁSÓCADÓ MÉ?

CUIR AN MÁI᠑ISTIR SIN I ʒCUIMNE BOM S᠑ÉAL A O' AIRI᠑EAS ABĠAD ROIMIS SIN Ó SEÁ᠑AN UA LAO᠑AIRE,

ó'n bfeair úto a túbairt le Seághan ua luasa gur cuma nó watch gac don tsúil leis.

Fadó, nuair a táinig na Franncais isteach i gcuán Beanntraíge, bí beirt aeoirí bó i n-áit éigin lastoir de Beanntraíge. Diarmuid ab ainm do thine acu agus Dóinnall ab ainm do'n fear eile. Bí an dá fearm ar a rabhadar as aeoreacht teóranaic o'a céile. Do buailtear an beirt umá céile go minic ar oá taobh claióe na teóran agus bíodis as seanaclaióeacht. Ní túisge a bí na Franncais istig i gcuán Beanntraíge 'nár mar a leat an sgéal go tuig ar fuair na tóca san mór-címpal. Do buail an beirt aeoirí umá céile.

"Dia 's Muire thuit, a Diarmuid."

"Dia 's Muire 's pádrais thuit, a Dóinnall."

"An bfuil don sgéal nua asat, a Diarmuid?"

"Ambriatar go bfuil, a Dóinnall, agus nác don sgéal póstanta é ac toga droc sgéal."

"Ac! Dia linn! a Diarmuid. Agus cat é an sahas sgéal é?"

"Tá go bfuil invasion ana mór go léir as teacht."

"Agus cé inis thuit, a Diarmuid, go raib sé as teacht?"

"Tá sé i mbéal gac doinne."

"Ac! go bfuiltear Dia orainn! Cat a déanfaid na daoine i n-don cor?"

"Ní feodar an tsaogal cat a déanfaid siad. Beir an sgéal go n-olc acu is baogalac."

"Agus cogar, a Diarmuid. Catam atá sé as teacht?"

"Ambasa ac tá sé buailte leat, a mic ó."

"Invasion" mór! Dia linn a's Muire!"

"Invasion mór go díreach, an t-invasion is mó
 o'ár táinig ar éirinn rian fós."

"Agsus coşar, a Óiarmuib. Mar is eól duit, ní
 tuine ró tuisgionac mise i neitib de'n tsóro san.
 Cao é an saşas ruđa, an dtuigean tú mé, an t-invasion
 mór so ? "

"Tá, a Óomnaill, (an dtuigean tú mé ?) invasion ;
 'sé sin le ráđ, 'invasion.' Níl ac mar a deárfad.
 Tuine 'invasion,' ansan, tá fíos aşat."

"Ó, tá 'fíos aşam, a Óiarmuib."

Do cúiread Seáşan ua Laoşaire sşeartađ şáire
 as nuair a bíod an sşéal sap inste aige, aşus go
 deimhin do cúiread şac doinne a bíod aş éisteađt
 leis sşeartađ şáire as. Do miniş an máişistir úo
 "propterea quod" oóm-sa ar an şcuma şcéadna
 díreach :—

"Níl ac mar a deárfá 'because' ansan, tá 'fíos
 aşat."

"Tá 'fíos aşam," arsa mise, aşus o'fáşas ansan
 an sşéal.

Úi ana dúil aş an máişistir i nşal tobac. An fáio
 a bimis-ne aş casađ le "hic, haec, hoc" o'foşluim
 bíod an máişistir bođt aş ól a píopa. Úi an fear bođt
 go maít cúige. Bíod sé aş taranş an píopa aşus an
 deatađ aş şluaiseađt ar fuio an tseómra go očí şur
 b' ar éişim féadaimis a céile o'feisşint, ní áirişim
 leabhar do léişead.

Fé deire o'imtiş sé as an sráio ar fáo, aşus o'fáş
 sé ansan sinn.

Úi sşoil eile laíone i Maşcromta an uair céadna.
 Tuas i mbótar Massy a bí an sşoil sin, aşus fear
 o'ár b' ainim Toirdealluac ua Şoilíde a bí 'şá múnead.
 Nuair a bí Mac Nally imtişte cuadmair go léir suas

as triall ar ua Sgoilíde. Is dóic liom gur tugas leatbliain ar an sgoil sin.

An uair sin díreac ísead do h-oscálaí Coláiste Colmáin i Mainistir fear Muige. Níor b'féoir dóm-sa, ná d'á lán dem' sóro, tui istead sa coláiste sin, mar do cáitpinn deic bpúint píctio sa mbliain do díol asam féin ann.

Nuair a h-oscálaí Coláiste Colmáin bí curd des na sagartaib ar fuio na dúta as gearán go cruaid ar an éascóir a déanfaí an coláiste sin ar na buacailiú go raib éirim aigne acu agus ná raib an gusatal airgíto asá n-aiteadcaib. Mar gheall ar an ngearán do dein an t-easbog, an t-actair Liam ua Caáin, socaruíad. Do socaruí sé, don buacaili go mbéad an éirim aigne tar báir aige agus ná béad an t-airgead aige, go scaitpí é glacad saor istead i gColáiste Colmáin. Do sásaí an méio sin a lán des na sagartaib. Bí curd acu ná raib sásta. Dúbradar 'n-a n-aigne ná féadfaí an socaruíad san puinn tairbe déanaí. Ná raib don airgead cun an coláiste coimead suas ac an t-airgead a díolfaí na buacaili asta féin ann. D'á brí sin nár b' féoir ac píor beagán díob a glacad istead saor, pé éirim aigne béad acu. Dúbairt a lán des na sagartaib gur b' fearr leigint do gac don buacaili a curd léiginn do solátar 'n-a roga sgoil agus ansan an t-mead i gColáiste Máiige Nuadat a tabairt do'n buacaili ab fearr. Dúbairt tuille acu nár maí i n-aon cor an rud é sin. Gur mór an osgailt aigne, agus an osgailt súl, d'aon buacaili caoi tabairt dó ar raint aimsire cáiteam i sgoil éigin poiblíde i n-aice an baile sar a' raíad sé istead i gColáiste Máiige Nuadat. D'á éagmuis sin, nuair a béad triail comórtais roir

buaćailiḃ ós na sgoileanaib tuata agus na buaćaili a beaḁ i gColáiste Colmáin, go mbéarfaḁ buaćaili an coláiste an buaḁ leo pé éirim aigne beaḁ as buaćailiḃ na tuata. Dúbraḁ 'n-a coimniḃ sin, go raib an múineaḁ ins na sgoileanaib tuata, nó i gcuir acu ar don cuma, níb' fearr 'ná an múineaḁ a beaḁ le fágaíl istig sa coláiste, tar éis an deic bpúint fiéir sa mbliain a beic díolta as.

Bí saḁart paróiste sa Domnac Íllór, deic míle soir ó-tuair ó MašćromĀ, agus bí sé ar an aigne sin go daingean. Cúin a taisbeaint go raib an ceart aige do rug sé leis ó MašćromĀ Toirḁéalbać ua Sgoilíḁe, agus o'sgail sé sgoil sa Domnac Íllór dó, agus cuir sé as múineaḁ na o'teangtaća ann é.

O'fág san mise airis ar seaćrán. Ac bí fear 7e muintir Súilíobáin, fear ó Ciarraige, as múineaḁ sgoile i gCeann Tuirc, agus bí fear gur b' ainim do Tomás ua Laoḁaire 'n-a cómnuiḁe ar Doire na Móna, tímpal trí míle siar ó Ceann Tuirc. Clann na beirte dritár ab eaḁ an Tomás ua Laoḁaire sin agus mo máćair-se. Cuas ó-tuair go Ceann Tuirc ar sgoil agus ćiḁainn go Doire na Móna ցać don oíḁe go tig Tomás uí Laoḁaire. Ćuḁas, is dóic liom, bliain nó bliain go leit as dul ar an sgoil sin.

Bí an sgoil sin maic go leór ar feaḁ tamaiil. Bí móráin sgoiláirí as teacć ann, agus ní raib don cóngnam as an máḁistir. Is ainlaíḁ a bíoḁ ցać doinne 'ḁá múineaḁ péin cóm maic agus o'fíeadaḁ sé é, go minic. Amuic i seana stábla a bíoḁ an sgoil ցainn. Bí an seana stábla maic go leór i ցaiteam an tsamraíḁ. Nuair a ćiainis an ցeimre bí an donas le fuairé air. Nuair a bíoḁ an aimsir ana fuar bíoḁ teine ցainn. Ní raib don tsiminé ar an stábla.

Bí poll sa bfalla, ámtaí, lastiar de'n teine. Bíodh an poll go maíe an fáil a bíodh imteacht na gaoithe tríto siar. Ac nuair a bíodh an gaoth ag séideadh tríto an bpoll aniar bímis múcra ag an nbeataí. Ba measa go mór an beataí 'ná an fuacht. Agus go deimhin is amhlaidh a bíodh an fuacht agus an beataí i n-donféacht agaim, mar ní bíodh an teine ac go h-olc.

Fé deire do thuiseadh ins gac don ball nár b'don maíe do sgoileanaib tuata beir ag dul i gcomórtas leis an gcoláiste a bí i Mainistir fear Muige. Do érom na h-aiteacha, fé mar a bí don gusdal acu cuige, ar na buachaillib do cur go dtí an coláiste. Do socaruiúeadh neite sa coláiste i dtreo go bfeadh fadh buachaill teacht ann agus gan beir air an deic bpuint fíeio do díol. O'fheoradh sé teacht agus lóistín a tógaint sa tsráio agus dul isteach sa coláiste gac don lá. Ansan ní béadh air ac sé puint sa mbliain do díol as an sgoilbeacht agus o'fheoradh sé é féin do cothuadh cóim saor agus do b' fíeoir é.

Tuig at' aigne, a léigheoir, go raibh an saogal ana éruaidh an uair sin ar muintir na h-Éirean. An t-é go mbíodh feirm tailim aige caiteadh sé beir ag obair ó duibh go duibh cun an cíosa déanamh, agus cun é féin agus pé muirigean a bíodh air do cothuadh agus do clúdach ar cuma éigin. An fear a beartuigeadh tabairt suas do cur mac leis, do caiteadh sé dúbailt oibre do baint as féin agus as an gcuid eile de'n élaínn cun an t-aoimne amáin sin do cur cun cinn. O'a brígh sin, an buachaill a raídh go Coláiste Colmáin agus do tógadh lóistín sa tsráio do féin, do caiteadh sé é féin do cothuadh gan puinn rabairne, nó béadh éagcór aige 'a déanamh ar an muintir

a b'eas sa baile 'n-a d'iaġ, aq obair go eruar cun eisean do cur cun cinn.

Fe mar a bi na buacailli aq imteact as na sgoil-eanaib tucta b'iodar-san, nib nac iongnad, aq tul cun deirid agus aq tul i n-olcas. Do tuis m' atair-se i n' aigne nar b' don mat odo me coimead niba sia i gCeann Tuirc. Do socaruq se i n' aigne gur b' fearra odo me cur go Colaisde Colmain an' sgoilare lae. Do dein se an nib sin. Tugas bliam ar loisoin sa tsarid agus aq tul istead sa Colaisde qac don la. Nuair a tainis deire na bliana agus an triail comortais, p'acaint ce qeodad tul go Colaisde m'aise Nuadat do cuas istead sa comortas com mat le cad.

Bi buntaste mor aq na buacaillob a bi 'n-a qcom-nuige istis sa Colaisde ar na buacaillob a bi amuic ar loisoin, mar do b'ici aq muinead na muintire istis qac don tratinona. Cuar ceatrar agus tri p'icid tes na buacaillob istead ar an qcomortas san. Nuair a bi an triail deanta do f'uarad go rabas-sa ar an qceatramad tuine. Ni raib ac triur ann a bi nib' fearr 'na me. Ni raib don mat dom sa meid sin, mar ni raib ac tri h-inid polain i Maq Nuadat an bliam sin. Cuar m' atair ansan agus do labair se leis an easboq agus cuir se i qcuinne odo an socaruqad a deinead nuair a h-ogalad an Colaisde. Mar qeall ar an socaruqad san do tug an t-easboq mead saor sa Colaisde dom i qcaiteam na bliana a bi cuqainn, agus nuair a tainis an triail airis do cuas go Maq Nuadat. Sa bliam o'aois an Tigearna mile oct qcead tri p'icid a h-don ad ead e sin.

X

siubal na gcnuic

Ó'n uair a thosnuigheas ar na teangtacaib o'foghluim i Maścromta binn tuas sa baile go minic. Téiginn abaille gac don tSatharn, agus ansan tagaimn anuas airís ar maidin Dé luain. O'a éagmuis sin binn tuas sa baile nuair a tugtí laetanta saoire do luét na sgoile. Do leanad na laetanta saoire cúpla seachtmáin nó trí. An fáid a binn sa baile binn as obair ar an bfeirm beag i tteannta na cod' eile de'n éilinn. Tug san taitéige máit dom ar gac don tsačas oibre sglábaiðeaéta déanaí. Bíos ábalta ar ráinn do láimseáil nó ar sluasaid do láimseáil. Ní h-anaí a bí teinneas am' géagaid agus am' dhrom ó beit as baint féir le speil, nó as baint móna le sleán, nó as baint coirce le corán. Bí fíos agam an 'mó dias a déanfaid teirdal agus an 'mó teirdal a déanfaid dórán, agus an 'mó dórán a déanfaid punan. Bí fíos agam conus síiste do éasaid agus láitreaí arbair do buaid, gac 'ré mbuille i scoinnib buailteóra eile, agus mo buille do buaid ar an gcuma dob' fearr cun an gráinne baint as an dtuige.

Uaireanta is as aeðreaét a curtí mise nuair a bíod an cuio eile as obair. Deirtí liom go bfeadpaimn beit as gabáil do'n leabhar i tteannta na h-aeðreaéta déanaí. Is cuimín liom lá agus mé as déanaí na h-aeðreaéta go bfeaca gamna iasáéta i tteannta na mbó. Táll ar an muing mbis a bí na ba agam. Éapras, níð nár b' iongnad, gur anoir ó buaid na Cachtiríneac a táinig na gamna iasáéta.

CROMAS AR NA GAMNA IASACHTA, DAR LIOM, DO DHEIGILT
 AMAIC Ó N-ÁR MBUAIB FÉIN AGUS DO COMÁINT SOIR ABAILE.
 NÍ RAIGTÓIS SOIR DOM. PÉ DÍCEAL A DÉANFAINN AR IAD
 A COMAINT SOIR NÍ RAIGTÓIS SOIR DOM. CONAIC AN
 MUINTIR EILE MÉ AGUS IAD AG OBAIR I BPÁIRC NA
 N-ABAN. BÍODAR AG FAIRE ORM AGUS IAD AG GÁIRÍ.
 D'INNSEADAR DOM AR BALL SUR LINN FÉIN NA GAMNA
 A BÍ AGAM 'A COMÁINT CUN SIÚBAIL. IS AMLAIR A BÍ
 NA GAMNA IMTIGTE AS M' AITNE TOISG MÉ BEIT AS BAILE
 ÉOM MÓR. DO CASTÍ LIOM GO MINIC 'N-A DÍAIS SAN AN
 DEARMHAD A DHEINEAS. "SINÉ," A DEIRTÍ, "AN BUACAILL
 NÁR AITIN A GAMNA FÉIN!"

LÁ ÉIGIN EILE D'Á DÁNAG ABAILE BÍ CÚPLA GABAR LE
 TABAIRT ADTUARÓ Ó LEABA DÍARMUDA.

"RAGAD-SA AGUS TABARFAD LIOM IAD," ARSA MISE.
 BÍ AN Fonn ORM CUN AN ÉNUIC DO SIÚBAL. CUIREAS AN
 CNUC Ó-TUARÓ DÍOM. DO SUÍDEAS AR FÁILL NA BFIAC
 AG FÉACÁINT UAIM SÍOS AGUS AG FÉACÁINT AM' TÍMPAL
 AR NA SLÉIBTIB. NUAIR A BÍ TAMALL MAIT CAITTE ANSAN
 AGAM BUAILÉAS AN CNUC SIAR AGUS TUGAS TAMALL AM'
 SUÍDE I N-ÁIT EILE. PÉ DHEIRE CUAS SÍOS GO DTÍ AN ÁIT
 'N-A RAIB AN DÁ GABAR. BÍODAR CEANGAILTE D'Á
 CÉILE. COMÁINEAS RÓMAIN IAD AN CNUC SUAS I DTREÓ
 GO BPÉADFAINN TEACHT CÓNIGAR AN ÉNUIC ABAILE LEÓ.
 D'FERRA DOM SUR B' É AN TÍMPAL A GEÓBAINN, SOIR
 GO CARAIS AN STÁCA, MAR A RAIB AN COSÁN PÉ M' COIS
 AGAM. NÍ H-É SIN A DHEINEAS, AC AGÁIR A TABAIRT AR AN
 GENUC. NÍ RAIB FÍOS AGAM GO RAIB OIREAD DE'N LÁ
 CAITTE AGAM AG FÉACÁINT AM' TÍMPAL. UM AN DTACA
 'N-A RABAS FÉIN AGUS NA GABAIR AR MULLAC AN ÉNUIC
 BÍ SÉ I N' OÍDCE DUB. I DTEANNTA É BEIT I N' OÍDCE
 DUB BÍ CEÓ TAGAITE AR AN GENUC. LEIS AN NDOIRCEACHT
 AGUS LEIS AN GCEÓ IS AR ÉIGIN FÉADAINN NA GABAIR A

o'fheisgint agus iad romham amac ar an b'fionán. Cromas ar an dtalamh fé m' éosaib agus am' timpal do b'reitniugadh, éom fada agus o'féadhas é sa doirdeacht, le h-eagla go raiginn amú. Bí m' aghaid, dar liom, lom díreac, síos ar an áit 'n-a raib ár dtig féin. Bíod an dá ghabar a o'iaraid gabáil soir i n-inead gabáil siar ó-éas i dtreo na h-áite 'n-a raib ár dtig, dar liom-sa. Do tánas rómpa agus casas anoir iad cúpla uair. Fé deire do riteadar uaim soir, agus níor féadhas teacht rómpa go dtí gur cuadar istead i gclós éigin. Siúd gabair as amstaraig láitread. Do leanas na gabair istead sa clós. Bí dorus an tige ar m' aghaid amac. Táinig bean amac. "Cé h-é sin?" ar sise. O'ait-nigeas i láitread. O'innseas di cé 'r b' é mé. Cailín de muintir luasa ab ead i. Nuair a bíos as dul istead sa clós san tabarfaimh an leabhar gur istead i gclós mícíl ùreathais coir ar Gleann Daimh a bíos as dul. Nuair a conac an tig measas, bíos deimhigead dé, gur b'é tig mícíl ùreathais a bí asam. Nuair a labair an cailín liom isí céad ceist a táinig cun m' aigne 'ná "Cad a tug anso a leit go tig mícíl ùreathais i sin?" i noiaig céile do léirigead dom gur b' amlaid a bí measgán mearaide tar éis teacht orm. Is as an dá ghabar a bí an ceart. Bíos-sa a o'iaraid na ngabar do comáint as an slig cóir o'a n-aimhdeoin. Coimead na gabair mise ar an slig cóir dom' aimhdeoin. O'a dtugadh na gabair mo slig féin dom-sa an oíche sin, is siar cun Millín na Móna a tabarfaimis aghaid, áit a bí lán an uair sin de pollaid domne uisge. Ní bead don breit asamh gan dul istead i bpoll éigin acu. Gan don daib ar domhan do bátpái mise an oíche sin mura

mbéad an dá ghabar úr a beit ag taisbeáint na slíge dom.

Lá éigin, an fáir a bíos ag dul ar sgoil go Ceann Tuirc, agus mo neamhcuisctint féin contabairt eile orm, agus ba ró dóbair dom gan teacht saor as. O'fágas lios Caragáin lá Domhnaigh agus o'eisteads Aifrean i gCarraig an lme. Ansan agus aghair ó-éadair bótar Sráir a' Muillinn, cun dul go Doire na Móna an oíche sin agus beit i n-am cun dul go Ceann Tuirc ar maidin Dé Luain a bí cúgáinn. Nuair a bíos ag gabáil Céim Carraige síos do conac ar m' aghair anonn Caisteán Cille Míoe agus cnuic Cláraige. Bí an lá go h-áluinn agus an spéir ana glan. Dúbart liom féin ná raib don teóra leis an radarc le breaghtacht a béad agam ar an n-óitáigh go léir mór-timpal dá mbeinn ar mullac an cnuic sin. Dúbart liom féin go bfeadpáinn gabáil suas fan an caisteáin go bárr an cnuic agus féadaint am' timpal, agus ansan ruit le fáir síos istead sa tsráir, agus go mbeinn sa tsráir cóim luac, nac mór, agus dá ngabáinn an bótar. Siúo suas mé cun an cnuic cóim luac agus tánaas ar aghair an caisteáin. Níor sroiseas bara an cnuic cóim luac agus measas do sroispinn é. Um an dtaca n-a rabas ar bara an cnuic bí an grian aghair níba sía síar, agus síos, ná mar a ceapas a béad sí. Bí an radarc go breag gan amhras. Bí Mullac an Ois agus Claeveac, agus na cnuic móra eile go léir, laistiar díom agus laisteads díom, agus iad

“Ag bagairt a gcinn de dhuim a céile,”

agus gan don blúire ceóigh ortá, ac iad cóim glan san gur dóic le tuine gur níste a bíodar. Bí

MUISIRE AR M' AĞAIR SOIR AGUS É CÓM NISCE LEÓ.
 NÍ RAIB AN CómARTa SOININNE AIR :

" Ceó AR MUISIRE 'S CLÁRAc IOM

AN CómARTa SOININNE IS PEARR AR DOMAN."

Úi DÚt 'ALLA GO léir leađta AMAc ANSÚO FÉM' SÚILIB,
 SOIR, AGUS Ó-ġUAIR AGUS SIAR, AGUS AN ġRIAN AG TAIC-
 neamh AIR, AGUS É Cóm breađ Cóm MÓR Cóm leađan !
 Úi na cnucaim beađa tÍOS AG bun an cnuic, AGUS bíođ
 GO RAĐADAR áRO GO MAIC Dá mbeifeá LAISTÍOS DÍOB, ní
 móTÓPá DON DOIRDE I n-DON cOR ionta nuair a beifeá
 AG péacaint síOS ORta Ó mULLac AN cnuic. Da DÓic
 leat ġUR talaM leibéalta AR PAO IAO.

Ac Úi AN ġRIAN AG Druidim RÓ PAĐA síOS cun na
 ġenuc a bí LAISTÍAR DÍOM, AGUS DO RÍTEAS le PánaIR
 síOS I DTREÓ na SRÁIDE. Úi AN tSLÍġ síOS cun na
 SRÁIDE níBa ŚIA 'ná mar a méasas, AGUS níBa cROSTA
 GO MÓR 'ná mar a méasas. b' éiġean DOM clataca
 móRA cUR DÍOM, AGUS páirceana tReađta, AGUS
 cumair a bí lán de sġeađaib, AGUS pé Daire, nuair
 a DÍOS AG DUL isteac sa tSRÁID bí tuitim na h-oíDce
 ann. Úi tuitim na h-oíDce ann AGUS bí seađt míle,
 de míltib móRA PAĐA DÍOR mé AGUS DOIRE na MÓna,
 AGUS ní RAIB aicne aġam AR DOINNE I SRÁID AN MúILLINN,
 ná AG DOINNE ORM. ġuġas aġAIR AR AN mbÓcAR.
 Śíúbluġeas SOIR tRÍD AN SRÁID GO ġEAR ; Ó-ġUAIR
 GO DRISEAN ; GO DROcAO AN cAOIL. DÍOS AG cUR AN
 bÓcAIR DÍOM AGUS DOIRcEacđ na h-oíDce AG méađuġađ.
 pé Daire DO mótuġeas AN tuirse AG teacđ ORM.
 ANsan mótuġeas AN tART AG teacđ ORM. ANsan
 DO mótuġeas mé FÉIN AG laġuġađ leis AN OCRAŚ.
 DÍOS ġAN DON blúire bíD a D'Íce Ó Páġas AN baile
 AR MAIDIN. Ac DO cOmáineas IOM. Um AN DTACA
 GO RAĐAS Cóm PAĐA SOIR Ó-ġUAIR le DOIRE na ġROIDE

bíos cómh buailte amac san gur síneas ar bara élaíð an bótaíre cun an tuirse cur díom beagán. Bíos ar mo shuaimneas ansan ar fearó tamail. Ar ball do samhluigeas go rabas ag tuitim am' éodla. Le n-a linn sin do mótuigeas mar a béaró codla grífin ag ruit tréam' ballaib go léir. Do léimeas suas. Tuigeas láitreach dá dtuicead mo éodla i gceart orm ar mullaí an élaíð sin gur marb a geópaí ann mé ar maidin. Siúo cun bótaíre airís mé. Bí eólus na slige go maic agam. Do shroiseas tijs Tomás uí Laoisaire ar Doire na Móna. Bíodar gan dul a éodla nuair a shroiseas an tijs, bíod go raib sé abfao tar éis a dóóeas a' élos sa n-oíóce. Bí oritáir do Tomás sa tijs. Diarmuid ab ainim dó. Bí sé péin agus mise ana mór le n-a céile. B' é an céad duine é a conaic mé ag teac't an dorús istead cuige. Bí iongnad air cad a tug cómh déanaí mé. Bí iongnad ba mó 'ná san air nuair a fuair sé gur b' ar éigin a bí ionam labhairt leis. Do tugad mo dóitín le n-ite agus le n-ól dom láitreach. Cuas a éodla, agus go deimhin do éodlas go sám.

Níor innseas d'aoinne cad a cuir an tuirse go léir orm, ná conus mar ba dóbair dom fannaint i mbara an élaíð ar éad an bótaíre i n-aice séipéil Doire na Groidé. Níor innseas d'aoinne i n-aon cor riam ó sin é. Bí náire orm a tabhairt le ráo d'aoinne go dtabairpáin a leitéir de cúrsa, gan gáó gan riactanas.

Tá aon rud amáin, amháic, a cuirean cancar mór anois orm agus atá ag cur cancair orm riam ó sin. Ag maectnam dom 'n-a díais san ar ag gcuma 'n-a mbíois ag péacaint orm an oíóce sin, nuair a measaíois ná binn ag péacaint orca, do buailead istead

am' aighe sur measadur sur b' amlaib' a casaó curdeacta éigin orm i Sráid an Mhuilinn agus sur rugadur istead i dtiú tabairne éigin mé—agus sur b' é sin a coimead amuic cóm déanac mé, agus do cuir an tuirse go léir orm agus do bain mo cáint díom !

Féac sur b' uiriste éascóir a déanam ar duine ! Go mór mór nuair a tugan duine féin an éadai cuige le beart éigin mí-cúibhsac.

XI

AN MANGARTA

Tá sé cóm maic agam a d'innisint sa n-áit seo conus mar a déineas beart a bí mí-cúibhsac go leór abrad sar a' ndeigeas istead i n-aon sgoil riam ac amáin an sgoil a tug mo mátair dom. Bíos, is dóic liom, timpal deic mbliana d'aois, nó b' féidir as déanam ar beic don bliain déas. Bí trí nó ceathair de colanaið beaga seasga agam' acair le cur siar go dtí an leictir Céanán, ar an gcnuic, i dtreó go scaitpíois an samraó ann agus go bpáspáí an fosaídeact sa baile as na buaið bainne. Bí fear oibre againn. Miceál ua fineagáin ab ainm dó. Bí dataca as imirt ar an nduine mboct. Déanfaó sé obair maic go leór ac ní féadfaó sé ruit. Dúbraó leis na ba seasga do cómáint leis siar go dtí an cnuc. Dúbraó liom-sa toul le n-a cois i dtreó dá mbéad na ba as ruit uair,

a' d'iaraido teac̃t tar n-ais abaille, go n'óeanfínn-se ruit agus teac̃t rómpa dó.

Comáineamair linn iad, Dainġean na Saileac̃ siar ; síos ar bótar Ċnuic an lúbair ; siar go Véal an Ġeárt̃a ; siar tré Ċarais an Admaro ; siar cun an Muillinn. Aġ an Muilleaŋ do ċuamair ó-óeas tar an n'oroċaŋ. Ansan do comáineamair an bótar siar iad go Cúil Adóda ; fan loċ' an Ůogair siar ; tré Ůoirín na Ġréine ; agus siar go bun an ċnucáin mar a Ůosnuġean an bótar aġ ġabáil suas Cúm na n-ċaġ. Tániġ cuirse ar Míceál aġ bun an ċnuic sin. Ůúbairt sé liom-sa aire tabairt Ůos na buaiŮ agus do sín an Ůuine boċt ar taob̃ an bótair agus ċoroił sé ġreas Ůó féin. Ní raib̃ don loċt aġ na buaiŮ air sin. Ůí féar breaġ ġlas ar ġac taob̃ de'n bótar agus Ů'iteaŋar a n'óit̃in dé.

Nuair a bí a ġreas coŮlata déanta aġ Míceál agus ġreas maĩt mġir déanta aġ na buaiŮ do comáineamair linn airís iad ; suas ċiaċán an ċnuic go bara Cúm na n-ċaġ agus siar bótar Neiróin go Ůtí ġur sroiseamair an leitir Ċeanaŋ, nó, mar a Ůúbairt file éiġin nó bean ċaoĩte éiġin, " an leitir ná léiġtear."

Ċuamair isteac̃ i Ůtiġ na n'aoĩne go mba leó an ċnuc. Fuaramair ruŮ le n-ite agus le n-ól go fial. Ůí sé 'n-a tráċnóna mór luat̃. Ů'fan Míceál istiġ, ac̃ do ċuas-sa i n-aonfeac̃t le fear óġ de muĩctir an tiġe a bí cun na mbó do comáint suas an ċnuc cun na n-áite 'n-a raŮaŮar le fanmairt, i Ůteannta na mbó eile a bí ann ar an ġcuma ġcáŋna.

Ůí bean ó'n ġcómarsanaċt san pósta, ar Proċus, i bparóiste Ċuat̃ na Ůroman, aġ oritáir atar Ůóm̃-sa. An fáir̃ a bíomair aġ ġabáil suas an ċnuc bí raŮarc aġainn ó-óeas ar na tiġtib̃ a bí ar an Ůtaob̃ teas

de'n gleann. Cromas ar ceistiucán ar an mbuacail a bí lem' cois 'gá fiafraíge de cé bí'n-a cóinníge, "sa tíg úo tál,"—"sa tíg eile úo tál"—agus mar sin, go dtí gur ainimníg sé duine de muintir tuama.

"Ná fuil bean as an dtíg sin pósta lastoir i n-áit éigin?" arsa mise.

"Tá go díreach," ar seisean. "Tá sí pósta ag fear de muintir Laoisaire toir ar fad ar Protus."

"Cad é an ainim atá ar an bpear san?" arsa mise.

"Peadar Ruadh, a tugairt siad air," ar seisean.

Sin a raib uaim. D'féacas go géar ar an dtíg i dtreo gur cuireas a cómarthaí isteach am' aigne go daingean. Comáineamair linn suas na ba go dtí gur cuireamair isteach i gcumar breag éilúthar iad, mar a raib a lán eile ba seasga, agus gairbtean a tairn leó acu agus iad ag insíor air go suaire.

Bíomair ar an gcliaicán tuair de'n "leir ná léigtear" an uair sin agus bí raðarc breag againn. Bí gleann ana doiminn, ana leathan lastuair tinn, agus cnuc ana mór, ana árd lastuair de'n gleann.

"Cad é an ainim atá ar an gcnuc mór san?" arsa mise.

"Ar airígis riann teacht tar an Mangarta?" ar seisean.

"D'airígeas go minic," arsa mise. "'Mangarta an Céig' a d'airíghinn i n-amránaib air."

"Ní miste Mangarta an Céig a tabairt air go deimhín," ar seisean. "Bion an ceo go trom agus go dorca air uaireanta."

"Is dóca," arsa mise, "go bfuil raðarc ana mór ó n-a bara."

"Tá," ar seisean, "raðarc ana mór ó n-a bara.

“Ba d’óid leat go bfeiceá Éire go léir ó n-a bara d’á mbéad an lá glan.”

“Tá sé ana glan anois,” arsa mise. “Ní beir an ġrian aġ d’ul f’ei go ceann tamail. Beir aimsir ár ndóitín aġainn cun d’ul suas go dtí a bara aġus an raðarc breas d’f’eisġint. Téanam ort.”

D’féad sé orm.

“An bfuil f’ios aġat,” ar seisean, “cad é an fáid atá an cnuc san uait anois?”

“Ba d’óid liom,” arsa mise, “go bfuil sé d’á míle go maic uainn.”

“D’á míle!” ar seisean aġus ionġnat air. “Isé méid atá an cnuc san uait anois, a m’ic ó,” ar seisean, “’ná deic míle; aġus dob’ usa d’uit go mór f’ice míle de b’otar a siúbail ’ná an deic míle sin!”

Ní dúbart a tuille, ac’ deineas ceapad am’ aġne f’ein. Dúbart liom f’ein go n-eireodáinn ana moč ar maidin amáireac a b’i cúġainn aġus go raġainn go bara an cnuic sin sar a mbéad Miceál ua f’ineasáin as a leabaid.

Tanamair abail. Cúas istead sa tġ. B’i seana bean aġ camt. istġ aġus measas go raib’ fearġ uirtí. Do buailead istead am’ aġne ġur doiceal a b’i uirtí roimh. N’ior leġeas don rud orm. Do sleamnuġeas cun an doruis. N’ior deacair dom sleamnuġad cun an doruis, mar ní raibas tar eis d’ul ab’ad istead ó’n ndorus. Cóm luac aġus fuaras mé f’ein ar an d’taob’ amuic de’n doruis cúireas an talam’ d’iom! S’ios liom cun na ġlaise aġus anonn tar ġlaise, aġus suas, ar an d’taob’ deas de’n ġlaise aġus de’n b’otar, cun tġe muintir t’uama. Cóm luac aġus tánas istead sa clós, siúd tr’i nó ceacair de ġadaraib’ aġ amstaraġ orm. Siúd beirt nó triúr

am' cosaint ortha. Buaileas tórsa go léir isteach, roir shádraib agus luét cosanta. Buaileas suas cun na teine. Bí sé tamall beag tar éis na h-oíche tuitim. Nuair a shroiseas an teine conác seana bean breag mór brotalaic máitreachaíl agus í n-a suíthe ar fhuarma i n-aice na teine, i leit mo láimhe clé. O'féadcas uirthe agus o'imtígeas agus suítheas ar cátaoir a bí ar an ttaobh eile de'n teine. Níor labhras le h-aoinne agus níor labhair aoinne liom, ar feadh tamall. Fé dheire do labhair an bean mór liom go breag séimh sulthmar.

"Seadh, a sharsúin," ar sísí, "cár shabais cúgáinn?"

"Go deimhin," arsa mise, "ba cóir go n-aicheadh sib mé! agus do sháireas."

Níor labhair aoinne ar feadh tamall eile, ac bí an bean mór ag cur na súl tríom. Fé dheire do labhair sí airís.

"O'féidir gur anoir a shabais cúgáinn?" ar sísí.

"Is anoir," arsa mise, "agus peadair ua laogaire is ainim dom."

"Seadh, a peadair uí laogaire," ar sísí, "aitníghim go maic anois tú. Mac do Dhiarmuid iseadh tú."

"Mac do Dhiarmuid iseadh mé," arsa mise.

Do cuireadh sae don cóir orm láitreach agus ní baogal gur mhoitígeas don doicéal róimam. Ní raib don blúire doicil sa n-ait eile róimam ac cóim beag, pé rud a cuir am' aigne go raib.

Chas a cotla. Ac bí an mlangarta am' aigne agam. Cóim luath agus conac an céad amhsarac de solus an lae ar maidin bíos am suíthe agus amuic. Siúo síos mé go dtí an bótar. Nuair a cánas ar an mbótar o'féadcas uaim ó-thuaid. Ní raib don raibarc

AR AN MANGARTAIN Ó'n mbótar, ac bí fíos agam cao é an treó baili 'n-a raib an cnuc. Siúbluigeas an bótar siar go dtí go raibas, mar a measas, ar aghair an cnuc ó-deas, nó, go dtí go raib, do réir mo breiteamantaís, an mangarta ar m' aghair ó-tuairt oíread. Ansan o'imtígeas istead tar clair an bótar agus túsas m' aghair ó-tuairt tríd an sliaib. Bí an talamh ana garb, ana mí-cóctromaic, lán de clocaib agus de turtógaib agus de pollaib agus de carraigreachaib, ac do comáineas liom ó-tuairt oíread. Bí srutáin leatana doimhinne róimh le gabáil tórsa. Do stadainn uaireanta ar bruaic srutáin acu ag féadaint síos ar na breacaib beaga a bíod ionta tíos, ag sgeinnt anonn 's anall, agus ag dul istead fés na clocaib nuair a cíois mé. Ansan do comáinim liom ó-tuairt airís agus mé ag faire cúgam, ag braic air nár b' fada go bfeicfinn ceann mór raímar na mangartan ag eiríge cúgam de thruim an cnuc ar a raibas ag siúbal. Ac bí an grian ag eiríge lastoir agus ní raib an mangarta ag eiríge lastuair. Bí tís muintir tuama agus na tísle eile a bí sa cómharsanaic ag imteac as mo raibarc lasteas, agus ní raib don ruo lastuair oíom fós, ná lastoir oíom, ná laistiar oíom, ac an sliaib agus é lán des na clocaib agus des na turtógaib agus des na carraigreachaib. Bí an grian ag thruim suas ar an spéir lastoir agus an brotal ag tosnuadh ar teac aisti, agus bí cart ag teac orm. Daineas deoc breag a' ceann des na srutánaib, agus comáineas liom ó-tuairt.

Fé deire do conac ceann mór raímar na mangartan ag eiríge cúgam. O'féadas go géar air. Do measainn go mbíod sé ag suatad agus ag suagad

agus 'gá luasgaó féin anonn 's anall i n-*a*gairó *g*ac eisceím *o'*á *o*tu*g*ainn. *T*uig*e*as *g*o *m*aic *g*ur *b'* é an *f*airó *a*bí *sé* *u*aim *fé* *n*oeár an *l*uas*g*arna*c* san, *nó* a *o*eab*r*a*m*. *C*omáineas *l*iom *ó*-*t*uairó *t*amall eile *g*o *o*tí *g*ur *o*s*g*aíl an *g*leann *mó*r *l*ea*t*an *o*oi*m*hinn *f*úm *t*íos *l*astuairó *o*iom, agus *i*oir *mé* agus an *m*an-*g*arta.

*U*í tamall maic *o*e'n *m*air*o*in im*t*ig*t*e um an *o*taca san. *U*í *o*cras *a*g *t*ea*c*t orm. *U*íos *s*ua*i*t*e* *g*o *m*aic, agus *t*uirse orm agus *a*llus orm, *ó* *b*eic *a*g *s*iúbal *t*rió an *s*liab. *O'*féac*a*s ar an *n*gleann a *b*í *a*nsú*o* ar *l*ea*t*aó ar *m'* *a*gairó *a*ma*c*, agus *o'*féac*a*s *u*aim *ó*-*t*uairó ar an *m*an*g*arta*in*—agus *c*uim*n*i*g*eas ar an *o*eic *m*ile ú*o* a *b*í *n*í*b*a *o*eacra *o*o *s*iúbal 'ná *f*ice *m*ile. *A*mbasa *a*c *o*o *c*uim*n*i*g*eas *g*ur *b'*féarr *g*an *o*ul a *t*uille.

*A*nsan *o'*féac*a*s am' *t*ímpal. *U*í *f*ios *a*gam *g*o *r*aib *C*úm na *n*-*e*as ar *m'* *a*gairó *s*oir *o*íreac, agus *g*o *b*féa*o*fainn *c*om*g*ar *mó*r a *o*éana*m* *a*c *a*gairó a *t*abairt *s*oir. *U*í *f*ios *a*gam, *l*eis, *nár* *b'* *f*a*o*a *g*o *m*bua*i*lpeaó *t*ig *e*is*in* umam, agus *nár* *b*a*o*gal ná *g*o *b*fa*g*ainn *m*o *o*óic*in* le *n*-*i*te ann. *S*iú*o* *s*oir *mé* *t*rió an *s*liab. *U*íos *a*g *c*ur na *s*lig*e* *o*iom *s*oir *g*o *o*tí *g*ur *m*éasas *nár* *b'*fé*o*ir *o*om *g*an *b*eic *a*g *t*ea*c*t ar *C*úm na *n*-*e*as. *T*ánas ar *c*úm, *a*c *n*í*o*r *b'* é *C*úm na *n*-*e*as é. *C*lais *mó*r *f*a*o*a *a*b *e*aó an *c*úm, *m*ar a *b*éaó *g*earaó *mó*r *f*a*o*a *l*ea*t*an *t*rió an *s*liab, *ó*-*t*uairó agus *ó*-*o*eas, agus *s*ru*t*án *b*ea*g* *a*g *r*uic *ó*-*o*eas *t*rió an *n*gearaó, le *t*uitim an *t*aili*m*, agus *b*ó*t*ar *t*rió an *n*gearaó, *f*an an *t*sru*t*áin. *U*a *o*óic le *o*uine *g*ur *b'* é *r*u*o* an *g*earaó san, *t*rió an *s*liab, 'ná *c*aí*o*-*s*éar a *o*ein an *s*ru*t*án *o*o *f*éin, *a*c *a*máin *g*o *r*aib an *c*aí*o*séar *ró* *mó*r, *ró* *l*ea*t*an, *ró* *o*oi*m*hinn, agus an

SRUTÁN RÓ SUARAC. Dá mbéad seachtmáin fearctana ann, ámtac, agus an fearctainn trom, ní dóic liom go mbéad an srután ró suarac cun an cáirséir a déanamh. Do stadas ar bruac an cáirséir ar fear tamail. Bí cúis staid agam. Bí an tsál iméighe ó bróig liom. Ní raib puinn sreama as bonn na bróige eile. Agus bí tuirse agus ocras orm. Bíos as féacaint an bótar ó-tuair. Bí radarc aghaid ó-tuair agam, mar bí an bótar díreach agus bí an áit 'n-a rabas árd go maic os cionn an bótar agus os cionn an tsrutáin. Níor b' fada go bfeaca as gabáil éigam an bótar a-tuair rud a cuir iongnad agus alltaic orm. Bí an rud as siúbal ar nós duine. Ac ní feaca ar don duine riam a leicéir de ceann le méir. Bí sé as siúbal ana géar. Fé mar a bí sé as teac i gcómgar dom isead ba mó a éonac an deabram daona air, ac an ceann a beic as dul i méir go h-uathásac. Níor b'fada go bfeaca go raib adarca beasa ar an sceann. Go luac tar éis na h-adarc a tabairt fé ndeara dom do tuigear an sgéal go léir. Bean a bí ann agus corcán ar a ceann aici, a ceann sairde suas i mbéal an corcáin aici agus an corcán lán o'fear éirim, i dtreo ná gortópaí an ceann, agus trí cosa an corcáin anáirde mar béad trí aghaircíní.

Cóm luac agus tuigear an méir sin do riteas síos agus tar srután soir agus bíos 'n-a comuib ar an mbótar um an dtaca 'n-a dtáinig sí suas.

Níor leigear blúire orm i dtuad na preibe do bí bainte aici agam.

"Dia 's Muire duit!" arsa mise léi.

"Dia 's Muire duit a's pádraig, a garsúin," ar sí; "ac ní aithním tu. Ní dóic liom,"

AR SISÍ, “SUR AOINNE DE ĠARSÚNAIB NA H-ÁITE SEO TÚ ?”

“NÍ H-EAD,” ARSA MISE. “ANOIR Ó ĊLUANTOROĊATO ISEAD MÉ, AĠUS TÁM AĠ DEÁNAM CŌMĠAIR SOIR ABAILE. TÁM AĠ TABAIRT AĠAIR SOIR AR ĊÚM NA N-ĊAĠ. AN B’FUIL ĊÚM NA N-ĊAĠ AB’AD SOIR AS SO ?”

“O’FÉAC SÍ GO ĠÉAR ORM.

“Ó ĊLUANTOROĊATO !” AR SISE. “ÁILILÍ !” AR SISÍ. “CÚM NA N-ĊAĠ !” AR SISÍ. ANSAN, FÉ MAR BÉAD A H-IONĠNAD CURĊA OÍ AICI, O’IOMPUIĠ SÍ ORM. “AC,” AR SISÍ, “TÁ ĊÚM NA N-ĊAĠ ANA F’ADA SOIR AS SO, AĠUS TÁ AN TSLÍĠ ANA ĠARB ANA MÍ-ĊOTROMAC. BUAIL MAR SEO SÍOS I N-AONFÉACĊ LIOM-SA AĠUS CUIRFEAD AR AN MBÓĊAR TÚ. TÁ BÓĊAR BREAĠ RÉIĊ AĠAT Ó’N ĠCROIS SEO ĊÍOS SOIR GO ĊÚM NA N-ĊAĠ, AĠUS AS SAN SOIR GO OÍ MUILEAN BAILE MÚIRNE. AĠUS GO DEIMHIN IS F’ADA AN BÓĊAR É OUIT-SE LE SIÚBAL ANOIS.”

ĊOMÁINEAS LIOM SÍOS LE N-A COIS. NÍOR B’F’ADA GO B’FEACA, ĊÍOS AĠ AN ĠCROIS, FEAR AĠUS BATA ’N-A LÁIM AIGE AĠUS É AĠ CROĊAD AN BATA CÚĠAM GO FEARĠAC. MÍCEÁL UA FINEAĠÁIN A BÍ ANN. BÍ AN DUINE BOĊT TAR ÉIS AN LAE ĊAITEAM A’M ĊUARDAC. NUAIR EIRIĠ SÉ AR MAIWIN NÍ RAIĊ AON TUAIRISĠ ORM AĠ AOINNE OÓ. ĊONAIC DUINE ÉIGIN MÉ AĠ TUL ANONN GO ĊIĠ MÚINTIR TUAAMA. ĊUAIĊ SÉ ANONN. NÍ RAIĊ AON TUAIRISĠ TALL ORM AC SUR ĊUĠAS AN OÍOĊE ANN AĠUS NÁ FEACAIĊ AOINNE MÉ AĠ IMTEACĊ AR MAIWIN. TÁINIĠ SÉ ANALL. TALL NÁ ABUS NÍ RAIĊ AON TUAIRISĠ ORM.

“CAD A DEÁNFAĊ I N-AON ĊOR !” AR SEISEAN. “CONUS A TADARFAĊ AĠAIR AR A ĊĊAIR AĠUS AR A MÁĊAIR !”

“IMĊIĠ ORT ABAILE,” ARSA ĠAC AOINNE LEIS. “ĊOIR SA BAILE RŌMAT A ĠEOĊAIR É, ĠABAIM-SE ORM !”

AR AN MBÓĊAR AĠ TUL ABAILE A BÍ SÉ NUAIR A ĊONAIC

sé cuise a-tuair an bótar úo trío an scairóséar mé. Bí fearg air, ac ba mó an t-áras a bí air 'n-á an fearg. Ní leisfeadh sé as a radarc as san amac mé go dtí go raibamaí araon sa baile. Nuair a sroiseamaí an baile bí iongnadh orm-sa. Níor labhair sé oiread agus focal amac as a béal cun don gearáin a déanamh orm mar gearl ar an sgannrad a cuireas air ! Ní baogal gur labras féin ar an sgeal go dtí abfao 'n-a diais san.

XII

AR MULLAC NA MANSGARTAN

Abfao 'n-a diais san, leis, do cuas go mullac na Mangartan, ac is ó'n t-aob tuair a cuas anáirde air, ó Cill Áirne. Bíos níba sine agus níba treise an uair sin 'n-á mar a bíos an lá a cuas siar go dtí an "leictir ná léigtear." Bíos am' donar agus bí an lá ana breag. D'fágas Cnuc an Eirbail comh luath agus bí mo breapast itte agam, agus cuireas gac don comhar díom riar ó-deas go dtí go raibas ag bun an chnuic. Ansan do éardaigeas an cosán a bí, mar a h-innseadh dom, ó bun an chnuic suas go dtí a bára, an cosán a deineadh ann fé cosaib na ndaoine iasácta a tásadh ann cun Cill Áirne agus na radarcana breagta atá timpal air a d'feisgint. Comh luath agus do tánas ar an gcosán do comáineas liom suas. Nuair a tásadh an saotar orm, tré déine

AN CHUIC, DO STADAINN AGUS O'FÉACAINN AM' ÉIMPAL
 AR AN NÓÚTAÍŠ A BÍ LAISTÍAR DÍOM. BÍ AN RAÐARC SAN
 AG LEATANUGAÐ AGUS AG DUL I MBREAŠTACÉT FÉ MAR
 A BÍOS AG DRUIDIM SUAS. NUAIR A BÍOS TAMALL MAIT
 SUAS BÍ AN RAÐARC CÓM BREAŠ CÓM MÓR CÓM LEATAN
 SIN GO STADAÐ ·M' ANÁL ORM NUAIR FÉACAINN AM'
 ÉIMPAL AIR. FÉ DEIRE DO ŠROISEAS AN FÍARAD. DO
 STADAS ANSAN TAMALL MAIT AG FÉACAINN AM' ÉIMPAL.
 DOB' UATBÁSAC AN RAÐARC É! BÍ AN LÁ CÓM GLAN
 LE CRIOSTAL. BÍ SGAMAILL BEAGA BÁNA AR AN SPÉIR,
 AC BÍODAR ANA FADA SUAS AGUS BÍ AN T-AER FÚTA SAN
 DON BLÚIRE CEÓIŠ ANN, I OTREÓ SUR FÉADAS AN TALAM,
 AGUS NA PÁIRCEANA, AGUS NA COILTE, AGUS CUIO DES
 NA H-AIBNÍB, AGUS CUIO DES NA TEAMPULLAIB, AGUS AN
 CUIO DES NA TIGTÍB CÓMNUIGTE NÁ RAIÐ RÓ FADA UAIM,
 A O'FÉISINT GO SOILÉIR. BÍ CILL ÁIRNE ANSÚO TÍOS
 AM' AICE, CÓM CÓMŠARAC SAN DOM, DAR LIOM, GO
 MEASAINN GO B'FÉADPAINN MÉARÓŠ CLOICÉ DO CAITEAÍN
 SÍOS ISTEAC SA TSRÁIO BEAG.

AR ÉADAN AN CHUIC ISEAD BÍOS AN UAIR SIN. BÍ AN
 TUICIM LASMUIÉ DÍOM AGUS A LEITÉIO O'FÁNAID ANN GO
 MEASAINN DÁ SGAOILINN CLOÉ SÍOS NÁ STADPAÐ SÍ GO DTÍ
 GO MBÉAD SÍ AG BUN AN CHUIC. BÍ BARA AN CHUIC
 GO BREAŠ LEATAN LEIBÉALTA LAISTÍAR DÍOM, AGUS SUR
 DÓIC LEAT NUAIR A DRUIDPEÁ ISTEAC AIR NÁC AR MULLAC
 CHUIC A BEIPEÁ I N-DON COR AC AR RÉIO BREAŠ LEATAN.
 DO DRUIDEAS ISTEAC AIR. NÍ RAIÐ DON COINNE AGAM,
 GO DTÍ GO RABAS AG SIÚBAL AIR ANONN 'S ANALL AR AN
 SGUMIA SAN, GO RAIÐ AN MULLAC CÓM BREAŠ FADA PÁIR-
 SING. BÍ NA CHUIC MÓRA EILE, AGUS NA CHUIC BEAGA
 AR A MEASŠ, LAISTÍAR AGUS LAISTEAS AGUS LASTOIR
 DÍOM. DA DÓIC LEAT NÁ RAIÐ SA CUIO EILE ACU AC
 CRUICEÓGA BEAGA SEACAS AN BEITIGEAC CHUIC A BÍ FÉ

m' ċosaib. Ní raib aċ Corán Tuatail, a b'í ansúto laistiar díom, go raib don téaghar ná don doirde ann, dar liom. B'í an Dá Cí agus Mullac an Ois lastoir díom, agus d'féadavar ana suarac. D'féadcas ó-óeas féadaint an aitheódainn an "leitir ná léigtear." Do teip orm glan don ploc d'á óeabram a óéanam amac amearg na sliaib eile. Ní raib sa n-áit ar fad aċ graitain sléibte. B'í raðarc siar ó-óeas agsam ar na h-inbiriib atá ag teact istead ó'n bparaise ioir na cnucaib, i ttreó sur dóic le tuine sur b'amlaib a béat na cnuic ag toul pé uisge, agus nár b' fada go mbéat an fparaise os a gcionn; nó sur b' amlaib a béat na cnuic ag eirige as an uisge, agus nár b' fada go mbéat an fparaise intiġte siar ar fad amac as na gleanntaib sin atá ioir na cnucaib. Ag féadaint ortá dom túsas pé nteara láitread an ċosamlact ċruinn atá ioir an raðarc a ċonac ansúto, ioir ċnucuib agus uisge, agus an raðarc a ċíon doinne nuair féadcan sé ar an gcúinne tiar teas de mapa na h-éirean ar falla tíge sgoile. Níor féadcas gan panhaint tamall maic ag féadaint ar an mapa úto atá ansúto anois, agus nac fios dóm-sa ná d'aoinne eile cad é an faid atá ó cuireat ann é.

Tar éis mé beic tamall maic ag féadaint air agus ag maictham air, d'iompuigead agus buaileas soir trió an réir breag leatán ar an mullac. Ní fada soir a ċuas nuair a baineat árd-geit asam. Do ċonac ar m' aċaib amac poll mór leatán doiminn, síos ansa ċnuc. B' é saċas puill díreac é 'ná an poll a béat ann dá mb' amlaib a bainfí ceann de ċíocuib Danann ainíos a' lár na Manġartan agus an Cí sin do cáiteam tál i n-aice na Cíce eile, mar a bfuil

sí anois, an taoib a bí suas di, sa chúc, ar an tcalamh, agus an ceann caol di, a bí síos sa chúc, é suas anois. Ba dóic leat, dá dtógraí ó'n tcalamh airis i agus i cúir isteach sa poll, an ceann caol di síos, go líonfaid sí an poll agus go mbéad mullaic na mangartan 'n-a réir breaig leatán, ar don leibéal ó taoib taoib, mar a bí sé sar ar tógad an chúc eile sin ainíos as.

Má fanas tamall maic ag féadaint siar ar na sléibitib agus ar na h-inbiritib i n-iarthar Éirean, ó b'aoi béara go h-inbhear Ieróin agus go h-inbhear trága lí agus go h-inbhear an Daingin, do tugas tamall ba mó 'ná é ag féadaint uaim síos sa poll úr gur bainead, dar liom, an é ba giora dom de Dá Cíc Danann ainíos as uair éigin faoi. Níor féadad dul ró acmair do'n poll. Bí an tuitim ó 'n-a bhuac síos ró díreach agus dá dtéiginn ró imeallac ar an mbuac ba b'aois dom go n-imteod' an fóid ó m' éosaib agus go sgaolfaí le fánaid mé. Tánaig cóim h-acmair, ámtac, agus go raib radarc agam ar an loc uisge atá éis i mbun an puill. Féadann an loc san go faoi síos agus go grána agus go h-uaisneac agus go dub.

Samluigeas gur b' ámláir a bí draoidheac éigin ag an loc san d'á imirt ar mo súil, d'fanas cóim faoi san ag féadaint síos air. Nuair féadainn am' timpal tamall, soir ar an Dá Cí nó ó-deas ar na h-inbiritib, níor b' faoi go n-impuigead mo súile tar n-ais airis, agus síos ar an loc grána dub úr. D'féadainn anonn ar an ttaob toir de'n poll agus éinn radarc áluinn ann, taoib an puill 'n-a seasamh eall, ar m' aghaid anonn agus an grian ag taitneamh air agus sgáileana na sgamall mbeas leatca amac air agus iad ag gluaiseac fan é go breaig réir, díreach mar a

bí na sġamail beaġa féin aġ sġuaiseaċt tġas os mo cionn ar an spéir. Ansan, nuair féacainn síos airís ar an loċ, aġus nuair a ċuirinn cor dġom anonn nó anall, samluġinn so mbíod an loċ, aġus bun an puill ar fao, aġ suatad aġus aġ luasġarnaiġ anonn 's anall, dġiread mar a bíod mullaċ an ċnuic féin nuair a bġos aġ féacaint air an deas ó'n "leitir ná léiġtear."

Nuair a binn corċa de beit aġ féacaint síos ar an loċ ġrána dġub aġus anonn ar an oċaob ċoir de'n poll, aġus am' suatad féin anonn 's anall so bġeic-finn an luasġarnac laistíos, o'féacainn uaim ó-tġuair ar an nġúċaiġ breaġ a bí leatċa amac lastġuair dġom. Bġi um an oċaca san an bġeacarnac ċeġona ar an nġúċaiġ sin a bí ar an oċaob ċoir de'n poll, mar bí na sġamail beaġa tar éis iad féin do leatad amac ar an spéir so léir, aġus bí na sġáileana beaġa leatċa amac ar an nġúċaiġ so léir. Nġi feaca riadh roimis sin, aġus nġi feaca riadh ó sin, raċarc ċom breaġ leis an raċarc a bí leatċa fé m' súilġ nuair a bġos aġ féacaint siar aġus ó-tġuair aġus soir ar an nġúċaiġ sin, aġus an bġeacarnac san, sġáċa aġus soluis, ar leatad air. Bġi an bġeacarnac ċeġona ar an spéir tġas, os cionn na dġúċa, ac so a beit de dġeipriġeaċt iċoir an mbġeacarnac tġas aġus an bġeacarnac tġos, .i. an ruo ba sġáċ laistíos ġur solus lastġuas é, aġus an ruo ba solus laistíos so mba sġáċ lastġuas é. Sġamail ġeala ab ead na sġamail beaġa a bí ar an spéir aġus bíodar nġiba ġile 'ná mar a bí an spéir 'n-a oċimpal. Trġo an spéir a bí san sġamail a tġaġod solus na ġréine anuas, aġus an sġamail beaġ feal isé ċuiread an sġáċ ar an oċir laistíos de.

Tġas oiread san aimsire aġ féacaint ar na

RAÐARCANAIÐ BREAGHTA SAN, AR NA SLÉIBTÍÐ AGUS AR NA H-INBIRIÐ LAISTEAS DÍOM, AR AN NÓÚTAIG, NÍ H-EAÐ, AC AR NA DÚTAÍÐ MÓRA LEATANA LASTUAIÐ DÍOM, AR AN BPOLL UATBÁSAÐ A BÍ ANSÚO AGAM' COSAIÐ, AR AN LOC TUIÐ DRAOIÐEACHTA A BÍ ANSÚO TÍOS, AG SUACHTO AGUS AG LUASGARNAIG, I MBUN AN PHUILL, AGUS AR AN MBREAC-ARNAC SGÁTA AGUS SOLUIS A BÍ ORTA ZO LÉIR, ZO RAIÐ AN TRÁTNÓNA AG TEACHT SAR AR TÁINIG AON PÍOC O'Á CUIHNEAMH CÚSAM ZO RAIÐ CNUC AR EIRBAILL TAMALL MAIT SOIR Ó-TUAIÐ UAIM, AGUS ZO SCATÉFINN TUL ANN I SCÓIR NA H-OÍDCE. ANSAN FÉIN BA RÓ DEACAIR LIOM IMTEACHT Ó'N RAÐARC. AG TUL I MBREAGHTAHT A BÍ AN RAÐARC PÉ MAR A BÍ AN SRIAN AG DRUIDIM SÍOS AGUS AN SOLUS AG ACHARUGAÐ ; AN SOLUS AG LAGUGAÐ AGUS NA SGÁTANA AG DORCUGAÐ ; AGUS AN LOC TÍOS I MBUN AN PHUILL AG TUIBÉTAINT TUILLE AGUS AG TUL, BA DÓIC LE TUINE, TUILLE PÉ 'H NORAOIÐEACHT. TUGAS IARACHT AR IMTEACHT. DO STADAS TAMAILLÍN EILE. TUGAS IARACHT EILE AR IMTEACHT AGUS DO STADAS TAMAILLÍN. CUN AON FÉAC-AINN AMÁIN EILE TABAIRT AM' TÍMPAL ORTA ZO LÉIR. PÉ DEIRE DO RITEAS AS AN ÁIT.

B' USA ZO MÓR AGUS BA SAORÁIDIGE TEACHT AN CNUC ANUAS 'NÁ TUL SUAS. MAR SIN FÉIN BÍOS TAMALL MAIT AG TEACHT ANUAS MAR, AN FAIO A LEAN AN RAÐARC LEATAN, NÍ FÉADAINN SAN STAO ANOIS AGUS AIRÍS CUN MO SÚILE DO SÁSAMH AIR. UM AN OTACA N-A RABAS AG BUN AN CHUIC BÍ AN OÍDCE ANN, I OTREÓ SUR B' AR ÉIGIN A BÍ SOLUS MO DÓICIN AGAM CUN NA FLEISGE DO GABÁIL. DO GABAS Í, AMITAC, SAN MO COSA DO FLIUCAÐ, AGUS COMÁINEAS LIOM Ó-TUAIÐ ZO OTÍ SUR CUIREAS MO COS AR BÓTAR CILLE ÁIRNE. BÍ AN OÍDCE TUIB ANN UM AN OTACA SAN ; AC BÍ AN OÍDCE ZO BREAGH AGUS ZO CIÚIN,

agus n   r b' f    a gur eiri   an   eala  . Nuair a b   an   eala   'n-a suir  e agus an solus a  am ba   uma liom an oir  ce n   an l   a  am.   om  ineas liom an b   ar soir.    nag go dt  i   it 'n-a raib   falla m  r   ro cloir  e ar an t  aob     uair   de'n b   ar, ar mo l  im   l  e, agus seana   aisle  n laistig   de'n falla.   o h-inn-sea   do  m    pla l   roimis sin go raib   t  r     inim ar an seana   aisle  n agus ar an   it sin de'n b   ar ; go b  eict   p  ca n   sprit   n   ru     igin m  -n    r  ta de'n t   r   san ann.   i s   a   t   ana   ama   ar uair an m  a  on-oir  ce nuair a    nag go dt  i an   it.   ios a   cuim  ne  m ar an bp  ca, a   m   b  os n   le h-aon eagla roimis an bp  ca   .   ios '    r    am' aigne gur m  r an t  it    ille do t  aone beir   '    m  as go b         p  ca   beir   sa n-oir  ce ann a      m bea   agus beir  is ann i l  r an l  e. Le n-a linn sin si        am an b   ar anoir   inim   e   igin u  b  as   a  us    ar cosan-  ir  e go dian.   i crainn ar   a   t  aob   de'n b   ar sa n-  it, i t  r    n  r f    as i n-aon   or a t   ana   ama   ca      an sa  as ru  a an t-  inim   e.   i baic  n bea   am' l  im a  am.   '  roui  eas an baic  n t  '   lu  e   a  us t  '   suara   e   .   o rit   an t-  inim   e     am go dt  i go raib   s   ar m' a  air   ama  .   irea   a  us    a     ab  il t  rm siar do lea  a   ar an mb   ar   .   'eiri   a lea   a  us   aib   s   siar ar cos an  ir  e a  us t  '  an an lea   eile ar an mb   ar.   ios a   inu   a   ar an lea   a b   ar an mb   ar. A   n  r f    as a t   ana   ama   ca      an sa  as ru  a   . Le n-a linn sin t  'eiri   s   de'n b   ar agus t  ein se orm.

“   an uaim ama   ! ” arsa mise, “ p   ru   t   ! ” agus mo baic  n an  ir  e a  am.

  o labair s  .

“    m  ise ! ” ar seisean, “ go mbris   an t  —l do

COSA, MAR ASAL ! ” agus é ag féacaint an bótar siar i ndiais an ruda a bhí imnígte siar ar cos anáirde. “ Gabaim partún agat ! ” ar seisean liom-sa. “ Is amlaio a caiteas mé féin anuas de’n bíteamhnaic asail sin. Do leagas é d’aon ghnó cun teacht anuas dé. Ag dul soir go Sráio an Mhuilinn atáim. D’fágas Cill Áirne uin tráchnóna cun dul soir go Sráio an Mhuilinn. Bíos cómh fada soir leis an mBára Dub nuair a buail an t-asal san umam ar an mbótar. Do rugas air agus do léimeas anáirde air cun é breic liom agus marcaigheacht a beit agam as tamall de’n bótar. Cómh luath agus bíos socair anáirde air agus do fuair sé ná féadfaid sé mé caiteamh dé, cad a dein sé ac iompáil an bótar siar ! Níor féadfas é casad toisg gan srian ná ceannraic a beit agam air. Déarfad sé siar isteach go Cill Áirne mé airis mura mbéad mé ’gá leagad ansan ar an mbótar. Do rugas ar cluais air a d’iaraio é casad soir, agus is amlaio a leagas é, an rógaire bíteamhnaic ! ”

Ansan d’inis sé dom cé ’r b’ é agus cad é an ghnó a bhí soir go Sráio an Mhuilinn aige. Ó tigh na mbocht i gCill Áirne doib ead a táinig sé agus go tigh na mbocht i Sráio an Mhuilinn a bhí sé ag dul. Farsún ceitre mbliain noéas nó cúig mbliain noéas ab ead é. Ceap sé an éagcóir a déanamh ar an asal agus tug an t-asal “ cor i n-aghaid an cáim ” dó.

Comáineamair araon linn ansan an bótar soir, agus deineamair cuirdeachtanas d’a céile go dtí gur sroiseamair an bóiterín ó-tuair cun an tigh ar Cnuc an Eirbail mar a raib mo gaoile-sa ’n-a gcóinnuige, agus mar a raib mo triall i gcóir na h-oíche. Do

SGARAMAIR le céile ar an áit sin. Ní féaca riamh ó sin é beo ná marb.

Ní raib sé ac tamall beas roim lá nuair a shroiseas an baile. Bí muinntir an tíge 'n-a scoola, níó nár b' iongnadó. Do págadó biaó agus deoc am' cóir-se i n-aice na teime. D'íteas an biaó agus d'ólas an deoc. Ansan túbart mo páirtireada agus cuas a coola. Ní baogal ná gur coolas go sám.

Eirirfaisnéis iseaó an méio sin cainte atá ráirte i rtaob na cuarda san a tuas go "Manġartain an aeir doibinn," mar doúbairt an file. An "leitir ná léigtear" fé n-deara dom cuimneam ar an scuairt sin. Do cuas suas don uair amáin eile go mullac na Manġartan, tamall maic i ndiais an lae sin, ac ní raib an lá cóm breaġ ná an spéir cóm glan, agus bí daoine lem' cois, agus níor féac an radarc cóm h-áluinn i n-aon cor, ná cóm h-oirdeirc, ná cóm h-uasal, agus bí sé an céao lá úo a conac é. Is dóca gur lá mar an lá san a bí as an bpíle tuas air nuair a tuas sé "Manġarta an aeir doibinn" ar an gcnuc. D'airigheas féin "Manġarta an Céoiġ," 'a tabairt ar an gcnuc scéadna i n-abrán eile. Is eagal liom gur minicíge go mór a bíon an cnuc 'n-a "Mġartain céoiġ," 'ná mar a bíon sé 'n-a "Mġartain aeir doibinn.

XIII

maḡ nuad̃at

Sa bliain d'aois an Tigearna míle oēt gcéad trí fiché a h-aon isead̃ do cuas síos go Coláiste Mlaige Nuad̃at cun mo téarma aimsire do cáiteam̃ ann am' ollmhuḡad̃ cun beit̃ am' sḡart.

b' é dlíḡ an Coláiste an uair sin go gcait̃fead̃ tuine oēt mbliana, nó seact̃ mbliana, nó sé bliana, do cáiteam̃ ann, aḡ fogluim na n-ealaḡan a béad̃ ríact̃anac̃ d̃ó i dtreó go mbéad̃ an t-eólus ceart aise cun go n'óanfaí sḡart de. Do curtí triail ar na h-óḡánaíḡ aḡ dul istead̃ d̃óib̃, i n-éaḡmuís na trialaḡ a cuiread̃ na h-easboíḡ amuic̃ ort̃a. Dá dcaisbeánad̃ an triail nár ḡad̃ do'n óḡanac̃ na h-oēt mbliana do cáiteam̃ istíḡ do maiḡfí bliain d̃ó. Ansan, dá dcaisbeánad̃ an triail nár ḡad̃ d̃ó na seact̃ mbliana do cáiteam̃ istíḡ do maiḡfí obair d̃á bliain d̃ó. Do maiḡead̃ obair d̃á bliain d̃óm-sa. Ba mór an tairbe d̃om é sin mar tá aer na h-áite ana d̃ian ar sláinte na mbuad̃aillí a téíḡean istead̃ ann ó'n dtuad̃. Do bí sé d̃ian ort̃a an uair sin pé'r dom̃an é. Ní fead̃ar an bfuil aon feab̃as tar éis dul air nó ná fuil. Cuair̃ buad̃aillí breaḡta móra láid̃ire istead̃ ann an bliain céad̃na do cuas-sa istead̃. Cóm̃ luat̃ aḡus bí bliain caitẽ istíḡ acu bí cur̃o acu seirḡte go maiḡ. Nuair̃ a téíḡois ab̃aile i gcaiteam̃ ráta an tSamraí̃ do cuir̃ois an feóil suas airís aḡus tḡad̃ a neart d̃óib̃. Ac̃ d'imtíḡead̃ an feóil aḡus an neart airís nuair̃ a bíois raint̃ aimsire tar éis teact̃ ear̃ n-ais. Nuair̃ a bíod̃ deire na h-aimsire caitẽ aḡus iad̃ aḡ

toul amac 'n-a sagartaiḃ críochnuig̃te bíot̃ na cnám̃a
 lom go maít̃ acu go léir, go mór mór aṣ an gcuit̃
 acu do tógad̃ ar an t̃tuat̃. An cuíto acu do tógad̃
 ins na sráídeanaib̃ nó ins na bailtib̃ móra, ní g̃oillead̃
 an áit̃ istig̃ cómh̃ mór i n-aon cor̃ ort̃a. Ní bíot̃ an
 neart̃ ionta, ó tosac̃, a bíot̃ ins na fearaiḃ óga a
 t̃agad̃ ó'n t̃tuat̃, ac̃ an méir̃ nirt̃ a bíot̃ acu do coim-
 eádaítois̃ é i gcaíteam̃ na h-aimsire. Bítois̃ laṣ, neam-
 brígeac̃, i gcomparáio le buacailib̃ na tuata, ar
 t̃túis ; ac̃ aṣ déanam̃ amac̃ ar deire na h-aimsire
 bítois̃-sin ar an gcuma gceát̃na ná mór, aṣus bíot̃
 an t-anam̃ slat̃aite, nó geall leis, as an mbuacail̃
 a táinig̃ istead̃ ó'n t̃tuat̃.

T̃agad̃ buacail̃í ana cáilma istead̃ ann ó Contae
 Tiobraio áran. Is cuim̃in liom̃ buacail̃ a táinig̃
 istead̃ an bliaiñ céat̃na a cuas̃ féiñ istead̃. Bí de
 os cionñ sé troig̃te ar doírde, aṣus bí sé cómh̃ cúmt̃a
 cómh̃ córac̃ san 'n-a déanam̃ gur breag̃ tiom̃ beirt̃ aṣ
 féacaint̃ air aṣus é aṣ siúb̃al i n-aonféac̃t le n-a
 comrádaib̃. Bíotar go léir̃ árd go maít̃, deag̃-
 cúmt̃a go maít̃, ac̃ do measainñ go mbíot̃ a ceanñ
 aṣus leat̃ a muiñil suas glan os a gcionñ go léir̃.
 Bí neart̃ uat̃básac̃ ann. Bí sé féiñ aṣus triúr̃ eile
 buacail̃í lá aṣ imirt̃ cluic̃e le liat̃róid̃ láim̃e. Bí
 ainim̃ an nirt̃ go léir̃ air. Tug̃ an triúr̃ eile cogar̃
 t̃'a céile go mbéarfaítois̃ i t̃triúr̃ air aṣus go leag̃-
 faítois̃ é. Bíos̃ féiñ aṣ féacaint̃ ar an imirt̃. Ní
 raib̃ puinñ maíteasa riam̃ ionam̃ cuñ aoñ cluic̃í glea-
 caítoeac̃ta de'ñ tsóro san. Ba gearr̃ go breaca
 an triúr̃ aṣ breit̃ istead̃ ar an doinne amáiñ. Bí a
 lám̃a timp̃al an cuim̃ air aṣ beirt̃ acu, aṣus bí greim̃
 ar glúinib̃ air aṣ an t̃crímad̃ duine. Do lúb̃ an fear̃
 láir̃oir a glúinib̃, aṣus do leis̃ sé síos é féiñ go t̃c̃i go

RAIB AN BEIRT UACHTARAÍ DAINSEAN AIGE FÉ N-A DÁ OSGUIL, AGUS GREIM LE N-A DÁ LÁIM AIGE AR DÁ CEATHRAMHAIN AN FÍR IACHTARAÍ. ANSAN DO DÓIRÍG SÉ SUAS É FÉIN AGUS TÓG SÉ AN TRIÚR I N-DONFÉACHT GLAN Ó'N DOTALAMH AGUS SIÚBLUIG SÉ MÓR-ÉIMPAL NA CÚIRTE LEÓ. NUAIR A LEIG SÉ UAIÓ IAD 'DOB' ÉIGEAN DÓIB SUÍOE SÍOS AR PEADÓ TAMAILL CUN TEACHT CÚCA FÉIN Ó'N BPÁSGAÓ A TUG SÉ DÓIB. AGUS NÍ RAIB SÉ AC AGS GÁIRÍ AN FAIO A BÍ AN GNÍOMH SAN AIGE 'A DÉANAMH. AGUS FÍR LUATA LÁIDIRE CUMASACA AB EAD AN TRIÚR.

"Seadó," AR SEISEAN, NUAIR A LEIG SÉ UAIÓ IAD, "AN BEAG LÍB DE'N SPÓRT ?"

"Mléasamair," ARSA DUINE ACU, "GO MBÉADÓ SÉ LE RÁDÓ AGAINN GUR LEAGAMAIR TÚ. AC CAO BA GÁDÓ DUIT MÉ D'BPÁSGAÓ CÓM MÓR? DAINIS M'ANÁL DÍOM, AGUS IS AR ÉIGIN ATÁ IONAM LABAIRT FÓS!"

"Tú féin fé n-deár é," ARSA DUINE EILE ACU LEIS AN BPÉAR A LABAIR. "MURA MBÉADÓ TUSA NÍ TABARFAIMIS FÉI I N-DON COR. TÁ CEINNEAS AM' DROM AGUS SUAS AM' CÚL FÓS!"

BÍ CATUGAÓ AR AN BPÉAR MÓR NUAIR A CONAIC SÉ AN CÁS 'N-A RABADAR, AGUS BÍ SÉ AGS GABÁIL A LEATSGEIL LEÓ AGUS 'GÁ RÁDÓ NÁR MOTUIG SÉ AN NEART SAN AIGE 'A CUR SA BPÁSGAÓ; NÁR MEAS SÉ GUR TUG SÉ DÓIB AC AN FÁSGAÓ DO COIMEÁDPAÓ A GREIM ORCA CUN IAD DO TÓGAINC Ó'N DOTALAMH.

"DAR FÍADÓ," ARSA'N TRÍMADÓ DUINE ACU, "AC DÁ BPÁISGTÁ A TUILL MISE BÍOS MARBÓ AGAT!"

CÚPLA BLIAIN 'N-A DÍAIÍG SAN DO CONAC-SA AN PEAR SAN AGUS IS RÓ BEAG AN NEART A BÍ ANN. DO GOILL AER NA H-AITE AIR AGUS DO GOILL AN BÍADÓ AIR, AGUS DO TUIT SÉ I GCEANN A COS. D'ÉIGEAN DO DUL ABAILE. BÍ SÉ RÓ IMTÍGTE, ÁMÁC, SAR AR CUAÍÓ SÉ ABAILE. NÍ RAIB

sé abfao sa baile aḡá muíntir nuair imčíḡ sé abaille ar an síoruidéac̃t, ḡura' maic̃ an máise dó é !

Dúbart ḡur ḡoill aer na h-áite air. Dó ḡoill ac̃ níor b' don ionḡaḡó é sin. Tá an áit ró íseal agus tá an canáil aḡ ḡabáil tré lár na tíre. siar, lasmuic̃ d'falla an cóláisde, agus fluéan ceó na canáile sin an t-aer i dtreḡ ḡo mbíon an t-aer mí-foláin do éliab an duine, agus ḡo músḡlan sé an uile saḡas ḡalair cléib̃ ann.

Ac̃ dúbart ḡur ḡoill an biaḡó air. Ba mó d'ionḡaḡó an ḡoilleamaint sin 'ná an ḡoilleamaint eile. Tugtar, nó do tugtí an uair sin ar don cuma, an caoirfeóil ab fearr d'ár blais don daonaid̃e riam̃ le n-íte dúinn. Níor b' féidir don loct̃ fágail uirt̃i. Ní lúḡa 'ná mar ab féidir don loct̃ fágail ar an arán a tugtí dúinn. Ac̃ d'á feabhas a bíḡó idir feóil agus arán ní deimíds puinn tairbe do éir̃o aḡainn. An éir̃o aḡainn a téig̃eḡó isteaḡó ó'n dtuat̃ ní bíḡó tait̃ige ar an bfeóil aḡainn. An ḡráinne agus an práta agus an bainne íseḡó bíḡó aḡainn sa baile ar fao. Ní bíḡó an feóil le fágail ac̃ ḡo h-anam̃, nó b'féidir ḡo ró-anam̃. Ansan, nuair a téig̃mís isteaḡó sa cóláisde ní bíḡó le fágail ac̃ an feóil ar fao. Bíḡó an t-aer breaḡ foláin agus an biaḡó ar ar tóḡaḡó sinn fág̃ta i n-ár ndiaḡ lasmuic̃ aḡainn. Bíḡó an biaḡó lastiḡ ḡo h-ana máic̃, ac̃ ní h-ar an mbiaḡó sin a tóḡaḡó sinn. Ní bíḡó an tait̃ige aḡainn air. Ní téig̃eḡó sé cun socair dúinn. Bíḡó a rian air, nuair a taḡaimís abaille ar ár laet̃antaib̃ saoire sa tsam̃-raḡó, is ar éig̃in aic̃nig̃eḡó ár máic̃reac̃a sinn, bímís aḡ féac̃aint cóm̃ lom̃ cóm̃ milíteac̃ cóm̃ h-ocrac̃ san.

An fairo a bímís sa baile bíḡó ár ndóit̃in airís aḡainn de'n biaḡó ar ar tóḡaḡó sinn, an t-arán coirce

agus an t-arán cruithneáctan ó'n muilleán, an t-ub circe agus an t-ub laacán, an leamnáct agus an bainne raímar agus an blátaó, an práta agus an gobalac, agus an blúire bagúin anois a's airís. B'siné an biaó a téigeadó cun sochair dúinn. Do cuirimis suas an feoil airís go tiug, agus na pluic, agus tagaó an nearc agus an fuinneam airís ionainn, i dtreo, nuair a bíodó an trí mí laetanta saoire caitte agus téigimis tar n-ais go dtí an Coláistoe, sur b' ar éigin aithníois na h-uachtaráin sinn, agus sur b' ar éigin aithnímis a céile.

Cuireas féin an céad bliain díom ann gan don léic a teáct am' sláinte, bíodó go rabas ana lom nuair a tánaó abaille sa tsamraó. Cuas tar n-ais sa bpoímar agus mé láidir go maít. Ní rabas abfao istig, ámtac, nuair a tosnuig an goile ar beít ag cur orm. As san amac b' éigean dom cuir maít de m' aimsir do cáiteam i dtig na n-easlán ann, agus níor féadas a tabairt d'aireacas dom' cuir léiginn ac oiread agus béarfaó saor mé tré gac sgrútuíadó fé mar a tagaó sé. Bíodó an trí mí go breáó faoa agam sa tsamraó, agus ba beag ná go leigseadó san an méio díobála a bíodó déanta ag an gcuir eile de'n bliain.

I scaiteam na sé mbliain a tugas sa Coláistoe sin bínn ag maíctnam go minic ar na coláistóib úto a bí i n-Éirinn i dtosac aimsire. Ní bíodó don tigíte breáóta móra slinne an uair sin ag múinteóirí ná ag macaib léiginn. Is amlaíó a bíodó a tig beag féin ag gac doinne, tig beag deas clúctimar agus díon maít tuióe air agus gan de tríosgán istig ann ac an bóro agus an leabaíó agus cúpla caóaoir b'féioir, agus an tinteán. Innsteair dúinn sur gnat leis na macaib léiginn beít ag dul amac mór-timpal ar

puaid na c  m  rsanac  ta a   sol    ar an b  inne d  ib
f  in. N   raib na fall  i breac  ta 'n-a d  impal, mar a
b   i n-  r d  impal-ne, ac   measaim   ur b'f  arr an
tsl  inte a b  i   acu 'n   an tsl  inte a b  i   a   macaib
l  iginn Col  iste M  aige Nu    t, an f  ir a b   a  ne
a  am-sa ar an   it, ar don c  ma. U'f  ir  ir   o b  uil
an s    al n  os f  arr anois acu.

XIV

BAOĞAL AR AN nĞaeluinn

An f  ir a b  os-sa sa b  ile a  us   an t  it  ge n  
e  lus a  am ac   ar na c  m  rsain a b   am' t  mpal i b  ar-
  iste Cluanro    t a  us i b  ar  iste b  ile m    rne,
n  or t  ain   l   d'   c  imneam ri  m c    am   o raib
don b  o  al ar an n    luinn. Ac   nu  ir a c  as istea  
sa Col  iste a  us c  ireas a  ne ar bu    illib a
t    t i n-  itean  ib eile, a  us nu  ir a f  aras n  
raib don f  ocal     luinne acu, b   ion  n  t a  us
allta  t orm. Ansan isea   d   bu  ilea   istea   am'
a  ne   o raib an     luinn a   imtea  t ;   o mb    t
s   a   imtea  t f   mar a b    t na sean    ine a  
imtea  t a  us na d    ine      a   tea  t ;   o n-eire  -
    t sl  o  t a  us an d   tea  ga acu,     luinn a  us
b    la i n-donf    t ; ansan   o n-eire      t sl  o  t
i n    a   an tslea    t san, a  us   an don f  ocal     -
luinne acu. Nu  ir a bu  ilea   an m  ir sin istea   am'

aighe cáinís uaigneas éar bárr orm agus brón agus ceann-pé. Ba beag ná gur b' fearr liom imteacht go dtí dútaíís éigin iasácta, agus mo sáogal do cáiteam agus do críochuighe ann, 'ná beir i n-Éirinn agus Éire ag iompáil 'n-a dútaíís iasácta. Dar liom níor b' í Éire i n-aon éor í nuair a béar sí san aon focal Gaeluinne 'á labairt inti.

Ise ruid a cáinís dom as an maectnam, agus as an mbrón agus as an uaigneas, 'ná gur sócaruigeas am' aighe, pé ruid a déanfaid aon duine eile, go scoimeadófaínn féin mo éion de'n Gaeluinn san dul ar neamhíó. Cromas láitreach ar beir ag ráo na Coróinneac Muire as Gaeluinn pé mar a deirimís sa baile í, agus pé mar a deirimís tuair ar Doire na Móna í an fáir a bíos ann. Do coimead san mé san dul as taitíge na cainte. Do cromas, leis, ar beir ag léighe na Gaeluinne dom féin as na leabharib Gaeluinne a feibinn i leabarlann an Coláiste, agus do sgríobinn síos aon ruid a taitnead liom i leabhar beag a bíod am' póca agam.

Bínn ag déanam na h-oibre sin, ac, trío agus trío, bínn coitcianta 'sá fiapraige díom féin an raib aon maic am' gno; nó an bfeadófaid mo díceal cosg do cur leis an meataluighe a bí ar an nGaeluinn. Bí a lán ruidí os cómair mo súl, am' tímpal, a bí coitcianta 'á cur 'n-a luige ar m' aighe "gur baot mo gno." An cúir ba mó des na buacaillib eile, nuair a éirís an obair a bíod ar siúbal agam, ní deimíois ac a gceann do croctad agus gáire déanam agus sgaoilead liom. I ndiaig ar ndiaig do tuigheas am' aighe go mb' féidir go raib dearmad agam 'á déanam. Cínn gac doinne a díaraid é féin do cur ar aghaid agus do beactughe i n-eólus agus i

ğelisteacđt agus i ġumas ar an mbéarla. Cao péadpad doimne amáin a d'éanam ?

I ndiağ céile do maoluğ an dioğras ionam agus tugas ağair ar na ġuđcaib a bain le h-obair an coláiste i mbéarla agus i laoidin agus sa bfrainncis. Do leanas, amđac, ar mo Coróinn Múire do ráđ as ġaeluinn nuair a binn ağ dul a cđola. Do ġrđibinn síos am' leabdar ġrđibinne, anois agus airis, blúire beağ ġaeluinne nuair a buailead sé umam. Is cuimhin liom conus mar a bíos lá ağ péacaint ar leabdar ġaeluinne sa leabarlann. Conac ar ciúmais leacanağ ann an dán beağ so :—

“ A coluim an ceđil brđnağ sa ndún dúb cail,
Is doilb an róim nđsmar san fút ġo fann.
Tulađ Uí Rđis mđrđa na múrta meann
Ğan coire, ġan spđrt seđlta, ġan lúbad
lann ! ”

Tuğeas ġur b' amlaib a bí an file ağ péacaint uair ar seana caisleán briste éigin, agus ġo bpeacair sé colúr 'n-a seasam anáirde ar bara an tseana caisleáin agus “ Cú-ú ! cú-ú ! ” aise, agus ġur beartuğ an file i n' aigne an colúr san a beic “ ağ éigedam 's ağ osnađal,” ağ caoinead na h-uaisleacđta a bí ar an ġcaisleán san sar ar deinead seana caisleán briste d'é. Ní raib don tuairisğ sa leabdar, ná ar ciúmais an leabair, ar cađ é an caisleán é ná ar cá raib sé. Bíos féin 'a cuimneam ġo nib' péidir ġur “ Tulađ Uí Ruairc ” ba ceart a beic sa dán agus ġur b' ar seana caisleán éigin le Drian na Múrta do conaic an file an colúr.

Nuair a bí sé ağ dul 'n-a luğe ar m' aigne ná raib ac caillesmáint aimsire dom ann, beic ağ casađ

le h-aon ruo a déanamh a cuirfeadh cosg leis an meataluḡadh a b'í aḡ cur na ḡaeluinne as an saoghal, do conac i leabhar éigin caint a dúbhairt eoghan ó Cam-raíḡe i n-uaobh na h-oibre a b'í aḡe féin aḡus aḡ cur do luēt a cómhamsire 'á déanamh, .i. "ḡo rabhadar aḡ cruinniḡadh aḡus aḡ míniḡadh na seana ḡaeluinne a b'í ins na leabhair a sḡríobadh faoó, i n-creó, nuair a b'ead an ḡaeluinn a b'í o'á labhairt imtḡiḡte as an saoghal, ḡo mb'ead fuíḡleac éigin nó iarsma éigin páḡta i n-éirinn 'n-a diaiḡ." "

"Oar fiaó," arsa mise am' aḡne, "má b'íodar súo cómh veimniḡteac, aḡus an ḡaeluinn cómh beó aḡus a b'í sí an uair sin, ḡo raib sí aḡ dul cun báis aḡus ná raib aon breiḡ acu féin, o'á feabhas éirim aḡne a b'í acu, ar í coimeadh ó bás, cad déarfaióis oá mb'íóis beó an uair seo aḡus ḡo b'feicfióis conus mar atá an ḡaeluinn imtḡiḡte a' breis aḡus leat an oileáin! Má tuiḡeadar súo ná raib aon breiḡ acu féin ar an meataluḡadh do cosḡ an uair sin, cad déarfaióis leis an t-é a m'aspad ḡo mb'ead aon breiḡ aḡ doinne ar an meataluḡadh do cosḡ anois!" "

b' é críe an maētnaimh aḡam é ḡur stadas. Ac. mar adúbdart, do leanas aḡ ráo na Coróinneac Muire as ḡaeluinn.

Le linn na h-aimsire sin do tárla ḡo raib buiréan des na macaib léiḡinn a b'íod o'á n-uaubairt i n-aon-feaēt isteac i halla mór ḡac aon trátnóna, cun raint poḡluma déanamh ar conus b'earla do léiḡead aḡus do sḡríobadh aḡus do labhairt mar ba cóir aḡus mar ba cuibe aḡus mar ba ceart do daoine poḡlumanta. Do ráinḡ ḡo rabas-sa ar an mbuidin sin. B'í saḡart óḡ ó dóiseas Corcaíḡe i mbun na h-oibre sin dúinn. Cuireadh sé i n-ár suirde sinn uaireanta aḡus tuiḡadh

sé dúinn nío éigin ar a sgríbhmis aiste bÉarla dÓ. Is cuimhin liom gur tug sé dúinn, don tráchnóna amháin, an ráo so cun na h-aiste do sgrí' air, .i. "Per-severando vinctes," .i. "Beirean buan buaó."

Biomair go léir i n-ár suíde go ciúin, a peann agus a dúb agus a blúire páipéir ag gac doinne agus é ag macctnamh ar a d'iceal a d'iaraid cuimneamh ar ruo éigin a cuirfead sé síos. Uair a' cluig a tugad dúinn cun na h-oibre do déanamh. D'imtiğ an aimsir, agus ba gairid an moill uirtí imteact. Ba d'óic le duine ná raib tar cúig neómataí sa n-uair a' cloig sin. Do buailead an cloigín. Do sín gac doinne suas a páipéirín pé beag mór a bí sgríobta aige air.

Um tráchnóna amáireac a bí cúgaimm canamair go léir cun an halla céadna. Is orm-sa a bí an ionghad nuair a gleadad m' ainim ar dtúis. Do sínead cúgaim anuas an páipéirín cun go léigfinn amac é os a gcóimair go léir. Ansan d'imtiğ ruo greammhar orm. Bí sé air agam mo sgríbhinn féin do léigead, ruo atá tar éis imteact orm go minic ó sin, leis. Bíos ag treabad trío ar fead cúpla neómac.

"Tabair dom-sa é," arsa'n múinteóir.

Síneas cuige suas é. Do léig sé amac é cóim breag cóim réid agus dá mb' é féin do béad tar éis é sgrí'. Admhuigim gur taiten sé go maic liom. Taiten sé go maic leo go léir. Mholadar go mór é pé'r domhan é.

Nuair a bí deire na bliana ag teact do ceapad aiste dúinn go léir le sgrí' agus bí duais donair le fágail ag an t-é do sgríobpad an aiste ab fearr. Síde an ruo ar a raib orainn an aiste do sgrí' .i. "The Elizabethan Age of English Literature."

Cáinig deire na bliana. Cuamair go léir istead sa halla mór. Bí seisear nó mórseisear easbog

AR AN ÁRDÁN TUAS. DO TUGAID TÓM-SA AN TUAIS DONAIR. BÍ ORM RAINN DE'N AISTE DO LÉIGEAD I LÁTAIR NA n-EASBOG.

IS CUIMHIN LIOM, I OTOSAD NA SGRIIBHINNE, SUR TRÁCTAS AR LÉIGHEAN NA SGRÉIGE AGUS MÓLAS É ; SUR TRÁCTAS AR LÉIGHEAN NA RÓMA AGUS SUR MÓLAS É ; SUR TRÁCTAS AR NA LÉIGHEANAIB EILE AR FUAIR NA n-EURÓIPE, AN FRAINNCIS AGUS AN AILMÁINNIS AGUS AN SPÁINNIS, NA SAIGSEANA LEIGINN SIN A SÍOLRAID Ó'N nSGRÉIGIS AGUS Ó'N LAIDIN, AGUS DO MÓLAS IAD. ANSAN DO TRÁCTAS AR LÉIGHEAN AGUS AR ÚGODARAIB SASANA I n-AIMSIR ELISABET, AGUS DO MÓLAS IODIR LÉIGHEAN AGUS ÚGODAIR. NÍOR DEACAIR DOM IAD DO MÓLAD. BÍ EÓLUS MAIT AGAM AR A LÁN ACU. BÍODAR AGAM SA BAILE. TUG MO MÁTÁIR LÉI A-OTUAD Ó'N MULLAC RUAD IAD, BEANN-ACÉT DE LE N-A n-ANAM !

SINÉ DÍREAC AN PÁIRT DE'N SGRIIBHINN A MARCÁLAD DOM LE LÉIGEAD OS CómHAIR NA n-EASBOG. DO LÉIGHEAS AMAÉ É GO n-ÁRD AGUS GO NEAMHSGÁCTHAR.

BÍ DUINE DES NA n-EASBOGAIB 'n-a SUITE TUAS I LÁR BAILL, DÍREAC AR M' AGAIR AMAÉ. NUAIR A STADAS O'EIRISÉ SÉ 'n-a SEASAM AGUS O'FÉAC SÉ IODIR AN DÁ SÚIL ORM.

“ OÉINIS AN MÉID SIN GO MAIT, A BUACAILL,” AR SEISEAN. “ TUGAIS DO CUAIRD MÓR-tÍMPAL ORTA GO LÉIR. DO MÓLAIS LÉIGHEAN NA SGRÉIGE. DO MÓLAIS LÉIGHEAN NA RÓMA. DO MÓLAIS LÉIGHEAN NA FRAINNCE AGUS LÉIGHEAN NA SPÁINNE AGUS LÉIGHEAN NA n-AILMÁINNE. ANSAN DO MÓLAIS GO n-ÁRD LÉIGHEAN SASANA. AGUS FÉAC, OIREAD AGUS DON FOCAL AMÁIN AMAÉ AS DO BÉAL NÍ DÚBRAIS I OTAOB LEIGINN NA n-ÉIREAN.”

DÚBAIRT SÉ A LÁN EILE ANSAN 'A CUR AR MO SÚILIB DOM GO RAIB DEARHAD MÓR DEANTA AGAM, MAR SC

raib léigean na h-Éirean níb' fearr agus níob' uaisle agus níba síne 'nà don léigean des na léigeanaið eile sin a 'd'ainimniúeas.

Bíomair araon as féacaint go daingean agus go dlúct agus go díreac ioir an dá súil ar a céile an fáir a bí sé as caint.

Seágan mac Éil, Áro-easbog Tuama, isé do cas an t-asacán san liom-sa an lá san, i scoláiste Maíge Nuadac, os cómair na n-easbog eile a bí ann, agus os cómair na n-uactarán, agus os cómair na scoláisteánaí go léir, agus domhuigim ó croíde gur bain sé an móraíl diom i gceart. 'D'atruig m' aigne láitreach. 'D'imtí an mór-uraim a bí tagaithe agam do'n bÉarla, agus do las airís am' croíde an meas a bí agam riann roimis sin ar an nGaeluinn. 'Do cromas airís ar na leabraið Gaeluinne sa leabharlann do léigead agus do sgrúad, agus ar na bliúiríní beaga filídeacta do caithead liom do cur síos am' leabhar sgíbinne. Nuair a tagainn abail ar laetantaib saoire binn as gluaiseact anso agus ansú ar fuir na cómarsanaíctas as bailiugad amhrán agus seana cainteana Gaeluinne ó sean daoine go mbíod a leitíodí acu. Is cuimhin liom go ndéigead siar lá go dtí an Tócar, mar a raib Dóinnall ua loingsis 'n-a cómnuige, agus go bfuaras ó sean daoine beas a bí 'n-a cómnuige i n-aice loca an bogaí, amhrán ar a dtugstí "An bogaí beas cóstalaíct." Tá an t-amhrán san i gcló do nois agus ní gá é cur síos anso. Fuaras uaid, leis, "An Siolla Ruad," an t-amhrán a cuir am' aigne an tuairisg úr ar an gceól síde atá curta síos agam i "Séadna."

XV

GNÓ SAGAIRT ; AGUS TEACHT NA Bpáiríní

Do ghlais na sé bliana a tugas sa coláiste agus ba mar a céile, geall leis, iad go léir. Ní raib de deifrigheacht eatartha ac an deifrigheacht a bí ioir na céimeanaib oibre a bí againn le déanamh. Bí a céim oibre féin ceapaithe do gach bliain oíobh, bliain abhcóirítheachta, bliain ealaíontaachta, agus ansan, ceitre bliana diaíochta. Cuireas díom iad san don ruo neamhoiticianta do tuitim amac dom. Ní bfuaras a tuille duaiseana. Níor deineas don iaraíocht ar iad fáigil. Bí a malairt de cúram orm. Ó'n gcéad bliain amac bí an tsláinte ag bagairt orm agus bí an bagairt ag dul i ngéire i n-aghaid gach bliana, i dtreo, nuair a bí deire na h-aimsire ag oruioim liom, gur cuma liom ac go mbéarfaimn na cosa liom as an áit. Tug Dia dom, molaíod 's buirdeas leis, gur rugas. Fuaras na h-úirí, gach órd acu fé mar a táinig mo teiríol cuise, go dtí gur cuiread fé grád sagairt mé an t-aonmáid lá déag de Meiteamh an tsamhraid sa bliain d'aois an Tigearna, míle oict gcéad, trí fichí, a seacht. Tánas abhaile, agus ní rabas sa baile ac raint laetanta nuair a táinig leidir an easbois cúgam 'á ráid liom dul ag déanamh gnóta sagairt i bparóiste Cille Seanaig, i n-aice Malla. Paróiste mór fada leatán isead i, ó Nead an fíolair soir go teóirinn Baile na Móna agus ó bhuac aban móire ó-deas go dtí Át an Dalláin agus go dtí bárr an Cártáin geall leis. Sa taobh teas

de'n p̄aróiste a cuireadh am' cōmnuige mé, ar an mbeinn. "Beinn na Míol" an ainim iomlán. "Míol máige" a tugtá ar "ḡiorḡiadh," agus bíod mórán ḡiorḡíte sa n-áit, agus uime sin a tugadh "Beinn na Míol" ar an sliabh san. Sin mar a míniḡeadh ar muintir na h-áite dōm-sa an ainim. Is dóca gur acu b'fearr pios an ḡeíl.

Tá caraig sa taobh thoir de'n p̄aróiste agus is orm-sa a bí an ionḡadh nuair airdheas "Caraig Clíodna" mar ainim ar an ḡcaraig sin, agus ar an mbailé n-a bfuil an caraig ann. Ní féidir liom a dēanamh amac an bfuil don bhaint as an "ḡcaraig Clíodna" so le "Clíodna na Caraige Léite." Deir an "ḡiolla Ruadh" sa n-amhrán adubharc, go raib "Doibhí agus Meas agus Clíodna na Caraige Léite" as ḡluaiseacht ar tosac sa tsluaḡ síde a cuairt leis go h-eócaill cun an Duineárdais do cōsaint ar an mbás. Bí sluaḡ síde a táinig a-thuair ó Connacht-aib a d'iaraid an Duineárdais a breic leó. Do troideadh cat ior 140 agus sluaḡ síde na Múman. Do buair sluaḡ síde na Mōman ar an sluaḡ síde a-thuair, ar "Uadairme Connacht," agus táinig an Duineárdac saor ó'n mbreóiteacht a bí air. Tá an t-amhrán le fāḡail i ḡclóó anois.

D'inis seanuine éigin sa n-áit dom go raib tuin'uasal 'n-a cōmnuige i n-áit éigin ar bruaic Aban Móire sa tsean aimsir fadó riam ; gur b'ḡánac ana dātānil é ; gur tuit Clíodna na caraige sin Cille Seanaig i nḡráó leis ; gur cuir sí cuige mar teachtair seana cáilleac ar a dthugtá Caitilín Dub ; gur órouig sí do Caitilín a d'innsint do'n ḡánac uasal cad é an spré a bí le fāḡail aige léi dá bpōsadh sé i :

“Cúis céad gabar oðar ar don dat ;
 Cúis céad tona d’ór na Sreige ;
 Cúis céad loiligeac ceanfhion, bléinfhion ;
 Cúis céad caoirá ar ínse taob leó.”

Níor féad sé a tuille tabairt dom, agus ní féad ar tuig sé an méid sin sa ceart dom. U’féidir go bfuil tuille dé ag duine éigin eile.

Ní foláir dom trácht, sar a n’oruidead níos sia ó aimsir an coláiste, ar níò do tárta an fáid a bíos ann. I dtreó go dtuigfear an níò sin i sgeart ní mór dom dul siar tamall. Nuair a bíos ag dul ar sgoil go Carais an lme bí ar an sgoil scéadna buachaill gur b’ainm dó Muirceartaic ua Muineacáin. Bí sé eirighe suas i n’fear, geall leis, an uair sin. Bí an ceann agus an éirim agus an cúl-féid go maic aige. O’iméig sé ó-deas go dtí an Sgibirín, is dóic liom, ag múinead sgoile, nuair fás se sgoil Carais an lme.

Níor airigeas a tuille cuntais air go dtí go rabas ar sgoil i sgeann Tuirc ag fogluim na lairne. Ansan do táinig cúgáin ráfla éigin ó’n Sgibirín agus ó’n nouctais sin mór-tímpal, .i. go raib buidean éigin ar bun ann agus go rabadar ceapaithe ar eirighe amac do déanamh, agus ar cómaic Sacsan do brisead i n-Éirinn agus ar Saeólaib d’fuaasgailt ó daor-smaic na Sacsan. “Phoenixmen” a tugcí ar an mbuidín sin. Níor méasas gur cuir riagaltas na h-Éirean puinn suime ionta. Fé deire do srois ráfla grána sinn ’n-a ttaob. Do h-innsead dúinn gur deim duine acu féinig feall ar an sguir eile acu ; gur iméig sé agus gur díol sé iad ; gur tuig sé a n-ainimneada do’n namaid, agus go raib beirce orca

AḠUS ḠO RAḠADAR ISTIḠ 1 ḠPRÍSÚN ḠO ḠAINḠEAN FÉ ḠLASAID ḠOUBA. IS CUIḠÍN LÍOM ḠO ḠFEACA AINIM MUIRCEARTAIḠ UÍ MUINEACÁIN AR AINIMNEACAIḠ NA ḠFEAR A BÍ CURṬA ISTEAḠ. DE MUIṬIR SÚILLÍOBÁIN AB EAD AN FEAR A ḠEIN AN FEALL. “ Ó SÚILLÍOBÁIN ḠALLḠA ” A TUGṬÍ AIR. AN SEANA SḠEAL 1 ḠCÓM-nuige !

“ Oh for a tongue to curse the slave
Whose treason like a withering blight
Comes o’er the counsels of the brave
To blast them in their hour of might ! ”

ḠA ḠÓIC LÍOM FÉIN ḠO MBÉAD AN FÍLÍDEACṬ NÍOS FEARR ḠÁ N-ABARTÍ

“ Oh for a rope to hang the slave,” ḠML.

AC IS CUMA É. NÍOR CUIR AN EASḠAINE NÁ AN TEADṬ AON COSḠ RIAMṬ LEIS AN INFORMER 1 N-ÉIRINN. NÍOR Ḡ’ FÉIDIR É AN FAID A BÍ AN ÉAḠCÓIR Cóm TROM Cóm TIUBAISTEAḠ SAN NÁR Ḡ’ FÉIDIR LE ḠAOINE MACÁNTA I Ḡ’FULANG ḠAN IARAḠṬ ÉIḠIN A ḠÉANAMṬ FÉ CEILT ’N-A COINNIB, AḠUS ANSAN, AN T-AIRḠEAD Cóm FLÚIRSEAḠ AḠ LUṬ NA N-ÉAḠCÓRA ḠO ḠÉANAMṬ, CUN NA BREIBE ṬABAIRṬ ḠO FIAL ḠO’N INFORMER. ḠA ṬRUAS AN SḠEAL É ! “ CLOCA CEANGAILTE AḠUS MAḠRAÍ SḠAOILTE ! ” ÉAḠCÓIR 1 RIOṬṬ CIRṬ. AN ḠRÉAS 1 RIOṬṬ NA FÍRINNE. COS-AR-BOLḠ 1 RIOṬṬ ḠLIGE. AN ÉAḠCÓIR ’N-A SUIDḠ ṬUAS ḠO ḠÁNA “ AR ḠINSE AN ṬSAOR CIRṬ,” AḠUS ḠAOR ḠREIT ’A ṬABAIRṬ AR AN MACÁNTAḠṬ. SIN MAR ATÁ AN SḠEAL ANSO 1 N-ÉIRINN AḠAINN AN FAID ATÁ CUIḠINE AM’ CEANN-SA. TÁ SÚIL LE N-ATARUGADṬ AḠAINN ANOIS AḠUS TÁ A RIAN AIR, TÁ AN ÉAḠCÓIR AR ḠEARG-BUILE.

Tá eagla uirtí go gcurfar as an mbíne f. Tá súil agam gur b' é eagla na h-áiríste d'í é.

Níor cuireadh an dlí ró dian ar na Phoenixmen. Ní feacaas sa ghnó ac ruto suarach. Do tuisgeadh gur b' fearr gan iomaí suime cur ann. Cuairt gac don ruto cun suaiminis 'n-a taobh, cómh fada agus do feiceadh ar don cuma. Bí fear sa ghnó agus Diarmuid ó Donabáin Rossa ab ainim dó. Do h-áirígeadh an ainim sin airís, agus go minic, 'n-a d'iaig san.

Ní ró fada a bíos istig sa cóláistoe nuair a tósnaigh ráflaí ar teacht cúigainn isteach i rtaobh uisge-fé-talam eile a bí ar siúbal ar fuio na h-Éirean i gcoinnib Sasana. "Fíníní" a tugtí ar an mbuidín a bí ag déanamh na h-oibre an uair sin. Ó'n sean ainim .i. "Fiana Éirean" a siolraídh an ainim "Fíníní." Is dóca gur "Fiana" a tugadh ar dtús ortha; ansan gur cuireadh "Fenians" mar bhearta ar an bpocal; ansan gur cuireadh "Fíníní" mar gaeluinn airís ar an bpocal bhearta Fenians. Measadh go bfeadfaíois iad féin do cosaint ar an informer ac gan don eolus a tabairt do'aoimne ar a ngnó ac eolus ná feadfaí a díol, eolus ná beadh don tairbe do'n namair ann, agus, d'a b'ris sin, ná ceannópaí ó aoimne. Níor dein san, ámtac, ac an t-eolus tairbeac do coimeadh ag uaictaránáib áiríste, agus d'fás san ag na h-uaictaránáib sin ruto a ceannópaí go daor uata dá mba maic leó é díol. Ansan, dá mbéadh fíde tuine acu ná díolfaid é, b' féidir go mbéadh aoimne amáin do díolfaid, agus, donas an sgéal—do bí. Níor b' féidir gan a beic.

Áirísim daoine, uaireanta, ag tromairdeacht ar muintir na h-Éirean, 'a rádh, "d'a gcurtí Éireanac

AR B'IOR OS CÓMAIR NA TEINE GO B'PAISFÍ ÉIREANAC EILE DO CASPAÓ AN B'IOR." Is fíor é, b'féidir. Ac tá rud eile cóm fíor leis. Dá gcurtí tuine de muintir Sasana ar b'ior os cómair teine do ghébfaí tuine eile acu do caspaó an b'ior. Dá gcurtí Spáinneac, nó Almáinneac, nó Franncaac, nó tuine ó don náisiún eile sa domhan, ar b'ior os cómair teine do ghébfaí tuine eile de'n náisiún céadna, ní h-eaó ac beirt, triúr, ceathrar, do caspaó an b'ior. Tá maorídeamh ana mór d'a déanam le breis agus céad blian as an gcuma 'n-ar croit muintir America i gcomháb Sasana agus as an gcuma 'n-ar buaódar orda, agus as an gcuma 'n-ar caiteadair díob smact Sasana. Léigead doinne tuairisg an troda san agus círó sé go soiléir náic fiú trácht ar an bpeallaire Éireanac seadcas na peallairí a bí timpal ar Washington gac don ré soluis, as dul isteaó 'n-a béal le dílse dó, mar 'ó eaó, agus sa n-am gceadna na breabana móra 'n-a bpócaib acu ar é tabairt suas, beó nó marb, do cómaact Sasana. Dá ndéintí comórtas idir na tíortaib isé mo tuairim láidir go b'paisfí níos mó daoine dílse ar gaeólaib 'n-a mar a ghébfaí i náisiúnaib eile, agus níos lúga ropairí. Ní ró mór an sásam aigne é sin, am, agus go b'féadfaó don ropaire amháin, go mór mór dá mbéad iontaoib as agus eólus aige ar na neitib bunaid, na mílte do crocaó agus a saotar do cur ar neamhíó.

Nuair a conaic na Phoenixmen an rud a deim Ó Súillíobáin gailloa leó do socaruigeadar a n-aigne ar an gcluide d'imirt feasta ar cuma ná páspad ar cumas Súillíobáin gailloa eile an peall san do déanamh orda. D'ataruigeadar a n-ainim, leis. Tugadar fininí orda péin. Cuadar siar go n-aimsir

finn mic Cúmaíl cun na h-ainime ó'fásail. Dar leó, agus tob' fíor dóib é, do dein fionn agus fiana Éirean an tír seo na h-Éirean do cosaint ar sácl namhaid iasácta an fáid a máir a réim i h-Éirinn. Níor neamhoireamhac an ainim "fiana" le tabairt, 'n-a n-aimsir péin, ar buirín a bí ceapaithe ar an namhaid iasácta do díbirt a h-Éirinn.

"Nár b' fearr an ciall dóib," aóearfáir duine, b'féidir, "eiriúe as an obair ar fáid, ó bí fíos acu, pé dícéal a óeanfais air, nár b' féidir dóib san Ó Súillíobáin fállda éigin do beir le fásail, luath nó mall, istig i lár na cómairle ba príomóiríge a béad ar bun acu?"

O'eireócaí as an obair tapaib go maic dá mb' féidir dóib é. Níor b' féidir dóib eiriúe as an obair, mar bí an cos-ar-bolú ró tiubasteac ar fáid 'a óeanamh ar muinntir na h-Éirean. Na cíosana as eiriúe go dtí ná raib biad ná deoc, ná fiú balcais éadaig ar don tslaect, as an dtineóntaíde. Na daoine ar mullacl a gcinn as obair ó duib go duib agus ó ceann ceann de'n bliain, agus an uile bliúire de torad na sglábháídeacla go léir agus de torad an alluis go léir as imteacl sa cíos. Níor b' féidir cur suas leis. Níor cuiread suas leis.

Bí cúpla bliain caithe istig i mmaig huaóat asam sar ar h-airígead, i mbéalaib daoine, puinn tráect ar na fininib. Ansan do cosnuigead ar beir 'sá innsint go raib a leicéirí ann; go mbíois amuic sa n-óíóce i n-áiteanaib uaigneacá as fogluim conus arm teine agus arm faobair do lámhseal. Buiréan pé ceilt ab ead iad, ac ní rabadar pé ceilt ar fáid. Bí páipéar poiblíde i mbaile áta Cliacl acu agus níor daoine maola ná daoine san acpuinn aigne an

muíntir a bí i mbun an páipéir sin. Bí eolus acu ḡṢUS bí ṚḌAIRṚ SUAS ORṚA ḡṢUS bí ṚUIṢṢINT ACU. Bí DIARMUIṚ UA DONḌÁIN ROSSA i n'ṔEAR EḡṢAIR AR an ḡṔÁIPÉAR, ḡṢUS ba LAÍOIR UÁNA NEAMṢḡÁṚMAR an ṔEAR É. Bí UḌOINE ḡṢ ṢḡRÍ' UO'n ṔÁIPÉAR SAN ḡṢUS, Cóm ṔAṚA 'S CUAÍṚ MO ḡREITEAMANTAS ṔEIN, Ó'n RAṚARC A ḡEIBINN ANOIS ḡṢUS AIRÍS AR an ḡṔÁIPÉAR, ba RÓ UḌACAIR ṔIR ba ṚREISE AIGNE NÁ ba ḡÉIRE CAINT A U'ṔÁḡAIL AN UAIR SIN i n-AON ṔÁIRṚ UO'n UOMAN ḡO RAIṚ UḌEARLA U'Á LAḌAIRṚ ANN. UḌEARLA AR ṔAṚ A Bí SA ṔÁIPÉAR. Ní RAIṚ AON ṔOCAL ḡAELUINNE ḡṢ UUL i n-AON ṔÁIPÉAR AN UAIR SIN. NÍOR UÓIC LEḌṚ AR CAINT AN ṔÁIPÉIR ḡO RAIṚ AON NÍṚ i n-AON CÖR ḡṢ AN MBUIṚDIN U'Á UḌANAM NÁ RAIṚ ACU U'Á INNSINT SA ṔÁIPÉAR. CUIRTOÍS SÍOS AN UILE ḡNÍOM EḡṢCÖRTA A UḌINEAD ṚIGEARNA ṚALMAN AR ṚINEÖNTAÍṚE, ḡṢUS UḌEIRTOÍS ḡO UÁNA, MURA ḡCUIREAD MUÍNTIR ṢASANA, Ó's ACU A Bí UḌANAM NA NULIGṚE, COSḡ LEIS NA h-EḡṢCÖRAÍṚ SIN ḡUR UÓIB ba MEASA ; ḡO n-EIREÖCÁṚ MUÍNTIR NA h-ÉIREAN 'n-a ḡCOINNIB ḡṢUS ḡO ḡCOMÁINṔAÍTOÍS AMAḌ AS OILEÁN NA h-ÉIREAN IḌO IṚIR CÖRP CEART.

Bí SAN ḡO MAÍṚ, ḌC UḌEIN MUÍNTIR AN ṔÁIPÉIR SIN NÍṚ EILE, NÍṚ NÁR CEART UÓIB A UḌANAM. Bí SEAN AITNE ḡṢ CLÉIR NA h-ÉIREAN ḡṢUS ḡṢ SEANUḌOINE NA h-ÉIREAN, AN UAIR SIN, AR NA h-IARAṚṚAÍṚ A UḌEINTÍ AR EIRIGE AMAḌ i ḡCOINNIB CÖMAṚṚA ṢASANA. CÖNACṚṚAR CAṚ É AN UḌEIRE A Bí AR AN IARAṚṚ A UḌEIN AN ¹UṔRIANḌ. CÖNACṚṚAR CAṚ É AN UḌEIRE A Bí AR OBAIR NA MṚUACAILLÍ MṚÁN. CÖNACṚṚAR AN ṔEALL ḡṢUS AN CROCAṚ A UḌEIN M'LEḌCLAINN Ó UṚṚḡÁIN. Bí SÉ UAINḡEAN 'n-a n-AIGNE NÁ BEAD AR OBAIR NA ḡṔININÍ ḌC UḌEIRE UO'n

¹ Smith O'Brien.

tsaḡas céadna, fíir óḡa d'á seólaḡ ar aimleas ar feaḡ tamail, agus ansan, feall agus éiteaḡ agus airḡeaḡ pola agus croḡaḡ agus ruḡaḡaḡ ḡar na paraisib ar fearaib óḡa na h-éirean, agus an "Times," diabál coimḡeaḡḡa ḡasana, aḡ tromaiḡeaḡḡa orḡa ḡo malluigḡe, agus aḡ ḡuibe ḡur b' imḡeaḡḡa ḡan teaḡḡa orḡa é. 'Do ḡuig an éleir agus na saḡairḡ an méiḡ sin ḡo dian máit agus, níḡ náir b' ionḡnaḡ, bíḡḡar a d'iaraiḡ na mbuaḡaillí 'do cómaiḡliuḡaḡ agus 'do cūr ar a leas, agus iad a 'coimeaḡ amaḡ a' buiḡonib na b'fininí. 'Do ḡuig na cinn a bí ar na buiḡonib sin an taobḡ san d'é'n sḡeal.

"Ní h-aon máit d'úinne," ar siaḡ le n-a céile, "beit a d'iaraiḡ na b'fear óḡ so 'do ḡléasaḡ mar is cóir i ḡcoinnib ḡasana an fair aḡa ḡreim cómḡ dainḡean aḡ na saḡartaib seo orḡa. Ní poláir d'úinn aḡaiḡ a ḡabairḡ ar an nḡreim sin 'do boḡaḡ."

ḡuḡaḡar aḡaiḡ air. ḡuḡ an páipéar a bí acu aḡaiḡ béil ar aon tsaḡarḡ n-a raib sé 'de misneaḡ aige a ráḡ le buaḡaillib óḡa a paróiste fanamaint amaḡ ós na fininib nó ḡo mbéaḡ caḡuḡaḡ orḡa ; ḡur b' i an croḡ a ḡeóbaiḡis ar ball, nó an loḡ amaḡ. Bí an páipéar san coitḡianta 'á cūr 'n-a lúige ar na buaḡaillib ḡo raib na saḡairḡ sin aḡ ḡabáil páirḡe le muintir ḡasana. 'Bréaḡ ḡrána ab eaḡ é sin. Bí a lán neite cun na bréige sin 'do cūr i b'peiróm. Bí na buaḡaillí ró óḡ. Ní raib cuimne acu ar an sean aimsir, ar aimsir na mbuaḡaillí mbán, agus ar m'leaclaimn, agus ar croḡaḡ na ḡcárḡaḡ. Bí fíos acu ḡo máit, ámh, conus a bí a saḡal acu féin 'á caiteamḡ ; conus mar a bí ar an uile d'úine acu beit aḡ obair ḡo cruaiḡ ḡaḡ aon lá 'an tseacḡmain, agus an uile bláire 'do ḡoraḡ na h-oibre sin aḡ imḡeaḡḡa

sa éios. Agus anois, dar leis an bpáipéar úto, b' siniaio na sagairt ag cabruíocht leis an éagsóir sin. Do cuireadh 'n-a luíge ortá gur namhaid gur b' ead an sagairt, go raib sé 'n-a namhaid ag éirinn agus 'n-a caraid ag namhaduib na h-Éirean.

Nuair a éirínn féin an obair sin 'á déanamh sa páipéar san do binn ar buile cun an páipéir. Bí fios agam go maic go raib an cos-ar-bolz ag muintir Sasana 'á déanamh ar éirinn. Bí fuat píocmar agam do muintir Sasana mar geall air sin. Ní cuimhin liom riamh gan an fuat san a beic ar lasaio istic am' éróide. Is cuimhin liom, agus mé ana beas, gur taisbeánaio dom caint éigin a bí sa "Times" 'á ráio ná raib dlíste Sasana cruaid a ndóicín i n-aon cor ar na cuirp-teadaib sin, .i. muintir na h-Éirean. Is cuimhin liom gur rugas ar an bpáipéar, agus gur cuireas anuas ar an dtalam é, agus gur gabas do cosaib ann go dtí go raib sé 'n-a gíobalaib. Agus b'siné anois an páipéar Éireanaio so 'sá innsint os cómar an domain go rabas am' caraid ag an Sasana céadna san agus am' namhaid ag éirinn !

Ruo ba measa 'ná san féin. Cuaid an bréas i bpeiom ar a lán des na buacailli. Cuaid an bréas i bpeiom ar fead tamail ortá pé'r doiman é. Tagainn abailé gac don tsamraio, mar adúbart, ó'n scoláiste. Nuair a buailead na buacailli umam ar an dtuac, nó ar bótar Maíscromta, bíois go léir ana muinteartha liom agus ana uramamail d'adúbar an tsagairt, dar leo. An dá samraio beirineaca tugas pé nveara ataruíad, ataruíad grána, ataruíad a cuir seirbítean agus diombáio agus buairt mór go léir orm. Do buailead ceatrar nó cúigear buacailli umam ar bótar Maíscromta agus iad ag

siúbál go dásactaí, a gcosa acu 'á " tarrac i n-aoim-
feact," mar a deirtear i rúin bó Cuailgne. Nuair
a b'ois ag gabáil torm do dúbhá agus do doiré-
igead ar na gnúiseanaib acu, agus o'féadcaois a'
cúinnib a súl orm mar féacpaí duine ar ropaire
bíteamnaí.

XVI

" A DÍ, SAOR ÉIRE ! "

Do gluais an dá bliain. Táinig an t-eiríneach
neach a tugas i Maig Nuadac. I scaiteamh an trí
ráta a táinig roim lá féil' pádrais an eiríneach sin bí
sac don tsagas ráflaí ag gluaiseacht i rúin na
b'finíní. Bí an t-eiríneach amac le beir ann lá Samna.
Ansan bí sé le teacht lá Coille. Ansan bí sé le
teacht san don dacht lá féile Bríge. Fé deire
táinig sé. Do gluais deic míle fear amac ó cátair
Corcaige. Fíor breagha óga láire ab ea id. Dá
mbéad na h-airm acu, agus an cóir ortá, agus an
stiúrúgaí ceart ortá, déanfaois obair a bainfead
cuid de'n móraíl de'n " Times." Mar a bí, do
cuireadar crí cos agus lám ar a raib de landlordibh
agus de seóinib i n-Éirinn ó Domnac Diaí go
Tig Máire. Ac bí don níó amáin sa n-eiríneach amac
san agus cuir sé ádas mór orm-sa. Bí na buacailí
go léir sin, 'n-a gcéadtaib agus 'n-a míltib, ar a
nglúinib i látair sagart, fé mar féadfaois na

sagairt o'fásail, agus déanamh a b'faoisíne dóibh féin i dtreó go mbeoís ollamh cun tuit i láthair Dé nuair a cuitearís sa cat a bí le teacht, dar leo. Cuir san i n-úil dom ná raib sa droc féadaint úo a tugairís orm, bliain nó cúpla bliain roimis sin, ac an éascóir is gnát le duine a déanamh, uaireanta, ar a aigne agus ar a croíde féin, agus ar a coinsias féin, nuair a cuirean droc cómhairle agus droc cómluadar suas é cun ruo a déanamh a bion lom díreac i scoinnibh a tuisgeana agus i scoinnibh a croíde.

Bíomair go léir istig sa cólaisde an máirín do gluais an t-eiríge amac. Bí an uile sagas ráflaí agus teacht cúlgaínn. “ Traénana lán de saigdiúiribh deargá agus gluaisdeac ó-deas ! Jac don traéin acu leac-míle ar fadó ! Traénana eile agus teacht an-deas agus iad lán de saigdiúiribh gonta ! Sructáin fola ar na bóitribh iarainn ós na saigdiúiribh gonta a bí o'á ttabairt an-deas. An curac agus a raib de bairicibh air i lámhaibh na b'finíní ! ” Mar sin dóibh.

Táinig an sneactaó. Bíomair go léir agus cur a's agus cúiteamh féadaint conus a raigmís ó-deas abailte, nó an scaitpimis an tsliú do siúbal.

Do lean an sneactaó. Ansan táinig ataraó na sgéal. Ansan táinig an olis ; na prisúnais ; an cúirt ; na trialaó ; agus—an seana sgéal i gcóm nuige—an t-informer. Agus cé r' b' é an t-informer, an dóic leat ? Duine des na cinn uraio. Fear go raib eolus agus fios a ngnótaí go léir aige ! Fear a bí agus tabairt an eoluis sin go léir do namáio na b'finíní, do muíntir an Caisteáin i mb' l' áta Cliaó, ar fead móran aimsire roimis sin, a san fios o'aoinne beó. Fear gur meas an uile duine des na finínibh nár máir an fear san riam a bí níba dílse 'ná é. Bíod

sé ansúo 'n-a measg, sáirte ins gac cómhairle leó ba díamhaire agus ba dísgreóige 'n-á 'céile ; a n-ainimneada go léir curta síos go baile áta cluait aise agus fíada a gcóo' pola gailta dó, agus a lán de'n airgead pola 'n-a póca aise an uair sin féin ! Ba túisge leó go mór a cómhairle glacaó 'n-á cómhairle sághairt a glacaó—go dtí go bpeacadóar ansúo é, sa cúirt, ag preaghairt ceistean, agus gac don focail o'á otagaó as a béal ag fásgaó na cnáibe níba déine ar a muineálaiú. Ba truaḡ an raḡarc é !

“Ác,” adéarfaíó tuine, b'féir, “má bí doinne amáin 'n-a ropaire fill féac ar na mílte a bí fíor-óilis, dooine do cáilleaó an t-anam seac n-uaire níba túisge 'n-á mar a déanfaíóis feall de'n tsóro san.”

Agus nác siné donas an sgéil ar fao ! Na mílte ann o'féaraib breagta cróda oilse deag-aiseanta, agus neart o'don ropaire amáin iad go léir do crocaó nó do cur an loc amac, agus an gno, gur cáilleadór a raib an tsaoḡal acu leis, i oteannta a sláinte, b' féir, do cáilleamaint leis, neart do an gno san do cur ar neamníó i n-aon lá tiubasteac amáin, tar éis blianta fao beic caite 'gá saot-rugaó agus 'gá tabairt cun raḡmaireac. Cuirean an t-aon informer amáin saotar na mílte fear póḡanta ar neamníó.

“Agus nác aic an sgéal a raó ná féarfaí gno déanam ar slig ná fásfaó ar cúmas aon informer doóar a déanam dó ? ”

Ní féarfaí. Níor féadaó riam agus ní féarfa go deó. Ní féir é. An fao a beir droc óligte o'á noéanam, óligte a cuirfíó rómpa éagóir a déanam ar dooine macánta, beir na dooine macánta san

AS eiríge i scoinnib na nDroicé Uligte sin. Ansan beir luét na nDroicé Uligte do Dóanaim AS breabab na ropairí cun sgeir ar na Daoine macánta agus iad a tabairt cun na croice. Uligte éascóirta, Uligte cun robála, fé ndear an Droicé obair go léir. As na Droicé Uligte a b'fásan an t-informer.

Cuir an Ulig ASUS an t-informer deire leis an eiríge amac. An deic míle fear a gluais amac ó Corcais níor b' fada go bpeadodar ná raib don maic 'n-a ngnó ; go raib na cinn a bí cun na h-oibre go léir do stiúruadh, go rabadodar daingean fé glasaib na bprisún. Ansan ní raib le Dóanaim AS gac doinne ac dul fé ceilt go dtí go bpeadofad sé imteact ear paraige a san fíos dos na slóigte luét faire a bí AS muintir Sasana ar na cuantaib.

Tánamair go léir abaille ó'n scoláiste nuair a táinig an samrad, agus ní raib orainn siúbal abaille. Bíos féin, mar a dúbart, AS Dóanaim ghnóta sagairt sa paróiste sin Cill Seanaig. Bí an t-informer ear éis oibre na bfiníní do brisead agus do sgaipead agus do cur ar neamhí. Bí formór na sgeann-uraid daingean fé glasaib na bprisún nó díbearta an loc amac le daor-breitib Ulige. An Ulig nár féad an ceart a Dóanaim agus muintir na h-Éirean do cosaint ar an éascóir a bí AS an landlord 'a Dóanaim orta bí sí ollam go maic ar muintir na h-Éirean do daoraí agus do cur ear paraige nuair a measadofar féin iad féin do cosaint AS an éascóir sin.

Ac bíod go raib formór na sgeann-uraid fé glasaib, nó curta anonn, bí raint acu fós san tabairt cun lámha. Bí ar an raint sin ceann-uraid oirdeire de muintir Ceallaig. Bí an tóir 'n-a díais go teit, ac

do sleamnuig sé anonn go Sasana, é péin agus Captaen Déiseac. Nuair a bíodar tál i Manchester do conaic duine éigin de'n luét faire é agus o'airin sé é. Do gabad é láitreac. Bí sé péin agus an Captaen i gcarra dúnta o'da mbreic cun an phrisúin. O'airig píníní na cataraic an sgeál. Cruinnigeadar timpal ar an gcarra. Do brisead an glas agus do leigeadar an beirt amac. Do marbuigead an fear a bí 'gá scoimead, ac tionóisg ab ead an marbuisad. O'imtíg an beirt, ac do rugad ar cúigear de'n luét fuasgalt, agus do triallad i marbuisad an duine iad, agus do daorad cun báis iad, cun a gcrocta. Do fuarad ar ball go raib duine de'n cúigear agus ná raib sé sa n-ait i n-aon cor an lá san. Bí duine eile de'n cúigear agus Cúnún ab ainim do. Americánac ab ead é ó géillsine. Ní raib aon úsodarás ag olíg Sasana ós a cionn. Com luac agus do h-airigead tál i n-America go rabtas cun é crocad táinig teactaireac o'dana anall ó riagaltas America 'gá ráo le muintir Sasana san baint le h-é cur cun báis nó gur dóib ba measa. Do sgailead cun siúbail é. Do crocad an triúr eile. Bíos i gCeann Tuirc ar Caibrioil, mé péin agus na sagairt eile a bain leis an áit, agus táinig an tásg cúgáinn. Bí iongnad agus fearg orainn go léir. Bí fíos againn go léir gur le tionóisg a marbuigead an duine; ná raib doinne ciontaic 'n-a bás. Bí fíos againn, leis, go raib muintir Sasana ag imteac as a meabair le sgannrad roimis na píníní agus go rabadar ar buile le feirs, a ráo gur féad na píníní a leicéio de sgeón a cur ionta. Mar geall ar an ngráin a bí ag muintir Sasana ar na píníní agus ar muintir na h-Éirean isead do crocad an triúr fear

sán. Mura mbéad an sgeón agus an sganraó agus an gráin a bí istigh i gcroíthe múintir Sasana ní crocfaí na fir.

Nuair a bí an triúr 'n-a seasamh ar clár na croíche agus an téad ar muineál gac fir acu, do phógarar a céile agus díreac sar ar baineadó an clár ó n-a gcosaib, “A Úia, saor Éire!” ar siad. Do lean an focal san i mbéalaió Éireanaó ó sin, agus leanfaíó an fáio a beiró tóime de slíocht Gaedail beó ar talamh na n-Éirean. Agus, an fáio céadna díreac, beiró clú an trír sin as toul i méiró agus i n-oirdearcas, agus beiró aicis Sasana as toul i ngráinneamhláct.

XVII

1 SCILL SEANAIS AGUS 1 SCILL ÚIRÓ

An fáio a bíos i bparóiste Cill Seanaig bí orm óá Aifrean do ráó gac don Domhnac agus gac don lá saoire. Tugaimm seanmóin uaim as gac Aifrean díob, seanmóin as Véarla as Aifrean díob, agus seanmóin as Gaeluinn as an Aifrean eile. Tá trí séipéil sa paróiste, séipéal i Scill Péadair, séipéal sa Gleannacán, agus séipéal as Beinn na Míol. Ní foláir Beinn na Míol a tabairt air, mar tá Beinn eile siar ó-deas uairó agus Beinn na Leacó a tugtar air. Is minic a táinig glaoóac ola sa n-oíóche cúgam ó Beinn na Leacó.

Is cuimhin liom don glaoóac ola amáin díob agus

ní baogál ná go scoimeárfad cuimne AIR. Do rit buacail cúgam isteach agus saothar air i dtreo gur ar éigin féad sé labairt.

“Tá fear ag fáigil báis, a dtair,” ar seisean.

“Canad?” arsa mise.

“Tiar ar Veinn na leacht, a dtair,” ar seisean.

“Cad ’tá air?” arsa mise.

“Do slois sé a teanga, a dtair!” ar seisean.

“Aililiú!” arsa mise, “conus feadfadh sé a teanga do slogadh?”

“Bí sé ag ól bainne raímhír, a dtair,” ar seisean, “agus do slois sé siar a teanga i n-aonféacht leis an mbainne. Ní’l aon focal cainte aige,” ar seisean, “agus nuair féacamaí isteach ’n-a béal níor féadamaí aon radarc fáigil ar a teangain. Is baogalach na béarfaí ’n-a beataig air, a dtair,” ar seisean.

Comáineas liom siar. Do rugas ’n-a beataig air. Bí a caint aige nuair a sroiseas é.

“Airiú, cad pé n’eagra duit do teanga slogadh!” arsa mise leis.

“Ó maise!” ar seisean, “an breallán buacalla san!” ar seisean. “Bí tairt orm agus d’ólas an deoc ró tapaí, agus táinig crampa nó rud éigin de’n tsóro san am’ sgórnaig i dtreo gur crap mo teanga siar ar fad am’ cúlraos agus gur méas sé siúro gur b’ amlaí a sloigeas mo teanga! Ní’l aon ciall aige!”

Bí an crampa imigiste a’ sgórnaig an fíor boict i dtreo ná raib aon gá le h-ola aige, agus tána-sa abailte air mo suaimneas.

Ní san cúis a tugtar Veinn na leacht ar an mbaile sin. Tá na leachtana ann. Tá ar dtuais ann dá roc móra leatana cloc, roc mór lasmuic agus an roc

eile laistigh de sin agus iad doninneac. De clocaib, curta 'n-a seasam, mar béad cloca roilize, atá an dá rot san déanta. Tá ansan, siar ó-deas ó'n rot amuic, dá líne cloc agus na cloca 'n-a seasam ar an gcuma gcéadna, agus an dá líne fan a céile, agus gan iad ró fáda amac ó céile. Ní cuimhin liom anois cad é an fáda a déarfainn atá ionta, ac is dóic liom go rabhadar ceathair nó cúig de slataib nó mar sin. Bí cúpla cloc nó trí tiar ag an gceann tiar díob 'gá dtabairt cun a céile i dtreo gur parallelogram iad. Tá breis agus ceitre bliana agus daicad ó conac iad.

Tá bótair siar ó Veinn na Míol go nead an fíolair agus go Cill Cóirne. Mórán blianta sar a dtánag-sa go Veinn na Míol bí sagart áirigte 'n-a cóinnuige i gCill Cóirne. Do buailead breóite é. Ceap sé go mbéad sé tagaite cuise féin i gcóir an Domnaigh a bí cuise, ac ní raib. Bí sagart a bí báirdeamail leis toir i mBaile na Móna. Comáin sé teachtair soir um trátnóna Dé Satharainn 'gá iaraid ar sagart Baile na Móna teacht, dá mb' féidir é, agus an t-Aifrean do rád tar a ceann i gCill Cóirne. Bí capall ana maic ag sagart Baile na Móna agus "Gríosac" an ainm a bí aige ar an gcapall. D'eirigh sé go moic ar maidin Dé Domnaigh agus siúro siar é, siar at an Dalláin, siar Veinn na Míol, siar Gleann na h-Aitirige, siar go nead an fíolair agus go dtí séipéal Cill Cóirne. Dubairt sé an t-Aifrean víreac ar an uair a bí ceapaite, gan don neómac rignis. Is dóca go mb' féidir go raib taitige ag cur de'n pobul ar an Aifrean a beic tamall beag veirineac. Pé sgéal é, bí a lán acu déanac cun an Aifrin an maidnean san. Bí an sagart ag toul soir

a bhaile airís tar éis an Aifrinne do ráð, agus buail cuir de'n pobul uime ar an mbótar. Iatosan as teacht go dtí an t-Aifrean agus an t-Aifrean ráithe aige-sean. Bí air beit i n-am cun Aifrinne do ráð an lá céana i mBaile na Móna tar éis dul abhaile úd. Do labair sé le cuir des na daoine a bí déanaí.

“ Ohó ! ” ar seisean.

“ Sgriosad, a coidil i mBaile na Móna,
Do sgíob sé an t-Aifrean ó muintir Cill
Cóirne ! ”

Tagad glaothac ola cúgam go minic ainíos ar fad ó bhuac Aban Móire, agus is minic gur i lár na h-óidhe tagad sé. Uaireanta, b' féidir, beinn tar éis beit tíos ann i scaiteam an lae, as déanamh gnóta Domhnaigh nó as tabairt turus ar sgoileanaib. Ansan b' féidir, nuair a beinn am' sáim-cóula, i lár na h-óidhe, tiocfad an glaothac ola, agus caiteann eiríge agus imteacht síos airís. Ac bíos ós láidir an uair sin agus ní bíod puinn binne asam ar neitib de'n tsóro san.

Saeluinn a labradh gac doinne liom an uair sin nuair a téiginn mar sin as cur na h-ola orda. Na teachtairí féin, bíod go mbíod cuir acu ós go maic, is Saeluinn a labraois liom.

An sagart paróiste a bí os a gcionn bí Saeluinn breag aige. An t-Aitair Tomás ua Muirte ab ainm úd. Anreas ó Cairbre a táinig sé. Táinig sé anreas sar ar deinead dá dóiseas de dóiseas Cluanaí agus Rosa. Bí sé suas le deic mbliana agus trí picio nuair a bíos-sa agus é féin i bparóiste Cille Seanaigh. Do mair sé go dtí go raib sé don bliain

déas agus ceitre píciú. Nuair a bíos-sa bliain
 agus ráta 1 SCILL SEANAIS cuir an t-Easbois soir go
 Cill ÚIRO mé, agus beaḡán aimsire 'n-a ḡiaḡ san
 cuairt an t-aḡair Tomás ó-deas go h-Iniscairḡe.
 Ansan iseaḡ fuair sé bás agus é don bliain déas
 agus ceitre píciú, tar éis é beit trí píciú blian 'n-a
 saḡart. Bí obair cruairt air cuir de'n aimsir sin.
 Conaḡ sé an droḡ saḡal go léir. Conaḡ sé na
 daoine aḡ páḡail báis cois na ḡclataḡ agus ar na
 bóitirib — agus an biaḡ aḡ imteaḡtar tar paraḡise
 cun cíosa déanaḡ doos na máḡistirib talmaḡ. Ní
 féidir liom cuimneam air anois féin gan buile feirḡe
 teaḡt orm.

Is cuimhin liom go maḡt an lá páḡas Veinn na Míol
 agus mé aḡ dul go Cill ÚIRO soir. 'Do cuireaḡ
 riḡneas éigin ar leitir an Easbois. Níor táinig sí
 cūḡam go dtí ar maidin Dé Saḡarainn. Níor mór
 uom beit 1 SCILL ÚIRO ar maidin Dé Domnaḡ a bí
 cūḡainn cun dá aḡfrean do ráḡ, an céaḡ aḡfrean
 acu amuḡ 1 n-Araḡlinn, agus aḡfrean a doḡéas
 1 SCILL ÚIRO.

Bí láir maḡt aḡam agus trap beaḡ deas éaḡtrom.
 Comáineas liom isteaḡ go Malla agus an bótar soir
 ó Malla. Nuair a bíos cúpla míle soir ó Malla
 tugaḡa fé n-deara an lá aḡ doḡcuḡaḡ.

“Tá eḡal orm go mbeirḡ tóirḡneaḡ aḡainn,” arsa
 mise am' aḡne féin.

Le n-a linn sin o'áirḡeas poḡram trom láir
 éigin náir aḡriḡeas riama a leitéir eile.

“Ní tóirḡneaḡ é sin !” arsa mise am' aḡne.

'Do stadaḡ an láir agus o'panas tamall am' stao
 péaḡaint an aḡreḡaḡainn airis é. Níor aḡriḡeas. Bíos
 aḡ cuimneam agus aḡ cuimneam péaḡaint caḡ leis

go samlócaim é. Teip orm cuimneam ar don tsaghas poctraim a cuirfinn i gcomparáio leis. Úi sé ana láidir, ana trom. Ba dóic le duine go raib sé sa spéir agus pé talam i n-aonfeacht. Dá gcuireadh sé an tarna sut as o'fheoifinn, b' féidir, tuairim éigin a tabairt pé cad é an saghas poctraim é, ac níor cuir. Comáineas liom agus o'imtigh sé as mo ceann.

Fuaras an bótar ó malla go Cill ūirio níba sía go mór 'ná mar a síleas. Úi sé ag déanam amac ar a doóeas sa n-oíóce nuair a sroiseas an áit. Do cáilleas raint maic aimsire, tar éis na h-oíóce teacht orm, ag glaothac ar daoine a bí 'n-a scoola agus ag cur tuairisge na síge orta. Do sroiseas Cill ūirio. Úi na doirse go léir dúnta agus na daoine 'n-a scoola. Conac solus i n-aon tigh amáin. Tuas aghaid ar an solus. Do glaothas ar muintir an tíge. Táinig bean cun an dohuis eúgam. O'innseas oi cé r' b' é mé, agus o'fíafraigeas oi a' bfeadfad sí beic istigh a tabairt dom go lá, mar go raib orm dul amac go moe ar maidin go h-Araiglinn cun an Aifrinne do rád ann.

"Ocón, a dtair," ar sí, "tabairfad agus fáilte ; agus go deimhin féin ní ró maic an cóir is féidir dom a cur ort, a dtair," ar sí. "Ac bíod an cóir oic nó maic ní ró fada a beic an tigh seo againn cun beic istigh a tabairt o'doinne ann. Táinig féin le cur amac as ar maidin Dé luain ! Tar istead, a dtair," ar sí.

Cuas istead. Úi tigh folam amuic sa élos agus cuireas mo láir istead ain agus tuas rud le n-ite oi. Úi san agham sa trap beag. Do cuireadh cóir éolata orm féin cóim maic agus o'fheo na daoine bocta é. Bíos am' suide ar maidin ar an sgeath

solus. Tug bean an tíge stiúruḡaḡ agus cómarḡaí an bóḡair dom agus do ḡluaiseas, am' éarra beas, soir ḡo ḡḡí an ḡroḡaḡ aḡá ar abainn Araislinn ; soir ó-ḡuaḡo tré ḡaile na páirce, mór-ḡimpal i raḡarc an tseana caisleáin aḡá 'n-a seasam ar mullaḡ cnucáin ar an ḡḡaḡb ḡiar de'n abainn, ḡ' abainn Araislinn ; pan na h-aban airís, soir ó-ḡuaḡo, ḡo ḡḡí gur sroiseas an crosaire mar a n-iompuiḡḡear siar ḡo ḡḡí Cúil Múcan. Do leanas an bóḡar ḡiread soir ó-ḡuaḡo fé bun ḡaile na mḡoḡaḡ. Ansan do sroiseas ḡroḡaḡ eile agus ḡuaḡas ḡar abainn siar agus suas cnucán, agus bíos aḡ séipéal Araislinn. Séipéal nua ab eaḡ é. B́i sé ana áro, agus do luis-eaḡ an ḡaḡḡ ḡo mór ar an ḡcnucán nuair a bíḡḡ don puínn nirt intí. Tá ḡá sruḡán ḡeasa aḡ ḡeaḡḡ cún a céile ḡoir ḡíos aḡ bun an cnucáin, agus ḡeinean an cnucán foitín mór do'n ínse beas aḡá ḡíos ḡoir an ḡá sruḡ. Níor féaḡas ḡan a imeas gur mór an truaḡ nár ḡeineaḡ an séipéal ḡíos ar an ínse sin i n-inead é ḡeanaḡ ḡuas ar mullaḡ an cnucáin. Ínse an Clampair an ainim a ḡuḡtar ar an ínse sin.

Nuair a b́i an pobal cruinniḡḡe ḡúbart an t-Aifrean ḡóib, agus ansan ḡuḡas aḡaḡo siar ó-ḡeas airís ar Cúil Ūiro, agus bíos ann ar a ḡóḡeas cún an ḡarna h-Aifrinḡ do ráḡ ann. B́i ionḡnaḡ a éroḡe ar an saḡart parḡiste nuair a cónaic sé aḡ ḡeaḡḡ mé. B́i f́ios aige ḡo raib an saḡart a b́i aige róḡam imḡiḡḡe, aḡ ní raib f́ios aige ḡo raḡas-sa ḡaḡaḡe. B́i sé ar buile cúḡam nuair nár ḡuḡas aḡaḡo ar a ḡiḡ f́ein. D'innseas ḡó conus mar a b́i sé ró ḡeanaḡ sa n-oíḡe nuair a sroiseas an áit agus ná raib f́ios aḡam cá raib a ḡiḡ.

Ar maiḡin Dé luain a b́i cúḡainn bíos aḡ féaḡaint

ar páipéar. Níor cuireas suim ró mór i n-aon rud o'á breaca ann go dtí gur luis mo súil ar an méir seo, .i. "Extraordinary occurrence. About 2 o'clock p.m. on Saturday last a distinct shock of earthquake was felt in the neighbourhood of Mallow. It was accompanied by a loud subterranean noise which lasted only a moment. Several persons felt the shock and heard the sound."

Tuigearas ansan c'ao é an brí a bí leis an bfuaim úr o'airigearas agus mé cúpla míle soir ó Malla De Satharainn roimis sin. Tráé éigin sa bpóghmar, sa bliain o'aois an Tigearna míle oét scéad trí fíor a h-oét, isead o' h-airigead an potram san agus o' mothuigead an t-aon luasgao talman amáin sin, i n-aice Malla. Níor mothuigearas-sa an luasg, toisg mé beir sa carra, is dóca, agus an carra ag gluais-eaét.

An fear a bíos i gcill úir an uair sin tuigas breis agus bliain am' cóinnuige i dtis a'á ar éucán os cionn drocair araiglinn, timpal míle soir síos ó'n mbaile beag ar a dtugtar Cill úir. O' h-innsead oim go raib an bharún Pigott 'n-a cóinnuige sa tis éaona nuair a bí sé óg, nuair a bí sé 'n-a macléiginn, agus go raib seómra beag aige ar mullac caraige laistiar de'n tis agus go dtugad sé a lán o'á aimsir sa tseómra san i n'aonar ag déanam foiluma. Bí sé 'n-a breiteam i mb'l'áta Cliaé nuair a bíos-sa am' cóinnuige sa tis. Tis ana deas éun cóinnuigte isead an tis an fear a bíen an samrad ann, ac tá sé 'n-a seasam ar ghuad an éucáin ar an tcaob éuair, agus nuair a éagan an geimre beirean an fuac air go h-ana dian. Baile-iuir-o'á-abainn an ainim a tugtar ar an mbaile. Ruitean a'á araiglinn istead

sa n-Abainn mór lastoir de'n baile, agus ruitean an fúinsion istead sa n-Abainn mór céadna laistiar de'n baile, agus págan san an baile ioir an tÁ abainn. Tá seana caisleán tamall ó-deas ó'n áit 'n-a bfuil an tigh, agus an Rísteaglaic a tugtar mar ainim air. "Rathealy" a tugtar i mBéarla air, i dtreo gur dóic le duine gur ó duine éigin de mhuintir Éalaghte a tugadh an ainim. Sin mar a loitean an Béarla gach don ruid gachlaic go mbíon don teangabáil aige leis. Tá bótar breag réir fan bruid aban Móire soir go n-Ínse an léime agus go dtí an baile Dubh agus go lios mór, agus as san go Ceapac Cuinn.

Ní fada a bíos ar an gcnuicán úr i mBaile-'oir-
 tÁ-Abainn nuair a bí eolus maic curta agam ar na bóitribh go léir, a bfuil tríd an bparóiste díobh. Do h-innseadh dom go raib tobair beannuighe sa cúinne toir de'n paróiste agus gur "Tobair na h-Ola" a tugtaí air. Com luath agus d'airigheas é beir ann cuas soir go bfeicfinn é. Áit ana uaigneach iseadh an áit 'n-a bfuil sé. Tobairín deas iseadh é, agus uisge ana breag ann. D'ólas deoch as agus taiten sé go mór liom. Do h-innseadh dom go mbíodh daoine ag tabairt turas ann, mór-cimpal an tobair, agus go mbíodh comcalán ann uair sa mbliain. Do h-innseadh dom gur tárla, nuair a bí comcalán éigin acu ann agus mórán daoine cruinnighe ann, gur eirigh bruidean fíochmar eatartha agus gur doirthead fuil ann, mórán dé, agus ansan gur cuireadh mallacht ar an áit, agus gur tugadh "Tobair na fola" ar an dtobair i n-ineadh "Tobair na h-Ola,"

XVIII

séamus fréiní, an foğluirde

An bótar mór ó Corcaig go Baile Áta Cliat, bótar an cóiste, mar a tugtar air, is tré Cill Iúro ó-tuair a gabán sé, tré lár na gcnuic. Táir na cnuic ana uaigneac. Raint aimsire ó sin bíodar níos uaigníse go mór 'ná mar atáir siar anois, agus 'ná mar a bíodar nuair a bíos-sa sa paróiste. Bíod foğluirde ar an mbótar san agus bíod sé ag robáil na ndaoine. 'Do tárla go raib fite n-ar b' ainim do éamoin de bál ag gabáil an bótar lá. Táinig sé cun áite a bí ana uaigneac. 'Do preab an foğluirde cuise amac ó clair an bótair. Séamus fréiní ab ainim do'n foğluirde. Tóg sé suas a piostal ar aghair an fite amac.

"Sín cúgam don airgead atá agat," ar seisean.

"Ní'l don leatpinne airgid agam-sa, a mhic ó," arsa'n fite. "Tar anso agus cuardais mé má's dóic leat go bfuil," ar seisean.

O'féac fréiní air.

"Pé 'cu 'tá airgead agat nó ná fuil," ar seisean, "ní'l puinn o'a deabram ort. Cím go bfuil bróga nua ort," ar seisean, "pé ball 'n-a bfuaraís iad." O'féac sé síos ar a cosaib féin agus ar na seana brógaib briste a bí ortá. "Is dóic liom," ar seisean, "go n-oireamnpad na bróga nua san mise. Bain dóic iad." B'éigean dó. "Cait cúgam a leit iad," arsa fréiní. 'Do cait. "Oruid uaim síos ansan tamall anois," arsa fréiní.

'Do oruid. Ansan do bain fréiní óe a seana

bróga féin agus cuir sé uime na bróga nua. Nuair a bítar ar a cosaib do seasaim sé suas agus do breithní sé conus a ó'oireamhatar é.

“Ó,” ar seisean, “táir síar go h-áluinn ! go h-áluinn ar fad ! Táir síar cómh h-oireamhac dom agus dá mba dom féin a déanfaí iad. Seo,” ar seisean, “bíois sin agat-sa,” agus cait sé na seana bróga cun an file.

Cuir an file na seana bróga uime agus comáin sé leis ar a cuairt féin agus o'imeití fréimí an cnuc amac.

O'airí file eile sgeal na mbrós. Deir sé an bérta so :—

“Is brón liom an sgeón so do glacais, a Éamonn,

mar cóbac neamhróda san neart 'n-a géagaib ;
'S gur dóic linn, dar ndócaint, gur ceap le céad tú !

'S do bróga do seolaó 'n-a glaic cun fréimí !”

Bí an bérta san ag dul ó béal go béal. O'airí Éamonn é. Tug sé an freagra so air :—

“A óisfir nac peóilta do canas bérta,
ní treóileact neamhróda do bain dom féimí,
ac rógaire ar bótar do sgeat le pléir mé,
'S nár mó aige siú peóirling 'ná anam
Éamonn !”

Do h-innsead dom gníom eile a deir an fréimí céadna. Do gluais an cóiste lá ó Corcaig. Bí bean ó Baile Áta Cliat ar an gcóiste agus níor féad sí gan beir ag caint. Níor stad a béal ac 'gá fiafraige de gac doinne eile o'a raib ar an gcóiste ar

“Óic leis go raib don baogal go mbualfeadh fréini úmpa.

“Tá míle púnt anso agham,” a deirfeadh sí, anois agus airís, “agus cao a beanfao i n-aon cor má buailean sé umainn !”

Do cuireadh an bótar díobh gan don bártan go dtí gur fásadair Cill ūirde laisteas díobh agus go rabhadar as déanamh ar an sliabh. Nuair a biodar sa n-áit ab uaigníse de’n tsliabh siúo cúca fréini. Cóm luath agus do labhair fréini le fear na gcapall do stad an cóiste. Táinig fréini go dorus an cóiste agus a piostal ar leibéal aige.

“Seadh, a cáirde ionmhuine, ná bíod don ácran aghainn, ac siníod amac cúsam pé airgeadh atá aghabh.”

Bí fear ann nár labhair puinn ó fás sé Corcais. Do béic sé amac, agus é as gol le sgannradh, cóm luath agus do labhair fréini.

“Ó, a duin’uasail,” ar seisean, agus tarraing sé amac a raib d’airgeadh n-a póca aige, lán a glaise de mhion-airgeadh, “sin abfuil d’airgeadh agham-sa agus ná lámhaigh mé ! Seo duit é ac gan mé marbh-uadh. Ní feadh an mór an t-airgeadh atá as doinne eile anso, ac péadh, tá míle púnt as an mnaoi uasail sin ansan. Sin cuige an míle púnt san atá aghat, a bean uasail, i dtreó ná lámhaigh sé sinn !”

B’éigean di an míle púnt a tabairt do fréini. Bí fréini as gáirí agus a cúis aige. Níor cuaird sé ró dian ar an gcuid eile acu. Tóg sé pé méid a tugadh dó agus d’imtiúgh sé. Ansan iseadh bí an cáint as an mnaoi a cáill an míle púnt. Níor stad a béal ac as mallacetaíge agus as spíotiúcan ar an bfeadh a sgéir uirtí. Níor labhair seisean a tuille. Do sroiseadh caithir baile áca Cluath. Cóm luath agus

do stad an cóiste, istigh sa caitair, cuir an fear ciúin a lámh 'n-a póca agus tarraing sé amac blúire páipéir agus sín sé cun mná na cainte é.

"Seo," ar seisean, "siné do mhíle púnt agat." Orluagó míle púnt ar banc báile áta Cliat ab ead an blúire páipéir.

"féac," ar seisean, "tá deic míle púnt anso agam-sa, agus tá an t-airgead san agam 'á tabairt anso ó banc Corcaigh go dtí banc báile áta Cliat. I n-ór atá sé agam. Bí eagal orainn an t-ór o'páigáil i gCorcaigh mar o' airigeamair go rabhas ar tí an banc i gCorcaigh do bhrisead. B'eigean dom mo sheans a glacadh le fréiní agus an t-ór a tabairt liom. Mura mbéad tusa agus do mhíle púnt bí mo deic míle imighthe uaim-se."

Nuair a donaic an bean an ainim a bí cíos ar an mblúire páipéir bí sí sásta. Bí aithne maith aici ar an bpeir n-a raib a ainim ar an mblúire páipéir. B' é an fear céadna a tugh sí an blúire páipéir, ac níor aithní sí i n-aon cor é bí an ceilt cómh maith san air. Nuair inis sé di cé r' b' é bí aitar mór uirthi.

Ní fearad-sa an píor an sgeal. Ní'lim ac 'a innsint fé mar a h-innsead dom é.

Do h-innsead dom conus a marbuisgead fréiní sa deire. Do buail sé uime duin'uasal a bí tar éis raint maith airgid o'páigáil an lá san.

"Sin cúgam an t-airgead san atá ansan agat," arsa fréiní leis.

"Is dóca ná fuil don toul uaid agam," arsa'n duin'uasal, agus cait sé sparán trom ar an dtalamh uaid. Do érom fréiní cun an sparáin do tógaint. Le n-a linn sin do snap an duin'uasal pinstal as a

póca féin, agus cuir sé pléar trío an bpean a bhí ar a cromadh. 'Do goin an pléar san é, ac níor mairb sé ar an spota é. 'Do díriú sé é féin agus tug sé aghaid a piosail féin ar an nuin'uasal. Mheas an nuin'uasal go raib uair a báis tagaite. 'Do stad fréini san an t-urchar do caiteamh.

"Ní beir t'anam-sa orm," ar seisean. "Táim ag dul i láthair Dé. Ní beag dom a bfuil am' coinnib."

'Omúis sé tar claid. Raint laetanta 'n-a díais san do fuaradh marb é tamall ó'n áit.

Bhí ana báir ag na daoine leis. 'Do raimneadh sé ar daoineib bocta cuio mór de'n airgead a báineadh sé de daoineib saibhre. San amhras ní raib sa rab-airne sin ac "fial stial de leathar duine eile." Mar sin féin bíod daoine buirdeach de, agus tugsaíis beir istis do nuair a bíod gá aige leis go minic.

Ní le daoine bocta amáin a bíod sé fial uaireanta. Buail nuin'uasal uime oíche.

"Sin cúgam a bfuil d'airgead agat!" arsa fréini leis.

'Do sín an nuin'uasal cuige sparán mór airgid a bhí aige.

"Féad anois, a Séamus," arsa'n nuin'uasal, "ní h-é mo tuairim go ndéanfa an méir sin orm dá dtuigta i gceart conus atá an sgéal agam."

"Cad tá sa sgéal ná tuigim?" arsa Séamus.

"Ní liom-sa an t-airgead san i n-aon cor, arsa'n nuin'uasal. "Cíos é sin atá págalta agam inoiu ó tineóntaíuib a leitíir seo de tigearna talman," 'gá innsint do cé r' b' é, "agus caitear-sa an cíos san do tabairt do'n tigearna talman san pé ball

'n-a solátrócaó é. Ní beir sé siúro don leacpinne cun deirísh leis an obair seo."

"An mar sin é?" arsa Séamus.

"Isead go deimhin," arsa'n fear eile.

"Tá go maith," arsa Séamus. "Ní cuirfead-sa an cruaidhtan san ort-sa. Dá bfeadainn an t-airgead a baint dé féin beinn sásta, ac ní díot-sa is ceart dom a cur siúro a baint. Seo dúit do sparán, ac tabair dom uait féin cúpla púnt ar iasáct. Tá gnó áiríste agam dé."

Do tug. Agus is mó lóistín oíche agus béile maith bhí a fuair Séamus i dtísh an duim' uasail sin 'n-a díarísh san nuair a bhíod gáó go cruaid aige le lóistín oíche agus le béile bhí.

Tá baile sa taobh toir tuair de'n paróiste agus fíort na Sgeite an ainim a tugtar air. Tá an baile sin naoi míle ó Cill Uíro. Is minic a tsaó glaoóc ola cúgam ó'n mbaile sin i lár na h-oíche. Do bhinn am' dúiseáct uaireanta agus d'áirínn an teac-taire agus é ag teáct, ar sodar, ar muin capail, agus "Fíort na Sgeite! Fíort na Sgeite!" adeir-eaó cosa an capail sa tsodar ar an mbótar, agus mise am' dúiseáct sa leabair ag éisteáct leis an sodar, "Fíort na Sgeite! Fíort na Sgeite!" agus mé ag cuimneamh ar an naoi míle 'slísh a bhíod róimh. Ní goilleaó an sgeal puinn orm, ámtac. Corm luat agus bhinn sa n-iallait agus ar an mbótar níor b' fearr liom beir sa leabair. Bíos ós an uair sin.

Tá áit ag bun fíort na Sgeite agus na mianaca a tugtar ar an áit. Do h-innsead dom go raib iaran d'á tógaint as an dtalamh ann raint aimsire ó sin, agus go ndéintí corcáin ann agus go sgeannaigead na cómarsaín na corcáin sin, agus gur corcáin maite

IAO AC SUR B' ANA DEACAIR IAO A COIMEADÓ GLAN AR AN UTAOB ISTIĞ; SUR DÓCA NÁ GLANTÍ AN T-IARAN I SGEART SA TEINE, NÓ SA BPUIRNÉIS. TUGTAR "AN PUIRNÉIS," LEIS, MAR AINIM AR AN MBAILE.

XIX

AN STADONADÓ Ó'N ÓLACÁN

NÍ RÓ FADA A BÍOS TAGAITHE AMAIC AS AN SCOLÁISTE, CRÍOCHUIĞTE AM' SAGART AGUS AG DEANAM OIBRE SAGAIRT AMEASĞ NA NDOINE, NUAIR A TUGAS NÍD FÉ NDEARA. TUGAS FÉ NDEARA AN OÍOBÁIL TIUBAISTEAC A BÍ AG AN ÓLACÁN 'Á DEANAM DO MUINTIR NA h-ÉIREAN. CONAC AN CEÁRDÁIDE SÁIÖTE I UTIĞ AN TABAIRNE ĞAC DON TRÁDNÓNA DÓ SÁCARAINN, AGUS É AG FANMÁINT ANNH GO UTÍ GO MBÍOD PÁĞ NA SEACMÁINE IMTIĞTE, NÓ AN CUIO BA MÓ DÓE, AGUS AN DEAN AGUS AN CLANN SA BAILE ĞAN BÉILE NA h-OIÖCE ACU, ĞAN, B' FÉIÖIR, BALCUIŚ ÉADAIĞ AR DON TSLACÖ; ANSAN, AN FEAR SAN AR A LEABAIÖ AR MAIÖIN DÓ DÓMNAIĞ AGUS ĞAN É ÁBALTA AR EIRIĞE NÁ AR DUL FÉ DÓEIN DON AIFRINN. CONAC AN DEAN AGUS A MEABAIR BAINTE DÍ Ó BEIT A D'IARAIÖ AIRE TABAIRÖ DO'N FEAR SAN AGUS D'Á CLAINN AGUS D'Á TIĞ, AGUS ĞAN AN T-AIRĞEAD AICI CUIĞE, I FÉIN LEAC LOMRACÖTA AGUS AN CLAINN LEAC LOMRACÖTA AGUS AN TINTEÁN FUAR FOLAM, ĞAN TEINE NÁ ADÖBAR TEINE, ĞAN TEAS ĞAN COMPÖRO. CONAC AN FEIRMEÖIR AG TEACÖT ÁBAILE

AR meisge ó'n donac nó ó'n margad, agus é féin agus a capall i gcontabairt tuitim i n-óig an bócair agus beir báirtte nó basgaite, agus an t-airgead ba cheart dó a tabairt leis abaille pásta aige ins na tístiú tabairne a bí ar na crosairiú roimis ; pástaltas fial pásta ins gac tigh acu aige ; nár mór leis seile tobac 'nár leat coróinn geal do caiteamh uair ins gac tigh tabairne acu ; agus ansan, nuair a tagad a ciall do amáiread 'n-a díais san, gur dóic le duine air gur b' fíú leat-sóbran an leatpinne ruad nuair a bhead raint beag éigin aige 'á tabairt d'á mhaol cun ruad soláchar do'n tigh ! Conac na h-uile sin go léir agus na mílte oile eile 'n-a tceannta, agus do builead istead am' aigne gur cheart dom iardaict éigin do déanamh ar cur 'n-a scoinnib, a beag nó a mór ; dá mba ná tiocfad liom a déanamh ac a beag féin, gur b' fearr é déanamh 'nár gan don ruo a déanamh.

Seo mar a tuigead dom ba cheart tabairt fé'n obair, .i. a iardaict ar gac doinne staonad ó gac deoic meisgeamhail. Bí fíos agam go maic go mbéad mórán daoine agus gur deacair iad do tabairt cun an staonad san do déanamh. Bí fíos agam, leis, nár bpoláir dom éadan ana dána beir orm cun a iardaict ar don duine an staonad san do déanamh gan mé féin 'á déanamh óm maic le cáic. Tuigead nár bpoláir dom féin an tosnuad do déanamh. Óm maic do deimeas. Do deimeas an tosnuad. Socaruigeas m' aigne i lachair Dé ar gan deoic meisgeamhail a d'ól a tuille. Ansan do cromas ar daoine eile do óm-airliugad cuige. Is cuimhin liom don fear amáin agus bíos 'á ráid leis gur cheart dó an staonad déanamh. Bí gac don leatsgeal aige ar bara a ceang-an dom cun gan é déanamh. Gac don cúis d'ár tug

sé dom cun san é déanamh, tugas-sa cúis i scoinnibh na cúise sin do cun a déanta. Fé deire do bhris ar an bpoitne aige agus túbairt sé mar seo :

“Íllaise go deimhin féin, a Acair, ní fearr beir siar ná aniar ar an sgeal, is maith leis an sagart féin, nuair a bíon oínnéar maith itte aige, a braon beag puins do cur anuas ar an n-oínnéar !”

“Tá dearmad sa méid sin ort,” arsa mise. “Ní blaisim don braon puins coitíde ná don braon o’don tsagas eile oíge a cuirfeadh meisge ar duine.”

Do stad sé ar feadh tamaill agus iongnadh air. Ansan : “Asóó, a Acair,” ar seisean, “caitím-se beir amuic sa n-oíthce fé fuaict agus fé fliuchra, agus do ragsaó an fuaict tré m’ éroíde dá mba ná h-ólfaínn braon biotáile nó braon de rud éigin teit mar sin.”

“Bím-se amuic sa n-oíthce, fé fuaict agus fé fliuchra níos minicíge ’ná mar a bíon tusa,” arsa mise. “Bíon tú go sámh ar do leabair go minic nuair a bím-se sa n-iallait, ar bótar sior na Sgeite, nó ar bótar ínse an léime, agus fearctáinn o’d stealladh orm le fuinneamh gaoithe, agus ní bíon don gáó agam le h-don braon biotáile nuair a tagaim abailé.”

“Asóó, a Acair,” ar seisean, “b’féidir ná goilleán anróó ort-sa cómh mór agus goillfeadh sé ar duine eile. Dá bfaigínn droc fliuchadh tiocfaó, b’féidir, luíscán trom orm mura n-ólfaínn deoch maith láidir biotáile cun an fuaicta do cur amach as mo éroíde.”

“Tá dearmad sa méid sin ort,” arsa mise leis. “Is amhlaid a cuireadh an biotáile tuille fuaicta

isteadó ionad i tceannra an fuaicte a bhíon istició ionad roimis."

T'féad sé ioir an dá súil orm agus sulc ar lasad 'n-a súilib féin.

"Dar fiaó, a dtair, ac siné an sgéal is greann-maire t'ár airigeas-sa de sgéaltaib greannmara riamh ! Nuair ólaim braon de biotáile mairt, motuigim an teas aige t'á cur isteadó am' croíthe agus cre m' ballaib beata go léir."

"Teas bréagad iseadó an teas san," arsa mise leis. "Imtígean sé go luad 'n-a óiaig san, agus beirean sé leis, as do curo fola, pé teas a bí ann roimis. Ansan téigean an fuaict isteadó do' croíthe dáiririb, agus ní motuigean tú an fuaict san mar baineán an biotáile an motuigad asat."

b' éigean dom eirige dé. Bí raint cainte de'n tsasas céatona agam leis uaireanta 'n-a óiaig san. Ní raib don mairt dom ann. Ní féatpáinn a cur 'n-a luige ar a aigne go raib don díobáil sláinte sa "braon oíge." Ac pé caint a bí eatoráinn ní túb-airt sé focal amad as a béal, airís, i tcaob "sur mairt leis an sasart féin a braon puins a t'fágail."

Nuair a bíos am' cómnuiqe tíos ar an gcucán os cionn drocháir áraiglinn bíodó orm teact aníos go Cill Uíro cun an Aifrinne do ráó agus cun glaoúac ola t'freasairt sa tsráir beag. Agus is minic sur i lár na h-oiúche do tagad an glaoúac ola. Tuigeas dá mbeinn am' cómnuiqe tuas sa tsráir beag go mbeinn i n-aice mo ghnóta ann, do ló agus t'oiúche. Ac ní raib tigi le fágail sa tsráir beag.

Do lean an sgéal ar an gcuma san ar fead breis agus bliain. Pé veire do táinig ataruad. Bí doctúir 'n-a cómnuiqe sa tsráir. Socaruig sé ar

toul cun cónnuigte ó-tuair go baile místéala. Cóm luat agus bí sé imtigte as an tuis a bí i gcill
 úirí aige do tógas-sa an tuis, agus tánas ainíos cun
 cónnuigte ann. Bíos i n-aice mo shóta ansan. O'á éagmuis sin bíos meadónac sa paróiste, agus
 ná bóitre díreac ó'n tuis agam soir go n-ínse an
 léime ; agus soir ó-tuair go baile na mbóda agus
 go fort na sgeite ; agus ó-tuair go dtí an barrac,
 mar a mbíod an fogluid, lá éigin ; agus siar ó-tuair
 go dtí bearna na sáoithe, agus go dtí catair Oruine,
 agus go dtí an cnucán. Bóitre fáda isead iad
 go léir, ac bíod dúbailt fáid ionta nuair a bíos tíos
 as drocáid draiglinn, mar do cáitinn teact ainíos
 cun na sráide cun toul ar na bóitrib eile ac aiháin
 bótar fort na sgeite agus bótar ínse an léime.

Bíod gur teip cuid de na seanbáoinib orm agus
 cuid des na báoinib a bí i meadón dois, i tsaobh an
 ólacadáin, níor teip na báoine óga orm. Ní rabas
 abfao am' cónnuigte sa tsráid beag nuair a túsas
 fé n-deara na sarsúin beaga agus iad as imteact
 fiain ar fuir na n-áite sac don tráchnóna. Cum-
 nígeas gur maic an rud seómra beag a o'páigail
 dóib, agus leabair deasa, agus iad do cruinniúgáid
 as léigead na leabhar ar fead uair a' cluig nó cúpla
 uair a' cluig sac don tráchnóna. Ní raib don leabhar
 saeluinne le páigail i n-aon ball an uair sin, mura
 solátrócad ruine bíobla sálda, ac níor b'féidir
 baint i n-aon cor leis an mbíobla san toisg an droc
 ainim a beic fácta aige ós na Soupers.

Do sgríobas go baile áta cluic agus fuaras
 leabhair a bí cóm saeóla agus o'féarfaid leabhair
 dearla beic ; an "Story of Ireland," agus "Poets and
 Poetry of Ireland," agus "Speeches from the Dock,"

agus mar sin. Bí an t-Árthúar Pigott beo an uair sin i mbaile Áta Cliat. D'airiú sé an sgéal i rtaob na mbuacailli agus i rtaob na leabhar, agus cuir sé deic bpúint cúiginn cun tuille leabhar do ceannac. Ansan do cheannaigeadair tuille des na leabhair, leabhair maite bunúsaca Béarla, Shakespeare, agus Milton, agus a leictéirí, agus bí curd maite leabhar agann ansan, leabhair nár airiú na buacailli don trácht riam orda go dtí san. Tagairis istead gac don tosac oíóce, nuair a bíod na h-oíóceanta fada agann, agus bíodis ag léigead na leabhar, a leabhar féin ag gac duine, go dtí go mbíod sé i n' am stair. Ansan do léiginn féin blúire beag de beata naoim éigin doib, agus cuirinn abailte iad. Is cuimhin liom gur túsas mórán oíóceanta ag léigead beata an Cúre d'Ars doib, agus gur cuireadar ana spéis ann.

Tar éis tamail do meallas iad cun staonad ó gac deoc meisgeamail, agus do beineadar é go ponnmar. Beineas cárta beag doib agus cuireas an geallamaint ar an gcárta, i gcló, mar seo :

“Mar sásam am' peacaib, agus cun gac peaca do seadaint feasta le congnam Dé, agus i n-onóir do Úrígio Naomta, staonfar ó gac deoc meisgeamail.”

Bí an obair go léir, agus sinn féin, agus an leabarlann, fé comairce Úrígioe Naomta agann. D'airigear 'n-a diais san gur lean a lán acu de'n geallamaint sin ar fead abfar, agus gur lean curd acu de i gcaiteam a saogal.

Nuair a tagad lá féile Úrígioe bíod feasta beag agann ; misteáin, agus cácaí, agus sógluistí eile de'n tsóro san. Bíod ólacán airigete, leis, agann,

agus o'ólaimís sláinte ár naoim, sláinte ùrìghe,
 " Muire na nGaeòal," mar a tugtí uirtí fadó. Tá
 tobair breag fíoruise tíos i mBaile-'oir-òd-àbainn
 agus " Tobair an Dúna " an ainm atá ar an tobair
 san. Cuirimís capall agus trucail, agus meadar
 breag mór istigh sa trucail, síos cun an tobair sin
 agus do tugtí cúgáinn ainíos lán na meoire de'n
 uise sin, agus i nglaine de'n uise sin isead o'ólao
 gac duine agáinn sláinte ùrìghe naoiméa.

Bí cárta eile agáinn agus síodao na sinuinte a
 bí ar an gcárta san.

Mo gráò Dia!

Mo gráò an Creideamh!

Mo gráò Éire!

Gráin ar uabhar aigne!

Gráin an ainbrios!

Gráin ar easaontaict!

Ní déanfao maorídeam.

Ní déanfao ácaran.

Ní béao ar meisge.

Cárta bán ab eaó an cárta san. Cárta glas ab
 eaó an cárta eile. Bí an dá cárta san ag gac duine
 o'ár mbuidín. Do rugadar leo abail na cártaí.
 Ní deirim ná go bfuil pot cárta acu le págail fós
 i gcuid des na tigéib ar fuio na paróiste sin.

I mBéarla isead bí na focail ar na cártaib. Níor
 b'féidir na focail do cur ortá i nGaeluinn an uair
 sin, bíod gur mó go mór an Gaeluinn a bí o'a lab-
 airt sa paróiste 'ná an Béarla a bí o'a labairt inti.

D'á éagsúis sin, bí an Saeluinn a labartaí bí sí ar áilleáct. Ba breas liom beic ag éisteaict leis na sean daoine 'sá labairt. Nuair a cuirinn an ola déanaí an sean duine acu, agus nuair a tusaínn an Corp Naomta dó, agus nuair a deiread sé aísan, ó croíde amad, "Mo grád mo tigearna Íosa Críost! Mo grád go daingean é!" do staod m' anál orm agus tusaí luas croíde orm agus do sgeinnead deóraí ó'm súilí i dtreó go n-iompúiginn i leic taoib beagán.

Siní an caint go raib an creideamh inti. Siníad sa gas daoine naomta a bí i n-Éirinn an uair sin agus roimis sin, agus san don focal béarla acu. Ba baot an gnó do'n namair beic a o'iarad a cur féadaint ortá súo an creideamh do séanaí.

Bí ceitre sgoileana "Náisúnda" sa paróiste, agus ní raib oiread agus don focal aísan Saeluinne ag don duine des na múinteoirí a bí ag múinead aos ós ins na sgoileanaib sin. B'uadbasad an éagsóir é o'á déanam ar múinteoirí agus ar aos ós i n-aonféad. Na múinteoirí 'sá marbúad péin a o'iarad múinead déanam le caint nár tuiséad, agus aigne an luict fogluma o'á ciapad agus o'á dailad agus o'á cur amú, ó beic a o'iarad eóluis do glacad tré caint nár tuiséad. Agus ansan, éagsóir eile ba tiubaistíge ná an o'á éagsóir i tceannta céile, cigire, nó "inspector," ag tead ó'n mbóro agus ag dul istead ins na sgoileanaib sin, 'sá bféadaint agus ag breicniúad ortá, agus san don léus eóluis aige ar an o'á éagsóir úo, an éagsóir ar na múinteoirí agus an éagsóir ar an aos ós.

Tá so agam le rá, ámhac. Cóm fada agus éuad

an obair a d'eineadh ins na sgoileanaibh, an méid oibre do b' féidir a d'éanamh i n-aimhdeóin na n-éascóirí go léir, do d'eineadh é ar cuma do cuir iongnadh orm-sa. Do tugadh an t-eólas do'n mhúinteoir ós agus do glac' an mhúinteoir ós an t-eólas, tré b'otar cruaidh an b'éarla, tré b'otar iasácta an b'éarla, ar cuma do d'éanfaidh creideamhaint do mhúinteoiribh agus do luét foghluma i n-donfeacht dá mba ná b'ad an b'otar cruaidh ná iasácta. An éirim aigne a b'i ar gach taobh fé n'hear an toradh san a b'eit ar an obair.

Ad na daoine a b'i i meadhon dois an uair sin, na daoine a b'i idir na sean-daoine agus mhúinteoir na sgoileana, b'i b'éarla acu san o'a labhairt agus ní dóic liom gur labradh riamh amac a' b'éalaibh daoine caint ba ghráinne 'ná an b'éarla san. Féad ansan an sglábdairdeacht a b'i ar na mhúinteoiribh agus ar na leanbháibh. An b'éarla grána san o'a labhairt coitianta leis na leanbháibh sa b'aire, agus ansan na mhúinteoirí, a d'iaraibh b'éarla éigin sláctmhar a mhúineadh doos na leanbháibh sin ar an sgoil. Ansan, an cigire as teacht agus as gabáil de cosaibh ins gach don ruo; as spíriúcháin ar na mhúinteoiribh, os comhair na leanbh go minic, nuair ná cuirirís b'éarla cruinn i mbéalaibh na leanbh, agus as spíriúcháin ar na leanbháibh nuair a d'éarfaidh leanbh acu, "I do be," nó, "We does be."

B'íos as éisteacht le cigire acu lá. Cuir sé ceist éigin cun leimh i rudaibh cad a d'omeadh sa b'aire é an lá roimis sin, nó ruo éigin de'n tsóro san.

"I does be thinning turnops, sir," arsa'n leanbh.

"And what does your brother be doing?" arsa'n cigire.

"He do be minding the cows, sir," arsa'n leanbh.

" 'I does be,' 'He do be.' That is nice teaching! "

ar seisean leis an múinteoir. "Well, Mr. 'Do be,' " ar seisean leis an leanbh, "how are you to-day, Mr. 'Do be' ? And how is old Mr. 'Do be' ? And how is Mrs. 'Do be' ? And how are all the other little 'Do be's' and 'Does be's' ? "

B' sin iad achair agus máchair an leinbh, agus an curo eile de'n clainn a bhí i ndiaidh an leinbh sin sa baile. Féad air sin mar tarcuisne 'á tabairt do'n lín-tíge sin ! Tarcuisne poiblíde, os comhair na sgoile go léir !

Ná measaó doinne ná tuiteaó ruo de'n tsóro san amac ac go h-anaí. Do tuiteaó sé amac go minic, go h-ana minic. Tá sé as tuitim amac fós, uair-eanta. Do conac féin císire go minic as rástáil istead i sgoil agus a hata ar a ceann aige, agus gan aige do'n múinteoir, os comhair na leanbh, ac an focal ba tarcuisníge 'n-a pluic.

Tugas ceitre bliana i gcill úirio an uair sin. Bhí an leabharlann mór go maic i ndeire na h-aimsire sin. I gcaiteam na h-aimsire sin iseaó táinig an cogsaó mór úo ioir an ffrainne agus an Almáinn. I gcaiteam bliana an cogsaó sin do bíod na páipéir agaim sa leabharlann agus sinn as faire ar an gcuma 'n-a raib an cogsaó as gluaiseaó, agus gan amras is leis an bfrainne a bíod ár mbáir go léir ioir ós agus criona agaim. Bhí brón mór orainn nuair a conacamaí an buaó as an Almáinn.

I gcaiteam na h-aimsire sin, leis, iseaó bhí ár bpeisirí Éireanaí, agus Isaac Butt 'n-a ceann-uraid ortá, " as seasam a gcirt " tal i bpárlimint Sasana. Bíod cruinníuáim móra agaim ins gac don páirt o'Éirinn as gabáil páirte le Butt sa gnó san, agus le n-a buirín. Is cuimín liom go ndeig gasra mór

de mhuintir Cill Úiro ó-tuair go baile mhistéala lá
Domnaigh, go dtí cruinniúadh mór díobh a bhí ann,
agus go mb' éigean dom dul leo, agus sur measamair
go raib ár obair déanta againn nuair a bhí obair an
lae sin déanta againn. Ba beag ná go raib éire
saor againn ó d'aor-smaect Gall, dar linn.

XX

AR SGOIL I RÁT CORMAIC

Nuair a táinig an t-am, do réir mar a tuig an
t-easbog, do cuireadh ó-deas mé, treasna na h-abán,
treasna Abán Móire, go Rát Cormaic. Ní rabas
aithne sa paróiste sin nuair a tosnuigeas ar an
obair céadna a bhí ar siúbal agam i gCill Úiro.
Cruinniúeas cur do buachaillib na sráide bige sin
agus do labras leo. D'innseas dóib i dtuair na
h-oibre a bhí ar siúbal agam i gCill Úiro an fáil
a bhí ann, i dtuair na leabhar agus i dtuair an dá
cárta, agus i dtuair stáonadh ó'n ólacán go mór
mór. Do tógadh na cártaí agus do sealladh an
stáonadh. Do tógamair tuis agus do ceannaiúeadh na
leabhair agus bhí an leabharlann againn, fé comairce
Úrísge Naomta, díreac mar a bhí i gCill Úiro.

Níor bhí fáil sur tuis fé n-deara go raib tuisint
i gceol agá lán des na buachaillib i Rát Cormaic.
Bhíod amráin againn, amráin Úearla ab eadh iad,

amháid. Ní raib don focal Gaeltinne o'á labairt sa tsráid beag. Ac má b' amháin Béarla féin iad, bíodis ar áilleadót le feabhas guthaí agus le binneas glórta agus le fuaim áro agus le h-uéad.

Ói eólus maite, leis, ag cuir des na buacailib ar ceól úirlisí, ar ceól fliúite agus ar ceól beirlín. Do thuigeas am' aigne go mb' féidir gur maite an ruid, ó bí an dúil sa ceól acu agus an éirim ceoil óm maite san acu, na h-úirlisí práis do soláitar agus banna práis a beite againn. Deineamair suas oadad púnt agus cuireamair fios ar raint des na h-úirlisib práis. Do labras le fear de luot ceoil an airm istig sa ¹ Mainistir agus o'iaras air teact cúgaimn amad go Rát Cormaic cúpla uair sa tseact-main agus a múinead dos na buacailib conus na h-úirlisib práis do láimseáil agus an ceól do baint asta. Socaruiqeamair ar an n-oioluigeadót a geóbad sé agus táinig sé. Ói sé ag teact ar fead raint aimsire ; níor ró fada é. Do pioc cuir des na buacailib suas an t-eólus go tiug i tcreó go rabhadar-san ábalta ar an gcuid eile do múinead agus gur féadomair comáint linn agus gan beite ag oíol ár gcot' airgid le fear na casóige deirge. Sar a raib mórán aimsire curta oíob ag na buacailí bíodar ábalta ar na h-úirlisib do láimseáil go cliste, agus do sheinnodis an ceól óm maite agus o'féadfad don banna airim é sheinnt.

Óios i Rát Cormaic tímpal dá bliain is oíde liom nuair a bí an méid sin gnóta déanta. Ansan oíread isead táinig leicir cúgam ó Baile Áta Cliaic 'sá innsint dom go raib buirdean ar bun sa cáchair

¹.i. Mainistir fear Muige (Fermoy).

sin, buidéan “cun na gaeoilge do coimeádo beó.”

“Oar fiaó,” arsa mise am’ aigne féin, “má’s maít é is mió é !”

Comáineas leitir cúca ’ga iaraid ortha na leabhríni a bí acu do cur cúgam. Táinig an céad ceann des na leabhrínib. D’innseas dos na buacaillib cat a bí déanta agam. D’airigois mé go minic ag tabairt seanamóna as gaeluinn uaim do’n pobal Dé Domnaig. Dúbradar go léir láitread gur maít leo an gaeluinn o’foglaim. Cuireas macsámaíl do’n leabhrín i lámh gac buacalla agus cromadar ar na focalaib o’foglaim. Bí focail beaga ana símplíde ins na ceachtanaib tosaig, mar seo, cóm fáda agus is cuimhin liom anois :

lá = a day.

breaḡ = fine.

bó = a cow.

bán = white.

ḡé = a goose.

duib = black.

cat = a cat.

mór = big.

bean = a woman.

beag = little.

Ansan bí ceacht eile mar seo :—

lá breag = a fine day.

bean beag = a little woman.

bó mór = a big cow.

bean mór = a big woman.

ḡé bán = a white goose.

bó maít = a good cow.

cat duib = a black cat.

bó duib = a black cow.

Cuireamair dínn raint des na ceachtanaib. Ansan, nuair a bí raint des na ceachtanaib foglaimta ag na buacaillib do h-innseádo an méio seo sgéit dúinn :—

‘The true Irish for “a big cow” is really, not “bó mór,” but “bó mór.” So also with those other instances ; the true Irish is, not “bean mór,” but

“bean mór” ; not “bean beas,” but “bean beas” ; not “bó maic,” but “bó maic” ; not “bó dub,” but “bó dub.” We really considered it better not to burthen the learner at the beginning with the mysteries of Irish aspiration, ’nó ruo éigin mar sin.

Cóm luac agus conaic na buacailí an méid sin, “What is this !” ar siad. “We were first taught to say ‘bó dub,’ and now we are told that ‘bó dub’ is wrong, and that we must say ‘bo dub’ ! Why were we not told the right word from the start ?”

Cuireadar stailc suas. Ní foglumócaíois a cuille Gaeluinne as na leabraið sin. Cuireas-sa stailc suas cóm maic leó. Tuigeas am’ aigne don daoine do ceap go bfeadfaí an Gaeluinn a coimeád beó leis an saḡas san oibre nár b’ don maic beic as brat ortá. Nuair ariḡeadó duine des na seana cainteóirib “bó mór,” agus “bó dub,” agus “bean beas,” bíois as cur an anama amac as gáirí.

Tuḡas fé ndeara go raib cuio des na buacaillib agus go raib éirim aigne acu agus solus breiteamhantais agus cúil-féic tar an scoitciantaict, cuio acu aḡfad tar an scoitciantaict. Do buailead istead am’ aigne sur mór an truaḡ san caoi tabairt doib ar úsáio éigin tairbeac a déanam de’n éirim sin agus de’n tsolus san agus de’n cúil-féic sin.

Bí mo cuio eóluis féin ar na seana teangtacaib, ar an laioin agus ar an nḡreigis, as dul i n’óire agus i neamhcruinneas agus i n’óircíḡe.

“Dor fiaḡ,” arsa mise liom féin, “b’féidir nár b’ fearra dom ruo a déanfaínn ’ná mo seana leabair laíone agus ḡreigise do tarang cúḡam airis agus díriugad ar na seana teangtacaib uaisle sin do múinead do duine nó do beirt des na buacaillib seo.

Cá b'fios cao a tiocfao as 'n-a òidais so? Pé ruo a tiocfao as 'n-a òidais so ná ná tiocfao, do tiocfao as anois go n'óeanfaínn m' eólus féin ar na seana t'eangstaíib 'o'atnuascaint, agus níor míste 'dom san."

T'araingeas cúgam na seana leabair agus glanas an ceó 'óib' agus cromas ar féascaint tríota. Ba gearr go b'peaca go raib' gá' leis an atnuascaint. 'Do labras le duine des na buacailib', an fear ab fearr 'óib'. Tomás ua Mórda ab ainm 'do. b' é an fear ab fearr é ar an gceól agus ar léigead na leabair agus ar gac don tsačas eile oibre aigne 'o'á mbíod' ar siúbal againn. 'O'fíafraigeas 'de ar maic leis laoidíon a 'o'fógluim.

"Cao é an gnó 'béa' agam 'de, a 'dtair?" ar seisean.

"Cá b' fíios ná go n'óeanfao 'Día ságart 'óiot," arsa mise. "Má's maic leat laoidíon 'o' f'ógluim," arsa mise, "múinfeao-sa 'duic í, agus ní 'beir' agat le 'óiol as an obair ac don n'íó amháin."

"Agus cao é an n'íó é sin, a 'dtair?" ar seisean.

"An n'íó seo, a 'Tomáis," arsa mise; "má osgalan 'Día an b'ótar 'duic cun 'beir' ad' ságart go n'óeanfaínn féin leannhaint 'de'n staoanad 'ó'n ól agus go n'óeanfaínn do 'óiceal cun a cur féascaint ar 'daoine eile an staoanad céadna 'óeanaim."

"'Óeanfao an n'íó sin, a 'dtair," ar seisean, "agus go 'deimhin, 'o'á mb' é toil 'De 'dom é, do t'abarfainn an saogal go léir ar 'beir' am' ságart."

"Tá go maic," arsa mise. "Síodé an leabair, féac, agus síodé an céad céad ac' ad' agat le f'ógluim, agus tá sé cómh maic againn t'osnuagad anois."

Agus do t'osnuigeamair. Níor b'faoa go raib' an

TARNNA BUACAILL I N-ADONFEACHT LINN SA N-OBAIR. SAR
 A RAIB TRÍ SEACHTMAINE CURTA D'INN AGAMN BÍ MÓR-
 SEISEAR BUACAILLÍ AGAM AG POGLUIM NA LAIRNE UAIM.
 SEALLAM GO MB' ÉIGEAN DOM FÉACAINC CÚSAM FÉIN
 GO MAIT, AGUS MO CUIO SEAN' EÓLUIS DO GLANAÓ AGUS
 DO LIOMAÓ AGUS DO CUR I DTREÓ AGUS I N-EASAR. IS
 UACBÁSAC AN SÁS CEISTIÚCÁIN BUACAILLÍ IDIR A DÓDÉAS
 AGUS A CÚSTÉAS ! IS FEARR AN T-EÓLUIS A CUIREAS-SA
 AN UAIR SIN AR AN LAIRIN LEIS AN ACHUAICAINC SIN, AGUS
 LEIS AN MÚINEAD, 'NÁ MAR A CUIREAS UIRCTI NUAIR A
 BÍOS 'SÁ POGLUIM I MAGCROMCHA NÓ I SCÉANN TUIRC,
 NÓ I SCOLÁISTE NA MAINISTREAC FÉIN. IS FEARR GO
 MÓR A MÚINEAN MÚINEAD DUINE 'NÁ MAR A MÚINEAN
 POGLUIM É.

BÍ BUACAILL 'N-A CORMNUIGE TUARÓ I N-AICE BAILE
 MISTÉALA AGUS TOIRDÉALBAC UA SIADAIL AB ANIM DÓ.
 BÍ BEAN 'N-A CORMNUIGE I N-AICE RÁTA CORMAIC, BEAN
 CREIDEMHAC, AGUS BÍ SAOL AICI LE TOIRDÉALBAC. BÍ
 FÍOS AICI GO RAIB AIDOM ANA MÓR AG TOIRDÉALBAC AR
 BEIT 'N-A SAGART. D'INIS SÍ DÓ I DTARÓ NA H-OIBRE A
 BÍ AGAM-SA 'A DÉANAM. SIÚD CÚSAM ADTUARÓ É. DO
 TOSNUIG SÉ AR AN OBAIR. BÍ SÉ AN UAIR SIN, IS DÓIC
 LIOM, CÍMPAL DÁ BLIAIN DÉAS NÓ TRÍ BLIANA DÉAS.
 CUGAS FÉ NDEARA GO LUAT GO RAIB AN ÉIRIM AIGE, AGUS
 AN CÚIL-FÉIT, AGUS FÉIT, AGUS FÉIT NA POGLUMA.

BÍ AN SGOIL AR SIÚBAL ANSAN, AGUS BÍ AN CEÓL AR
 SIÚBAL, AGUS BÍ LÉIGEAD NA LEABAR AR SIÚBAL, AGUS BÍ
 SÁD ADON RUO AG DUL CUN CINN GO H-ÁLUINN. NÍ RAIB
 ADON CEANGAL CUN OIBRE ORM FÉIN NÁ AR NA BUACAILLÍ.
 NUAIR A TAGAD GNÓ PARÓISTE ORM-SA D'IMTIGEAD NA
 BUACAILLÍ ABAILE DÓIB FÉIN, AGUS BÍOIS AG DÉANAM
 NA H-OIBRE SA BAILE CORM MAIT AGUS D'FÉADAITOIS
 É, AGUS AG CUIMNEAM AR CEISTEANAIÓ LE CUR

cúgam-sa nuair a tíoctáinn tar n-ais as trídall
orta.

Uí ana sáoḡal aḡainn, aḡam-sa aḡus acu-san, mise
'ḡá múineadó aḡus iadósan aḡ foḡluim uaim, aḡus
aoibneas aḡne oráinn ar ḡac caob. Ní oóic liom
ḡo bfuil aoibneas le páḡail ar an sáoḡal so a
o'péadófaó beic níos aoibne 'ná an t-aoibneas aḡne
sin a bion ar múinteóir, aḡus ar luét foḡluma nuair
a bío siadó ar don aḡne sa n-obair, aḡus nuair a tuisiḡo
siadó féin a céile, aḡus nuair ná bion de coisḡ ná de
bun ná o'airóm acu leis an obair ac onóir do 'Oia
aḡus tairbe do'n creideam. Uí an t-aoibneas san
aḡainne an uair sin, aḡus bíomair aḡ uul ar aḡaio
leis an obair ḡo buacac.

XXI

1 maḡcromta

1 lár an aoibnis dúinn do táinig aḡaruḡadó.
Táinig leitir ó'n easbog 'á ráó liom-sa uul siar ḡo
maḡcromta aḡus ḡnó saḡairt do déanam ann. Cuir
san staó leis an obair i Rát Cormaic. O'imtíḡeas
siar. Ní faóa a bíos tiar nuair a lean an cuio ba
mó des na buacaillió mé. ḡlacaoar lóistín sa
tsráio aḡus tḡaiois cun mo tíḡe-se ḡac don lá
aḡus do ḡluais an múineadó aḡus an foḡluim airís.

Suim aimsire tar éis na h-oibre do tosnúḡadó
i maḡcromta táinig leitir cúgam ó 'Baile Áta Cliac,
ó'n "ḡCuman" úo "cun na ḡaeóilḡe do coimeáo

beo.” Do tráctao liom ar an ngáo a bí leis an obair a bí ag an gcuman ’á déanamh, agus ar an ngáo a bí le h-airgead cun na h-oibre do déanamh. Tá fírinne glan ab eaó an dá níó sin gan amhras. Cuireas púnt airgid cúca agus do sgríobas leictir cúca, agus is i nŠaeluinn do sgríobas i. Tugas iaraíct, sa leictir, ar raint neite do cur ar a súilíó dóib i dtaoó an cuma ’n-ar ceart an obair a bí curta rómpa acu do déanamh. Cuireadar freagra cúgam ar mo leictir ag gabáil buíocais an airgid liom. Agus cuireadar cúgam cló de’n Freeman’s Journal agus mo leictir Šaeluinne i gcló air, díreac mar a sgar mo lám léi. Do tugadar le tuiscint dom, ámtac, i dtaoó na cómairle a bí tabarcta agam dóib, ná raib don gáo le dítimeas. Da mar a céile an sgeal agus a raó : “A dúine macánta, tabair-se aire do t’ gno péin agus leis dúinne an rud céadna déanamh.”

Ní dóbrat an cáint cur ar an gcuma san, ac siné brí a bí leis an gcaint. Ní raib don mílleán i n-aon cor agam ortá. Ní péir do dúine a tuiscint conus is ceart an Šaeluinn do coimeádo beo mura dtuigean sé cao é an saḡas ruda an Šaeluinn atá beo. Níor tuigeadar súo cao é an saḡas ruda Šaeluinn beo ná cao é an saḡas ruda Šaeluinn maró. Bí sé daingean ’n-a n-aighe gur tuigeadar an dá níó sin níó’ fearr go mór ’ná mar a tuigean-sa aon níó acu. Tá brí sin níor b’ péir dóib cómairle do glacádo uaim-se ’n-a dtaoó, agus ní raib don mílleán agam ortá. Ac níor deimeas a tuille cur istead ortá le leitreacáib—ná le h-airgead. An t-Átair Eóin ó Nualláin, sagart riagalta, isé bí an uair sin ’n-a ceann ar an gcuman san. Sagart ana maif, ana

naomta, ana deasdroibdeac, ab eaó é san don uabt. Dein sé mórán oibre ar son na Saeluinne, agus obair cruait ab eaó an obair a dein sé. Ac cao é an tairbe obair cruait san eólus ?

Bí buídean fear i Maścromta an uair sin. Is dóic liom gur " Young Men's Society " gur b' eaó iad. Conaic cur acu an leicir i nSaeluinn ar an bFreeman. Tánadar cúgam agus o'iaradar orm teact cun a seómra tamall beas i dtosaó gac oíóce agus iaract a déanamh ar Saeluinn a múinead dóib. Dúbart go dtiocfaimn. Do tánas. Ní rabas dá neómat sa tseómra as caint leó nuair a conac go raib eólus maic acu ar an nSaeluinn ceana féin, agus ná raib asam le déanamh ac a taisbeaint dóib conus i léigead agus do sgrí'. O'aimsió gac tuine acu a peann agus a dub agus a páipéar, agus do gluais an obair. Com luac agus bí na leicireada acu do suigóis cun an búiró agus do cromainn-se ar sgéal éisin a o'innsint, agus do sgríibitóis-sin síos ar páipéar gac focal fé mar a tagad sé as mo béal.

Ní raib puinn trioblóide sa n-obair sin dóm-sa. Ní bíod orm dul as triall orca ac cúpla oíóce sa tseactmain, agus ní bíod orm fanmáint ac leat uair a' cluis gac oíóce. Ní raib orm don múinead cainte déanamh. Bí an caint asá bformór com maic oíreac agus bí sí asam féin.

Bí an obair ar siúbal ar an gcuma san, go h-éasga agus go h-anamamail. Bí beirt nó triúr buacailli ó'n gcómarsanaact tagaithe cúgam cun na lárone o'foglaim agus iad tar eis na geallaimna do tabairt go staonfairis ó gac deoc meisgeamail. I lár na h-oibre dúinn ámtac táinig macalons crosta

orainn. Do labhair an sagart paróiste liom agus tug sé le tuiscint dom nár taitn leis mé beir ag múineadh na mbuachaillí. Dúbart leis, go breag réir, gur istig am' tigh féin a bíos 'gá múineadh, agus go raib sé com maith agam beir ag déanamh na h-oibre sin istig am' tigh féin le beir ag imirt cártaí nó le beir ag tuitim am' coida.

Tamall 'n-á diais san táinig leictir cúgam ó'n easbos 'gá ráib liom go raib sagart paróiste tuair sa ¹Rát agus go raib dúil ana mór aise sgoil Larone cur ar bun sa baile sin.

"Tá," arsa'n t-easbos liom, "airgead éigin le páigil ó'n Riasaltas cun sgoile de'n tsóro a coimeadh suas sa n-ait agus tá an t-airgead san díomáoin toisg san an sgoil a beir ann. Ba dóic liom gur maith an rud duit-se dul ó-tuair go dtí an Rát agus an obair seo atá agat 'a déanamh i Magcromta do déanamh tuair."

Bí fíos agam cao é an brí a bí leis an gcaint sin. Bí fíos agam nár labhair an t-easbos mar sin san sagart paróiste Magcromta beir ag gearán orm-sa agus ar mo sgoil. Ac do sgaoileas leis.

"Tá go maith, a tigearna easbois," arsa mise. "Comáin ó-tuair mé."

Do buaileadh istead am' aigne, leis, go mb' féidir gur b' é toil Dé mé dul ó-tuair. B' fearr liom go mór fanmáint i Magcromta dá b'fágti ann mé. Ac do tuigead go mb' féidir nár b' é sin toil Dé. Tuigead go mb' féidir go raib gnó éigin ceapaithe ag Dia dom le déanamh sa Rát nár b'féidir dom a déanamh i Magcromta. Siní an fírinne. Bí uaigneas

orm mar gheall ar a beit orm imteacht a' Maicromta, mar d'á gioraíocht a bíos ann bí báirí ana mhór agam féin agus as na daoine le n-a céile. Ac bí don tsásam aigne amháin agam as imteacht dom. Ní h-as leanmáint mo toile féin a bíos. Cuireas mo toil le toil Dé.

"Cá b' fíios dóm-sa," arsa mise am' aigne féin, "cao 'tá beartuighe as Dia sa ghnó so? Ní cun mo toile féin do leanmáint a dein Dia sagart díom!"

Ní cuirfinn an méir sin cainte síos anso anois ac cun a taisbeáint nár ceart don mílleán a beit ar sagart paróiste Maicromta. Má b' é toil Dé mise do dul ó-tuair go dtí an Rát, ní raib sa méir a dein an sagart paróiste sin, leis, ac ruo a ceatuiúg toil Dé dó a déanamh. Níor cuair an tuine boct ó béalaib na ndaoine sa ghnó. Bí leat-amadán sa tsráir agus d'airigead sé na daoine as caint agus 'a ráo gur díbir an sagart paróiste an sagart ós mar gheall ar beit as múinead lairne dos na buacailib.

"Is aic an sgéal é sin!" arsa'n t-amadán. "Cao é an díobáil do sagart beit as múinead buacailí? Tá mba as múinead cailíní óga a béad sé ba ceart, b' féidir, a ráo leis gan beit 'gá déanamh. Ac as múinead buacailí!"

Cuair caint an amadán i mbéalaib na ndaoine agus bí raint spóirt acu. Dúbradar go tapair do raib an ceart as an amadán, agus do cuirniúead ar an sean-focal: "Dealg múnlaige, fiacal con nó focal amadán, na trí neite is géire ar bit."

XXII

AN SGOIL SA RÁT

Bailigeas cúgam mo cúio tríosáin agus mo cúio leabhar agus siúó ó-tuair mé. Cuas cun cainte leis an sagart paróiste tuair. 'D'inis sé dom conus a bí gac don ruo le socaruḡaḡ ; gur i seómra am' t'is cónnuigte féin a béaḡ an sgoil ; go n'íolfaḡ gac tuine des na sgoiláirib a deic fíciḡ sa ráta, .i. sé púint sa mbliain ; go dtosnócaḡ obair an lae ar a deic ar maidin agus go scríocnófaí ar a dó sa lá. An t-airgeaḡ a 'íolfaḡ na sgoiláirí as a sgoilár-eaḡ go gcurfí sa ciste é, i dtéannta na h-ofrála, agus ansan go rainfí ar na sagartaib é 'íreaḡ mar a rainntí an ofráil. Ar an gcuma san go mbéaḡ mo cion dé as teaḡt cúgam-sa fé mar a bí mo cion de'n ofráil as teaḡt cúgam. Go mbéaḡ ar na sagartaib eile gnó na paróiste 'éanaḡ agus ná béaḡ orm-sa a 'éanaḡ ac obair na sgoile.

'D'éistead leis an socaruḡaḡ san gan don focal do ráḡ amac as mo béal. Do h-ogalaḡ an sgoil. Táinig raint buacaillí. Cuireas as obair iad. I gcionn raint laetanta táinig cuid dem' buacaillib féin cúgam. Táinig beirt nó triúr ó Rát Cormaic agus tuine ó Magcromta. Agus táinig Toir-óealbac ua Siadail ó Baile Místéala. Tóḡadair lóistín dóib féin sa tsráio. Cuireas isteaḡ sa n-obair iad, fé mar a bíodar oireamnac cuige.

Bí an obair air siúbal ansan, ac bí don n'íó amáin as 'éanaḡ buarta dóm-sa. Conac an cruinneas a t'aisbeáin an sagart paróiste i 'tcaob an airḡio,

agus táinig maectnaí dom. Com luath agus o'féadas é do glacas caoi ar labairt leis an sagart paróiste i ttaobh an maectnaí a bí am' aigne.

"A leitéir seo, a dtair," arsa mise leis. "Tá raint buacailí tagaite anso am' diais. Bíos 'sá múineadh i Maścromta agus i Rát Cormaic. Ní raib don tráct riam eadrainn ar don airgead, ní nár b' iongnadh. Ní foláir an múineadh a seóbaire siad anso do tabairt dóib i n-aisge, pé mar a bíodar 'sá fásail i Rát Cormaic agus i Maścromta."

Do croit sé a ceann.

"Ó," ar seisean, "ní déanfaid san an gnó i n-aon cor! Caitfir siad díol anso ar nós gac sgoiláire eile o'á bfuil ag teacht cun na sgoile."

Do stadas, agus admuigim gur coruig mo cúro pola. Déanfaínn sgéal ana gairio dó de mura mbéad don níó amáin. Mura mbéad an t-aon níó amáin sin déanfaínn leis mar seo: "Má 'sí sin aigne atá agat i ttaobh na sgoile seo, caitfir tuine éigin eile do solátar cun na sgoile do múineadh." Ní dóbairt an cáint sin. Coimeádas istig i. Cuireas srian leis an bfeirg. Nuair a bí mo lám daingean agam ar an sriain do labras mar seo.

"Tá go maith, a dtair," arsa mise, "ac ó 'sé an t-easbog a cuir mise anso, caitfir an t-easbog an puinte seo do socaruigh eadrainn."

Nuair a táinig an t-easbog do h-innseadh an sgéal dó. Dóbairt sé láitread go raib an ceart agam-sa.

Déanfaid tuine, b'féidir, "Cad 'n-a taob nár eirigis as an obair láitread nuair a h-iaradh ort an beart spriúnlaithe sin do déanam?"

Neóspad-sa san uirt. O'innseas ceana conus mar a bí an leabharlann i gCill Úirio pé comairce

Úrígíoe Naomta aghainn, agus conus mar a bhí an leabharlann i Rát Cormaic, agus an banna práis, agus an ceól, pé comairce Úrígíoe aghainn. Bhí an obair go léir pé comairce Úrígíoe. Cóm luat agus o'sgalas an sgoil sa Rát cuireas an sgoil agus an obair agus mé féin agus gac aon ruid a bhain leis an ngnó, pé comairce Úrígíoe. Agus go mór mór, bhí an staonad ó gac deoc meisgeamail pé n-a comairce agham. Úrígíoe Naomta, Muire, na nGaeóal, isí pé ndeara dóm-sa an fearg do brúic fúm an uair úd, nuair a h-iarad orm an beart spríunlaite úd a déanam. Ní féadainn gan gáire déanam, i gcaiteam an lae 'n-a díadís san, nuair a cuimníonn ar a luigead o'da fíos a bhí ag an sagart boct úd gur b' ar Úrígíoe Naomta ba ceart do a buirdeas a beir aige nár cáiteas cuige an sgoil, agus ná dúbart leis, "Má's maic leat airgead a déanam as an sgoil, múin féin í, deín féin an obair."

Bhí cúis eile agham, leis, le gan an sgoil do cáiteam cuige. Teastuig uaim an gnó do ériocnuagad dos na buacailib a lean mé. O'da gcaiteinn uaim an sgoil do cáillfinn orta san. Déad san spríunlaite, leis. Ní fearad ná gur túisge leó an t-airgead do díol 'nád mise o'eiríge as an obair. Is dóic liom gur túisge. Ac pé 'cu ba túisge nó nár túisge ní tógfainn-se aon airgead uata.

O'da éagmuis sin airís, bhí cuid des na buacailib a bhí tagaite cun na sgoile ó'n sráid agus ó'n gcomarsanaect, agus bhí aithe curta agham orta, agus bhí fágalta amac agham go raib árd éirim aigne acu. Tuigeas gur b'fiú iad raint o'da nduas o'fágail. Do brúicfainn a lán feirge fúm ní ba túisge 'nád mar a staofainn o'íad a múinead agus iad cóm maic

san cùm an eòlais do glacadh. D'á éagmuis sin go léir, bí an gcallamaint i rudaibh stadnaidh ó'n n-éoc meisgeamhail déanta as an uile tuine des na buacailibh a bí tagaithe dúgáim ó'n áit. Dá n-eiriginn as an obair an uair sin bí gac don contaibairt go raibh an gcallamaint sin ar neamhíó i n-aigne a lán de'n mhuintir a bí tar éis i déanaí. Bí greim eile leis, orm. An obair a bí agam 'á déanaí cóim fada roimis sin i n-onóir do Uirígio Naomha, i n-onóir do Mhúire na nGaeil, obair ab ea i na féarfaínn a cur uaim. San amhras bí iongnadh ar na daoine a conaic mé as déanaí na h-oibre sin, ac níor tuigeadar na greamana a bí orm. Do socaruigeadh ná beadh don cuibh d'obair na paróiste orm, ac neamhíó ab ea an socaruigeadh san. Deineas mo cion d'obair na paróiste cóim maith le cáic. Is dóic liom gur méas a lán daoine gur dóic céille a bí orm. Níor b' don iongnadh iad 'gá ráo. 'Ac níor tuigeadar na greamana a bí orm.

“ fágaimis siúd mar atá sé ! ”

XXIII

AN LAND LEAGUE

Is dóic liom gur díreac agus mé as imteacht ó Maicromha do leigeadh Miceál Daibéir amac as an bprisún. Táinig samhradh ana fliuch, agus fósghar ana fliuch. Ní raib don breic as daoine ar

cíosanaib do díol. Do tuis cuio des na tigearnaib talman tíar i gConaictaib go mbéad na peirmeoirí a o'iaraid locáiste o'páigail. Níor mait leis na tigearnaib don locáiste tabairt uata. Cuireadur glaoó amac cun a céile agus tánadur i bpochair a céile ar don láchair, agus socaruigeadur ar san don locáiste tabairt o'don tineóntaíde. Is cuimhin liom go dtáinig ana brón agus ana buairt orm nuair airigeas an sgéal san. Bí fios agam ná béad don breit ar na cíosanaib do díol. Measas ansan go scaitfí na daoine go léir amac as a gcuid tailm, agus go mbéad airís againn an léirsgríos a veinead ar éirinn i mbliain a h-oct a's daicad. Bíod an maectnam san ag baint corla na h-oíde díom. Níor b'fada go dtáinig sgéal eile aniar cúgáinn. Do conaic Míceál Daibéir an rud a bí déanta ag na tigearnaib. Cuir sé amac glaoó cun na dtineóntaite 'gá iaraid orta teact i bpochair a céile ar don láchair. Tánadur. Do labair sé leo. B'é corad a cainte sur socaruigead ar san don leatpinne cíosa tabairt o'don tigearna talman ná tabarfad locáiste mait uaid. Tug san "cor i n-agaid an cáim" dos na tigearnaib. Tuigeadur féin sui tug. Bíodur ar buile. Do rugad ar Míceál Daibéir agus do sádad istead airís é sa prísún. Ní raib sé amuic ac ar ticéad. Do brisead a ticéad agus do cuiread istead airís é. Ac ní mar a meas-tar a bítear go minic. Bí Disraeli 'n-a príomh-ministír nuair a brisead ticéad Míicíl Daibéir. Trí seactmaine díreac 'n-a diaig san do caitead Disraeli agus a buidean amac a' h-obair an Riag-altais, agus cuaid Gladstone istead. An cúisge 'n-a raib Gladstone istig do h-ogladu dorus an prísúin

uacla an locáiste o'fonn an cúro eile o'págaíl laitead."

Ní ró mór an meas a bí ag cúro acu ar an gcómaíle. Bí an caiteige acu riamh ar a coil féin do cabairt do'n tigearna talman; ar don éios a h-iarfí orda do díol níba cúisge 'ná eagla an eviction a beic ag baint coola na h-oíóce díob. Ac bí cúro acu, leis, agus ba cúisge leó don tsagas troda déanamh, pé ruo a tiocfao as díob, 'ná beic ag sglábdáideac ag déanamh airtio do dhaoine díomaoine agus 'gá sínead amac cúca agus gá acu féin leis. Do cuiread an Land League ar bun. I noiaig ar noiaig do leat an obair go dtí go raib buidéan de'n connrad san ins gac paróiste. Do cuiread buidéan acu ar bun go luat sa Rát. Is cuimín liom an lá go maic. Bí cruinniúad mór daoine ann, i bpáirc ná raib abfao ó m' sgoil. Cuas féin agus mo sgoiláirí go léir go dtí an cruinniúad.

Cáinig smaointe áirighe cun m' aigne nuair a cuas istead ameach na ndaoine. Cuimnígeas ar an am úo nuair a bíos istig sa coláiste i Maig Nuadac agus an páipéar úo i mBaile Áta Cliaic ag tromairdeac go dian orm féin agus ar an gcúro eile againn, 'gá ráo go rabamair ag gabáil páirte le cómaictaib Sasana, agus a fíos againn féin istig i n-ár sgoiód gur b' éitead é sin; ná ag gabáil páirte le cómaictaib Sasana a bíomair ac ag gabáil páirte le n-ár ndaoine féin, le muintir na h-Éirean, a o'iaraió iao do coimead o dúl istead i n-imreas le cómaictaib Sasana an fáo a bí an t-arm go léir acu san agus san ag muintir na hÉirean ac láma folama. Bí fíos againn go dian maic dá dtéigead muintir na h-Éirean i ngleic de'n tsóro san le cómaictaib

Sasana an uair sin nár b'féidir a beit ar an ngleic ac an t-aon deire amháin, cat fuilteac b'féidir, agus ansan an t-informer agus an croc, agus an t-airgead pola, agus an loc amac, agus croíote briste ag aitreacaib agus ag máitreacaib agus ag daoine muintearca sa baile. Bí fios againn go dian máit, dá mbéad a seacht n-oiread armála ag muintir na h-Éirean agus a bí acu an uair sin, dá mbéad oiread armála acu, agus oiread saibbris, agus oiread nirt slógh, agus go b'féadfaí an gleic do coimeád ar siúbal i gcoinnib Sasana ar fead píce blian, go scaillfead Sasana a raib an tsaozal aici, ó croicean amac, go scaillfead sí an croicean féin, go scaillfead sí an t-anam, níba túisge 'nár mar a leisfead sí do muintir na h-Éirean an lámh uachtair a t'fágail. Cá raib an gual? cá raib an púdar? cá raib na gunaí móra, ná na gunaí beaga? Cá raib an neart slógh? Cá raib aon rud i n-aon cor a cuirfead ar a gcumas do muintir na h-Éirean gleic de'n tsóro san do sheasam i n-aghaid Sasana?

Ac nuair a táinig an gleic eile seo, an gleic idir na feirmeoirí agus na máigistirí talman, bí an sgéal ataruihte ar fad. Ní faobhar ná fuil ná púdar ná teine ná gunaí móra ná gunaí beaga a bí i gcás feasta, ac gac doinne do coimeád a greama ar a cúro féin. Ní brisean duine oligh Dé ná oligh rígeadta nuair ná déinean sé ac a cúro féin a coimeád. Siné an teaghas a bí le tabairt ó'n árdán do'n pobul a bí cruinnithe ansúo an lá úd sa páirc úd i n-aice an Ráta. Ní raib ar mo cumas-sa, nuair a bíos istigh sa coláiste ná nuair a tánaig amac as an scoláiste, páirt do gabáil leis na fininib, ná comhairle tabairt a comáirfead ar aghaid iad sa bfuatar a bí fúta

Ní raib don rud cun mé cosg ar cómhairle tabairt do pobul feirmeoirí, agus a ráð leo imteacht ar aghair sa bhfuadair a bí fúta.

Cuigeas go raib fad le cómhairle acu. Bíodair ansú am' cimpal agus iad go túr agus go sruamda. An seana sgannrað ortá. An t-eagla ortá go mbéarfaí ortá ar ball agus go gcuirfí an dlí ortá, mar ba gnát riam, agus gur baogal ná tiocfaois saor, bíod ná raib dlí 'Dé ná dlí rígeacta 'a brisead acu. Bíos ag faire ortá agus conac 'n-a ngnúiseanaib an sruaim, agus an sgannrað, agus an droc iontaoib asta féin agus as a céile. Sgannrað ar fad doinne le h-eagla go neospaí do'n máigistír go raib sé sa páirc sin an lá san. Ní raib doinne ar an árdán fós ac triúr nó ceathrar farsún. Ansan táinig sagart ós láidir ó Contae Luimnige agus cuair sé anáirde ar an árdán. Cuas féin anáirde i n-donfeacht leis. Tosnuig sé ar caint, agus ba dian maic cuige é. Do labair sé go pána 'sá míniugad conus mar a bí na máigistírí ag déanam éagsóra ar na feirmeoirí, ag éileam cíosa nár b' féidir a déanam as an tcalam. Bí na feirmeoirí ag éisteacht leis an gcaint agus iongnad ortá a ráð go raib sé de sgairt ag doinne an fírinne o'innisint amac cóm neambal san. Bí seisean ag caint agus bíos-sa ag faire ortá-san. Táinig tuille sagart. Do léim fad sagart, fé mar a táinig sé, do léim sé suas ar an árdán, go dtí go raib oiread san againn ann gur b' ar éigin a bí slí 'a tuille againn ann.

Seo rud a tugas fé ndeara an lá san, agus níor sgar sé le m' cuimne riam ó sin ná ní sgarfaid go deo. Nuair a conaic na daoine an brúc sagart

TUAS AR AN ÁRÓÁN AGUS GÁC AON TSAGART ACU, FÉ MAR
 A LÁBRAÓ SÉ, AG LABAIRT NÍBA DÁNA AGUS NÍBA DÁSAC-
 TAÍGE 'NÁ AN T-É A LABAIR ROINNIS, DO COSNUIG AN
 ŠRUAIM AGUS AN T-EAGLA AGUS AN DROC IONTAOIB AR
 MTEACÉT AS A NGHUISIB. D'FÉADAS A LEIGEAD
 / N-AGAIR GÁC DUINE ACU, Cóm SOILÉIR DÍREAC AGUS
 DÁ LABRAÓ SÉ LIOM, AN ÉAINT SEO : " SEAD ! AN FAID
 ATÁIO NA SAGAIRT SIN GO LÉIR ANSÚO TUAS AR AN ÁRÓÁN
 NÍ BAOGAL DÚINN ! " CONAC AN MÉIO SIN AGUS BÍ
 ÁTAS MÓR ORM, AGUS BÍOS ANA BUIÓEAC DES NA SAGART-
 AIB MAR ŠEALL AR TEACÉT AGUS AR ŠEASAM ANSÚO, IÓIR
 NA FEIRMEÓIRIB BOCTA AGUS NA H-ANNGIAIN A BÍ AG
 FÁSGAD AN ANAMA ASTA. BÍ ÁTAS MÓR EILE ORM,
 LEIS, AGUS CÚIS BA MÓ 'NÁ SAN FÉIN AGAM CÚN AN
 ÁTAIS. FÉ DEIRE TÍAR TALL BÍ LE FEISGINT AG AN
 SAOGAL MÓR NÁC AON BÁIR LE MUINTIR ŠASANA NÁ LE
 N-A NOLIGTIB FÉ NDEARA DO ŠAGARTAIB NA H-ÉIREAN
 BEIT I ŠCOINNIB NA BFININÍ, AGUS ŠUR MÓR AGUS ŠUR
 TIUBAISTEAC AN ÉAGCÓIR A DEINEAD ORTA NUAIR A DÚB-
 RAD ŠUR B' EAD.

XXIV

ATARUŠAD AR AN SAOGAL

DO CUIREAD BUIÓEAN DE'N Land League AR BUN SA
 RÁT. TAGAD NA FEIRMEÓIRÍ Ó'N ŠCÓMARSANACÉT ISTEAC
 ANN CÚPLA LÁ SA TSEACTMÁIN. DO DÍOLAÓ GÁC AOINNE
 ACU RAINT DEAG AIRŠIO CÚN COSTAIS NA BUIÓNE. RAINT

beaḡ ab eað é, agus riḡin ḡo leór a bíois 'ḡá 'óiol, ḡo 'otí ḡur 'osnuig neite áirighe ar tuitim amac ar fuaio na tíre agus ḡur 'osnuig a 'otuaírisḡi ar teact amac ins na páipéaraib.

Táinig tuairisḡ amac i bpáipéar lá ar ḡníom a 'oin buídean tineóntaite i n-áit éigin. ḡur cuir an máigistír a teactaire cúca mar ba ḡnát 'ḡá ráð 'leó ḡo tur teact a leitéro siúo 'e lá agus an cíos 'o 'óiol. ḡue ḡluaiseaðar an lá a bí ainimnighe 'óib, ac ḡur i n-aonfeact a ḡluaiseaðar. ḡur cuaðar i n-aonfeact i látaír an máigistír. ḡo noubráðar leis ná tabarfaiois aon cíos 'o ḡan a cúig fíció fé'n ḡcéao locáiste 'ó'fáḡail uair, .i. an ceatramáð pingin, .i. coróinn fé'n bpúnt. ḡur eirig sé ar buile agus ḡo noubairt sé ná tabarfað, ná oireao agus leatpinne. ḡur éisteadar leis ḡo ciúin ḡo 'otí ḡo raib an fearḡ curta 'óé aige. Ansan ḡo raib aigneas móir agus araḡóint móir ioir iao féin agus é féin. Fé 'óire ḡur leaḡ sé an cúigmad pingin 'óib, .i. a fíce fé'n ḡcéao .i. ceitre ḡgillinge fé'n bpúnt.

'O'sḡail ḡac aoimne a súile, agus 'o leat ḡac aoimne a béal, agus 'o tarainḡ ḡac aoimne anál breaḡ fada, nuair a léigead an tuairisḡ sin amac as an bpáipéar 'óib. Bí ionḡnað agus alltaact orta. I ḡcionn raint laetanta 'o léigead amac 'óib tuairisḡ eile 'e'n tsaḡas céatna. I ḡcionn seactmaine tuairisḡ eile. Ac aíoe ! As san amac 'o cípeá lám ḡac aoimne acu síos i bpóca a briste ḡo fonnmar, agus an t-airḡeao ḡeal aḡ teact 'n-a cruacaib ar an mbóro cúḡainn.

Bí ionḡnað a ḡcroíoe orta. Níor airigeadar a leitéro 'óobair riám. 'Olis, agus prísún, agus

caiteamh amac, agus tógáilte sealbha, agus imíteacht le fuacht agus le fán isead ceapadhar a tiocfaid a' díultuigh do'n tíos a díol, agus b'sin coróinn fé'n bpúnt tagaite as dóib siúd, agus ceitire sgillinge fé'n bpúnt dóib siúd eile ! Cao é mar átaruigh as teacht sa tsaoghal !

Cuimnígeas féin ar an aimsir a bhí curtha díom againn, ar Saunders agus ar Broderick, agus ar an nrois agus ar an sclampar, agus ar an "smut de gé úd a h-itead fadó nuair a bhí an Noiblaig ann," agus go deimhin do gabas mo buirdeachas ó croíde le Dia na Glóire a bheir am' beataig orm go bfeaca an t-ataruigh aimsire sin, agus an sgeimle sin agus an brisead cata san tagaite ar na biteamhaig. An lámh uachtair págailte againn orda cómhcriochuigh agus dá mbeimis tar éis éirigh Cluana Tairb a d'imir orda tíos ar macaire Cille Dara !

Duine anoir ó Cill Mocheallóg a bíod sa cataoir againn i scaiteamh na h-aimsire sin. Tagad sé anoir gac don lá a bíod cruinniúghad buirde againn. Téiginn-se ann uaireanta, ac ní féadainn dul ann i gcómhuige toisg cúram na sgoile beir orm. Bhí gac don ruid as eirigh linn go h-áluinn go dtí gur táinig lá airighthe. Táinig cúntas sa páipéar ar ruid a tuic amac tiar i dTráig Uí. Bhí buirdean Tráig Uí cruinniúghthe 'n-a seómra agus iad as déanamh a ngnóta. Go h-oban, agus gan blúire coinne acu leis, do preab cúca istead buirdean luict airinn, agus do gabad 'n-a bprísúnachaid a raib sa tseómra. Do gluais an tuairisg sin ar fuair na h-Éirean. Táinig críe cos agus lámh ar a lán de muinntir an Land League. Cúpla lá 'n-a diaig san a bhí buirdean an Ráta le cruinniúghad cun gnóta. Do cruinnigh an buirdean,

ac níor táinig fear na cataoiread. Níor féadad aon obair a déanamh an lá san. Siúd istead sa sgoil cúgam-sa an buídean go léir tar éis na h-oíche tuitim. Do shiúgear istead ins na suiréadnaib mar a shiúgear na buacailí i scaiteamh an lae. Do labhair tuine acu.

“Tá níl agaim le h-iaraid ort, a dtair,” ar seisean, “agus tá súil agaim ná tósfair oraim é, agus ná h-eiteócair sinn.”

“Tá go maí,” arsa mise. “Cad tá uaid?”

“Níl aon fear cataoiread agaim,” ar seisean. “Ar b’ é do toil-se, a dtair, teacht agus beit ad’ fear cataoiread agaim?”

“Ac! mura bfuil uaid ac an méid sin,” arsa mise, “ní deacair sib a sásam. Measas gur ruo éigin ana mór a bí uaid. Tiocfad agus fáilte,” arsa mise. “Catam a beir an céad cruinniúad eile agaid?”

“Ba maí linn é beit agaim amáiread ar a sé ’clog um trádnóna, i dtreo ná beiréad ag obair sa sgoil le n-a linn,” ar seisean.

“Tá go maí,” arsa mise. “Déad-sa agaid ar a sé ’clog um trádnóna amáiread, le congnam dé.”

Cuas go dtí an seómra ar a sé ’clog um trádnóna amáiread a bí cúgaim. Déineamair ár ngnó go breas réir socair. Níor táinig “peeler” ná saig-diúir cúgaim. Níor táinig a tuille tuairisge cúgaim ó tráis lí. Do gluais an obair ar fuaid na tíre, na feirmeoirí ag dul ’n-a mbuionib i n-aonféad ag éileamh na locáistí, agus na locáistí acu d’a fáil tar éis aignis, agus misneac na n-daoine ag borrad agus ag neartúad i n-agaid an lae.

Ní raib aon báir, ámtad, ag an sagart paróiste

leis an Land League. Bí sé aosta. Is dóca gur ceap an tuine boct ná raib sa Land League ac finíni fé ainim eile, agus ná raib i gcómairle an Land League ac cómairle ainleasa. Pé ruo a ceap sé ní raib don báir aige leis an obair. Is dóic liom gur sgríob sé ag triall ar an easbog 'gá iaraird air cómairle taidairt dóm-sa, agus a ráb liom nár beas dom cúram na sgoile agus gan cúram an Land League a beir orm 'n-a teannta. Táinig leirir cúgam ó'n easbog 'a ráb liom go raib eagla air go bpanfáit cuirí des na buacailliú ó'n sgoil mar géal ar mise beir sáirte sa Land League. Do sgríobas cuige agus dúbart leis mar seo.

"A Tigearna easbois," arsa mise, "i n-inead don díobála déanam do'n sgoil is cairde a déanfaid sé ói mé beir sa Land League. Is clann feirmeoirí na buacailli go léir atá ag teacht cun na sgoile, ac amáin beirt, agus tá báir ana mór ag aitreacaib na beirte sin féin leis an Land League.

"Agus tá nío eile sa sgéal, a Tigearna easbois," arsa mise. "Óa n-abrainn-se leis na fearaib úo a táinig cúgam an oíóce úo, 'a iaraird orm beir am' stiúrtóir ortá, óa n-abrainn ná féatpáinn é mar nár beas dom cúram na sgoile beir orm, cao is dóic leat a déarfaois? Déarfaois gur eagla roimis na "peelers" a bí orm. Nác deas a bead an sgéal ansan agam? Go mór mór nuair ná raib an t-eagla san orm, ná don nío ó'á sóro. Conus féatpáinn féacaint ins na súilú ar na fearaib úo go deó óa ttaisbeánáinn an meatact an uair sin? Go mór mór nuair ná raib an meatact ionam!"

Ní bfuaras a tuille "cómairle" ó'n easbog. Níor cuir san aor iongnad orm. Ní raib 'a déanam

agáin ac an rú d'ádhfáid sé féin dá mbéad sé am' inéad. Cártac ab ead é. Níor dúal dó don meactact a beit ann ; agus ní raib.

Do gluais obair na sgoile agus an obair eile i n-aonfeact, agus bíomair ag cur an tsaoáil oinn. Bí an sagart paróiste plaiteamail. Bímis, mé féin agus an sagart ós eile, ar oinnéar aige go minic. Bíomair 'n-a tís lá áiríste ar oinnéar. Bí seisear nó mór seisear eile ann, leis. Daoine ab ead a bformór ná raib don báir acu leis an Land League ac cóm beag agus bí ag fear an tíge. Do gluais caint eactarta, mar seo.

“Ná ac a marga d'ádhfáid a mairéan gac doinne? Nuair a ádhfáid duine marga, ná ceart dó an marga do seasam? Nuair a ádhfáid feirmeoir marga le tígearna talman agus nuair a gailfáid sé cíos áiríste do díol a' feirm talim, ná fuil ceangailte air an cíos san do díol nó an talam do tabairt ear n-ais do'n t-é gur leis é?”

Bíos ag éisteach leis an gcaint agus fearg ag eirí istig ionam. Fé deire do labras.

“Da mair liom ceist a cur cúgac, a ádhfáid,” arsa mise le fear an tíge, “má 'sé do toil é.”

“Ó, cuir, cuir, a ádhfáid,” ar seisean.

“Bí áitne agam ar fear,” arsa mise, “agus bí feirm talim aige, agus bí deic bpúint a's dacad ciosa aige 'á díol as an bfeirm. Bí léas aige ar an bfeirm. Do tuit an léas timpal doséan blianta ó sin. Táinig an máigistír eirí. ‘Tá an feirm seo agac le fáda ar deic bpúint a's dacad sa mbliain,’ ar seisean. Níor labair an fear eile focal. ‘Caitfeir céad púint sa mbliain ciosa do díol as an bfeirm seo feasta,’ arsa'n máigistír. Níor labair an fear eile focal.

'Tá tuis nua déanta anso agat,' arsa'n máigistír. 'Is dóca gur cáillis cúpla céad púnt leis. Lamálpar dá céad tuit as pé ruo a cáillis leis. Do réir cúis púint fé'n gcéad déanfaid san deic bpúint sa mbliain. Leasfar an cíos an méid sin tuit. Fágfaid san deic bpúint 's ceitre picit sa mbliain cíosa ort féasta. An bfuilir sásta leis sin?' Níor labhair an fear eile focal. 'Do stad an máigistír ar fead tamail ag feiteam féacaint cad déanfaid an tineóntaíde. Níor labhair an tineóntaíde focal. Fé deire do labhair an máigistír airis. 'Is cuma liom sa diabol cé'cu taoi sásta nó ná fuilir,' ar seisean, 'ac siné an cíos a cáitfir a díol feasta!' An dtabairfá-sa margaí ar an méid sin deigleá, a dtair?' arsa mise leis an sagart paróiste.

Is dóca go raib faobair ar mo cáint, mar níor labhair sé féin ná doinne ar fead tamail.

"Ó," ar seisean fé deire, "cás fé leit isead é sin."

"Ní h-eadó, a dtair," arsa mise. "Cás coitcían isead é. Táim ag féacaint ar ghnótaib talman ioir máigistírí ag tineóntaíte anois le dacad éigin bliain, agus ní feaca riam fós a málairt sin de ságas margaí 'a déanam eatarca. Ní feaca riam ac cíos 'a árougadó gac don uair a tuitead léas, nó gac don uair a deinead an tineóntaíde don feabhas do cur ar an bfeirm le n-a sáotar féin."

Ói firín beag seabcaíde, camúileac, 'n-a súide ar m' aghaid anonn ar an dtuob eile de'n bóro. O'féac sé anall orm agus do labhair sé.

"Agus, a dtair," ar seisean, "mura raib sé sásta le deic bpúint 's ceitre picit cíosa do díol as ar

bfeirm, cad 'n-a taob nár labair sé agus a ráð ná raib sé sásta ? ”

“ Tá go breas, a míc ó,” arsa mise leis. “ Dá n-abrað sé ná raib sé sásta do caiteí amac é as an utiḡ a ðein sé féin do féin agus d’á mnaoi agus d’á clainn. Ansan is dóca go dtabairfá-sa beic istig doib ! ”

Níor labair sé sin a tuille. Do taraingead aóbar éigin eile cainte anuas an cúro eile de’n trátnóna. Níor beas leo de’n “ margað ” úto, margað an leactaob, “ raint na caillige, mar is áil léi féin é.”

Táinig sagart riagalta cun an Ráta as tabairt mistiúin uair. Conaic sé an sgoil. “ Sgoil ùrígíoe Naomta,” an ainim a bí agam ar an sgoil. Do caite an sgoil leis go mór. Cuir sé aigne ar cúro des na buacaillib. Bí sgoil curta ar bun aige féin tíos i gcatair luimnige. Cúin buacailli do múinead agus sagairt a ðéanam díob, dá mb’ é toil Dé é, agus iad do cur anonn i ndútaib iasacta as leacta an creitrim isead cúir sé an sgoil sin ar bun. De muintir Rónáin ab ead é. Deiread sé go raib ara iontaob aige as buacaillib docta na n-Éirean ; go raib mianac fóganta ionta ; gur ó ríogra Éirean a síolradar ; go raib an braon uasal ionta bíod go mb’ féidir ná raib saibhreas saogalta acu ; gur b’ fearr na sagairt a ðéanfaois ’ná mar a ðéanfað clann na ndaoine saibhre a bí againn ; mura raib an saibhreas acu go raib an uaisleact aigne ionta ó dútcas. “ An Sgoil Asboltac ” an ainim a bí ar an sgoil aige. Do casad mo buacail-se, Toirbéalbac ua Siadail, air. Cuireadar aigne ar a céile. Nuair a bí sé as imteact d’imitiḡ Toirbéalbac i n-aonfeact leis.

1 Gualact íosa isead bí an t-Átair Ua Rónáin.

Cuir sé Toirbéalbac isteach sa Sgoil Asboltaic. Tá Toirbéalbac 'n-a sagart anois, i gCualaict Íosa, tiar i n-América, agus is creideamhaire é do'n Cualaict san, agus d'a mhuintir, agus d'a tír dúcais, agus domh-sa, ó's mé cuir an céad lán ann.

Bí buachaill eile agam sgoil. Leis an áit isead bain sé. ¹Domhail ó Maincín ab ainm dó. Tá sé anois i n-a Árdeasbog tal i Melbourne. Tá a lán eile des na buachaillib a bí agam ar an sgoil tar éis dul cun cinn go maic, cuir acu 'n-a sagartaib agus cuir acu i n-gairmib bunúsaca eile.

XXV

Éascóir agus díoghaltas agus smaect- oligthe

Seo ceist. Conas a tárla gur féad na feirmeoirí, an uair sin, a leicéir de brisead cata déanam ar na tigearnaib talman? Siob an freagra. Gladstone fé ndear é.

Do conaic Gladstone abfao roimis sin an cos-arbolg a bí ag na tigearnaib talman 'a déanam ar feirmeoirib na n-Éirean. Le neart gastaicta agus le neart aicilligeacta cuir sé olig trío an bPárlimint sa bliain 1870 cun a cur féadaint ar don

¹ Daniel Mannix.

tigearna talman a cuirfeadh amac tineóntaíde leór-
 ghníom a déanam leis mar gheall ar é cur as a inead
 cómnuiúgte. Dein na tigearnaí sgiot sgot de'n
 vliú sin. Do leanadar as caiteam na ndaoine amac
 agus 'sá gcur le fuacht agus le fán i n-aimhdeoin
 Gladstone agus a vliúge. Ansan, nuair a bí an Land
 League eirigthe 'n-a scoinnib do vliútuig Gladstone
 v'don congnam a tabairt dóib i scoinnib an Land
 League. Siné a máirb iad. Ní raib don rud 'a déanam
 as na feirmeoirib i scoinnib don vliúge. Ní rabadar
 ac as vliútuúg do cíos a víol a bí ró áro agus a
 cuireadh ort a v'da n-aimhdeoin. Níor tuig Gladstone
 go raib féadaint ar doinne congnam a tabairt dóib
 cun an cíosa san do baint amac. Taisbeánadar
 féin ná raib don uraim do vliú acu nuair a daineadar
 sgiot sgot de'n vliú úd an leórghníom. San congnam
 ó'n riagaltas ní raib don breit acu ar don tsádas
 cíosa baint amac. Bíodar i scrúad-cás. Dá
 leanadh an sgéal abfadh ar an gcuma san béadh gac
 don rud ar a vtoil as na feirmeoirib. Ac níor
 lean.

Bí riagail déanta as an Land League, nuair a
 cuirfí feirmeoir as a cúro tailim tré san é beit
 ábalta ar ramar-cíos do víol, san don tuine eile do
 tógaint na feirme sin. Siní an riagail a bhris a
 gcroíde ins na tigearnaib. Dá ndéintí beart do
 réir na riaglaí san go beact, níor b' don máit v'don
 landlord tineóntaíde do caiteam amac, mar do
 páspái an talam víomaoín aige. Do coimeádadh an
 riagail maít go leór i n-áiteanaib. Ac do briseact
 an riagail anso agus ansú. Bí fear le páspail anso
 's ansú a géill do'n tsaint agus do tóg feirm as
 ar cuireadh tuine eile amac. Cuir san an fear a

CUIREAD AMAC AR DEARG-BUILE. SAN AON DABT BA DEACAIR FEALL BA GRÁINNE 'NÁ É DO DÉANAMH. TÁINIS AS SUR VEINEAD DIOGALTAIS ANSO 'S ANSÚ DO AR AN NGRABBER. B'SINÉ AN CÉAD DOITEÓ A FUAIR NA TIGHEARNAÍ. BÍ FÍOS ACU GO SCAITFEAD Gladstone AN OLÍG CUR I BFEIDM I SCOINNIÚ AN SAĞAS SAN DIOGALTAIS, AGUS BÍ ÁTAS CLÉIÚ ORCA.

FÉ MAR A DEINTÍ GNÍOMH DIOGALTAIS DE'N TSÓRO SAN DO H-INNSTÍ AN SGÉAL TALL AR FUAID SASANA, AGUS DO MÉADUIGTÍ TAR NA BEARTAIB É. NUAIR A BÍOD FEIRM AR A LÁIM AG LANDLORD TAR ÉIS TUINE BOCT ÉIGIN DO CAITEAMH AMAC AS, BÍOD SÉ AG FAIRE FÉACAINT AN DTIOCFAD FEAR NA SAINTE CUISE CÚN NA FEIRME DO TÓĞAINT. DÁ DTAGAD FEAR NA SAINTE DO TUGTÍ AN FEIRM DÓ ANA ŠAOR, D'AON ŠNÓ, CÚN NA RIAĞLAC ÚD DO CUR AR NEAMHNÍD DÁ MB' FÉIDIR É. UAIREANTA DO TUGTÍ AN FEIRM D'FEAR NA SAINTE SAN AON CÍOS AR FEAD BLIANA NÓ DÓ, AR AN INNTINN ŠCÉADNA, AC IS I SAN FÍOS A DEINTÍ É SIN. DO MÉADUIĞ AR NA GNÍOMARCAIB DIOGALTAIS MAR ŠEALL AR AN ŠCAMASTUIOL SAN. FÉ DEIRE DO ŠORTUIĞEAD DAOINE. ANSAN DO MARBUIĞEAD DAOINE. NÍOR D'FEIDIR DO Šladstone AN SAĞAS SAN OIBRE DO LEIĞINT AR AĞAID. NÍOR BRIS AN CINEÓNTAIDE AON OLÍĞ NUAIR A DIÚLTUIĞ SÉ DO'N RAHAR-CÍOS A DIOL. NÍOR BRIS AN LANDLORD OLÍĞ NA RÍGEADTA NUAIR A CAIT SÉ AMAC AN CINEÓNTAIDE. NÍ LUĞA 'NÁ MAR A BRIS SÉ OLÍĞ NA RÍGEADTA NUAIR A DEIN SÉ A DÍCEAL AR CINEÓNTAIDE EILE CUR ISTEAD SA BFEIRM. NÍOR BRIS FEAR NA SAINTE OLÍĞ NA RÍGEADTA NUAIR A TÓĞ SÉ AN FEIRIN. SAN AMIRAS DO BRIS SÉ OLÍĞ AN CIRT NUAIR A DEIN SÉ AR A CÓMARSAIN RUO NÁR MAIT LEIS A DÉANPAD AN CÓMARSA AIR FÉIN. BA LEIS AI ŠCÓMARSAIN AN FEIRM, MAR IS LE H-ÉAĞCÓIR A CUIREAD

amaic as an bfeirm é. Níor éosain olis na rígeacta ar an éagcóir é. Níor dein san ceart de'n éagcóir. Ac' do b'ris an cómharsa olis 'Dé agus olis na rígeacta i n-donfeacht nuair a cuir sé an pléar tré fear na sainte mar gheall ar an bfeirm do breic uair.

Timpal na n-aimsire sin do conac féin páipéar a táinig anall ó Lúnduin: *Punch* an ainim a bhí ar an bpáipéar san. Bíod' peictiúirí maíaró air, ac' bíod' gur peictiúirí maíaró iad bíod' bris doimhin leó uaireanta. Bhí peictiúir acu ar an bpáipéar a conac; Gladstone agus culaic policeman uime agus é 'n-a cóilg-séasam ar aíaró siopa amaic, agus a drom le dorus an tsíopa agus é ag féadaint uair ar bun an aeir. Istis sa tsíopa, ag an gcúntar, raint fear agus éadac dubh ar a ngnúisib' acu, agus iad ag ceannac arm, gunáí agus pioscail, agus claiómte, agus píci. Sagarat laistis de'n cúntar agus é ag díol na n-arm leo. Disraeli 'n-a séasam amuic i n-aice Gladstone agus é ag féadaint suas air agus a méar sinse aige cun an tsíopa agus an caint seo, mar 'd ead, ag teac' as a béal: "I say, Mr. Pleeceman, I think it is about time that you should look in here!"

Ansan do táinig na smaict-olisce i ndiais 'céile, gac smaict-olis acu níba géire 'nád an smaict-olis roimis, go dtí go raib' fíor creitdeamnáca, ó gac don páirt o'Éirinn, sáirte istead' ins na prísúnaib', gan triail olige gan breic dáréas, agus go ndúbairt Gladstone an focail úd, "The resources of civilisation are not yet exhausted."

Bhí airgead 'a déanam' suas ins gac don áit dos na daoine a bhí ins na prísúnaib'. Cuimnígeas féin ar alic' cun raint airgid a déanam' suas dos na fearaib'

a bí istigh ó'n Rát. Socaruiqeas ar saḡas raffle a d'éanamh, agus sioblaḡ na duaiseana a bí ar ticéad an raffle.

"A splendid Bengal tiger called 'Resources of Civilisation.' Warranted sound in wind and limb."

"A huge African elephant called 'Passive Resistance.'"

"An Egyptian mummy called 'Rackrent,' said to be as old as the days of Moses."

"A magnificent puck goat called 'Peel,' alias 'Fix Bayonets.'"

With many other highly interesting and valuable prizes.

"O d'iolad na ticéadaí go tuis. Conaie an saḡart paróiste ceann acu. Bí sé ar buile. Táinig sé cúḡam agus ticéad acu 'n-a láimh aige.

"Is tusa cuir amac iad so, a dtair," ar seisean.

"Is mé san amhras," arsa mise, "ná feicean tú m'ainim tíos orda?"

"Agus cad cuige iad?" ar seisean.

"Cun airgid a d'éanamh," arsa mise.

"Agus cad cuige an t-airgead?" ar seisean.

"Neospad-sa san duite go cruinn," arsa mise, "ó cuiris an ceist cúḡam. Cúin é cur as triall ar na fearaib ó'n sráid seo atá istigh sa prísún as Buckshot."

Bí fearg i nglór saḡ duine againn an fáid a bíomair as caint.

Níor b' fáda 'n-a d'iaig san gur cuir an t-easbog mise soir go Cill Uird i n-inead an tsaḡairt paróiste a bí ann, mar bí an duine boct ró críona agus bí as dul d'a ciail, agus ní raib sé oireamniac cun na h-oibre.

XXVI

" BARRY THE RAKE "

Nuair a bíos socair toir i gCill úirí airís, tar éis Rát Cormaic agus Magéromta agus an Rát do cur díom, mótuigeas mo sláinte as géilleadh ar cuma éigin. Dúbairet na daoine liom go rabas as féadaint ana buailte amach. Is dóca go raib an obair ró dian orm sa Rát, an sgoil, agus obair na paróiste, agus obair an Land League, agus iad ar siúbal i n-aonféacht. Níor glacas a tuille oibre sgoile orm. Bí obair an Land League cóm dian i gCill úirí an uair sin agus bí sí i n-aon ball eile, ac má 'seadh bí daoine i mbun na h-oibre ann ceana agus ní raib orm-sa ac dul agus cómairle tabairt uaim anois agus airís. O'fás san mé gan aon cúram ac amáin cúram na paróiste, agus níor b' fada go raib mo lán neart agus mo lán misneach airís ionam.

Binn amuic ar fuair na paróiste fad aon lá breas, i gcaráiste beas a bí agam, nó ar muin capall. Ba mhór an t-athruaigh é ó beirt istigh i sgoil. Do buailinn féin agus na daoine umá céile go minic, agus faeluin a labraimís i gcomnuige le n-a céile. Táinig tuine beas isteach ó fhort na Sgeite cúgam, lá, fad iadaird orm dul amach cun na h-ola cur ar tuine a bí breóite 'n a tigh. Fírin beas aosta ab eadh é. 'N-a cuis a táinig sé. Bí fíos agam nár b' féidir dó gan beirt tuirseach. Cuireas isteach am' aice sa caráiste beas é, agus tugas marcaiseacht abaille dó. Bí an fear boct ana buirdeach.

Cromamair ar cáint. Cromas-sa ar beirt as cur

tuaírisge na gcómharsan air, féadaint cé r' b' iad a bí imtighthe anonn, nó tar éis báis, ó fásas an paróiste naoi nó deic de blianaib roimís sin. Sa ceistíúchán dom o'fíapraigeas dé cá raib "Barry the Rake," nó an raib sé tar éis báis.

"Tá sé tar éis báis, an fear boct," ar seisean, "gura maít an máise o'dá anam é!"

"Fíle ab eaó Barry the Rake," arsa mise.

"Oob' eaó go deimín, a dtair," ar seisean, "agus o'airigeas-sa blúire fíliúeacta a vein sé agus go deimín do vein sé go h-ana deas é."

"Abair dom é," arsa mise leis, "má tá sé agat."

"Tá sé agam, a dtair," ar seisean. "Sa d'roc saogal an eaó é," ar seisean, "agus bí an t-ocras ar gac doinne. Bí duine boct gur b' ainim do Seágan Ó Gríobta 'n-a cóinnuige tuaird ansan ar Catair Oruinne, agus duine boct ná raib ró gasta ann féin ab eaó é. Bí sé pósta, agus ní raib don gastaíocht mhór sa mnaoi ac cómh beag leis féin. Bí ingean acu agus ba lúga an gastaíocht a bí sa n-ingin 'ná mar a bí i n-doinne de'n veirt. Céigeadó Barry the Rake go dtí an tís go minic, agus bí aítne maít aige ortá. Feibeadó sé beic istig uata uaireanta, agus béile bíó. Bí sagart paróiste tuaird i m'baile m'istéala an uair sin, agus is dóca gur cuimhín leat é, a dtair. Murcadó ua b'riain ab ainim do."

"Is cuimhín liom é go maít," arsa mise, "agus bí aítne maít agam air."

"Bail, ar seisean, "bí an t-ocras i sráid baile m'istéala cómh dian agus bí sé i n-don ball, mar bí a lán daoine bocta ann agus bíodar ana dealb. Bí an sgéal cómh h-olc san acu go raib an t-dtair Murcadó ag ceannac mine agus 'gá raint ortá i dtreó

na faigtois bás do'n gorta. D'airig an barrac go raib an min d'a tabairt amac i mbaile mistéala. Ceap sé, níò nár b' iongnad, go raib Seághan ua griobta boct as fágaíl na mine, agus go bfaigad sé féin béile de'n min le n-ite ac toul ó-tuaid go Cathair Druinne. Siúd ó-tuaid é agus an t-ocras air. Cuaid sé istead.

" ' An bfuil don ruo anso a d'iosfad fear ocrais ? ' ar seisean.

" Ní raib don blúire bíò fé oíon 'tise !

" ' Measas go mbéad cuit de'n min asaid, ' arsa'n barrac.

" ' Cad í an min ? ' arsa Seághan.

" ' An min seo atá d'a tabairt amac tuaid ansan i mbaile mistéala, ' arsa'n barrac.

" ' Níor airigeas focal 'n-a taob, ' arsa Seághan.

" ' Greadaí cúsac, ' arsa'n barrac, ' imtis ó-tuaid láitread agus tabair cúsainn cuit dí ! ' "

" ' Níl don airgead agam, ' arsa Seághan.

" ' Tá an sagart paróiste as tabairt na mine úo amac san don airgead. Tá sé 'gá bronnaí ar na daoine bocta. Imtis láitread agus tabair cúsainn cuit dí. Fanfad-sa anso go dtagair. Táim as toul i laige leis an ocras ! ' "

" ' D'imtis Seághan ó-tuaid. Tar éis raint maí aimsire táinig sé.

" ' Ar tugais leat an min ? ' arsa'n barrac.

" ' Níor tucas, ' arsa Seághan.

" ' Cad 'n-a taob ? ' arsa'n barrac.

" ' Mar ní bfuaras í, ' arsa Seághan.

" ' Cad 'dúbraí leat ? ' arsa'n barrac.

" ' 'Do fíafraigeaí díom an raib ocras orm, ' arsa Seághan.

“ ‘ AGUS CAD DÚBRAIS LEÓ ? ’ ARSA’N BARRAC.

“ ‘ DÚBART NÁ RAIÚ, ’ ARSA SEÁGAN.

“ ‘ AIRIÚ, SREADADÓ CÚSAT, CAD ’N-A TAOB NÁR INNIS AN FÉIRINNE DÓIB ? ’ ARSA’N BARRAC.

“ ‘ NÍ TABARFAINN LE RÁD DÓIB É, ’ ARSA SEÁGAN.

“ ‘ Ó MAISE, DIA LINN ! DIA LINN A’S MUIRE ! ’ ARSA’N BARRAC.

“ TARAING SÉ PEANN AGUS TUB AGUS BLÚIRE PÁIPÉIR AS A PÓCA. DÍOIS AIGE CUN BEIT AG SGRÍ’ NA FILÍD-EACHTA. SUIS SÉ AGUS DO SGRÍB SÉ SÍOS AN BÉARSA SO :

A ΔΤΑΙΡ ΜΥΡΕΑΘ ΑΤΑ ΣΟ ΣΥΝΤΑ ΛΙΟΜΤΑ,
ΤΑΒΑΙΡ-SE CUIO DE’N MÍN SEO DO SEÁGAN UA
ΣΡΙΟΒΤΑ.

ΤΑ Α ΒΕΑΝ ’N-A H-ÓINSIG, AGUS Α ΙΝΓΕΑΝ ΕΡΙΟΝΑ.

ΤΑ ΣΕ ΦΕΙΝ ’N-A ΒΡΕΑΛΛ, AGUS ΒΕΙΘ ΣΕ ΑΜΛΑΙΘ
CÓIDCE !

“ ‘ Seo,’ AR SEISEAN LE SEÁGAN. ‘ DEOR LEAT AN PÁIPÉIRÍN SIN, AGUS EIRIG ΣΟ ΟΤΙ ΤΙΣ AN ΤΣΑΓΑΙΡΤ ΦΕΙΝ AGUS ΤΑΒΑΙΡ ΔÓ É, ΙΣΤΕΑΔ ’N-A ΛΑΙΜ ΦΕΙΝ, AGUS ΣΕΘΒΑΙΡ AN MÍN. IMTIG ANOIS AGUS NÁ BÍ ΔΥΡΑΘ.’

“ ‘ O’IMTIG SEÁGAN AGUS DO RUG SÉ LEIS AN PÁIPÉIRÍN. ΤΑΙΝΙΣ ΣΕ ΣΟ ΔΟΥΡΟΣ ΤΙΣΕ AN ΤΣΑΓΑΙΡΤ. ’

“ ‘ CAD ’ΤΑ ΥΑΙΤ-SE ? ’ ARSA’N ΒΕΑΝ-ΤΙΣΕ.

“ ‘ ΔÚΒΡΑΘ ΛΙΟΜ AN PÁIPÉAR SO ΤΑΒΑΙΡΤ ΙΣΤΕΑΔ ’N-A ΛΑΙΜ ΦΕΙΝ ΔΟ’N ΤΣΑΓΑΙΡΤ ΠΑΡÓΙΣΤΕ, ’ ARSA SEÁGAN.

“ ‘ ΔΟ ΣΝΑΡ ΣÍ AN PÁIPÉAR AS Α ΛΑΙΜ AGUS O’IMTIG ΣÍ ΙΣΤΕΑΔ.

“ ‘ Seo, Α ΔΤΑΙΡ,’ AR SISE, ‘ AGUS ΔΕΙΡ AN ΤΕΑΔΤΑΙΡΕ É ΤΑΒΑΙΡΤ ΙΣΤΕΑΔ ΔΟ’ ΛΑΙΜ ΦΕΙΝ ΔΟΥΤ.’

“ ‘ ΔΟ ΛΕΙΣ ΣΕ Α ΡΑΙΘ AR AN ΒΡΑΙΠÉΑΡ. ΔΟ ΛΕΙΜ ΣΕ AS AN ΣΑΤΑΔΟΙΡ

" ' Cé tug túit é seo ? ' " ar seisean.

" ' Duine boct atá amuic ag an nDorus, a Aitair,'
ar sise.

" ' Cuir cúgam anso isteach é,' ar seisean.

" ' Do cuireadh isteach Seágan.

" ' Cé tug an páipéar so túit ? ' arsa'n sagart.

" ' O'mis Seágan a sgeal dó cóm maith agus o'féad
sé é.

" ' ' Agus an tusa Seágan ua Sgríobta ? ' arsa'n
sagart.

" ' Is mé, a Aitair,' arsa Seágan.

" ' Tuigim,' arsa'n sagart. ' Do baineadh an t-ocras
de Seágan, agus do tugadh oireadh mine dó agus
o'féad sé a bheith leis.

" ' ' Agus,' arsa'n sagart leis, ' abair leis an bpeir
a tug an páipéar so túit teacht cúgam anso ar
maidin, go bfuil gnó agam dé.'

" ' Amáiread a bí cúgaimh o'imicis an file ó-tuair
go baile Místéala, agus do tugadh a dóicín le n-ite
dó, agus nuair a bí a dóicín ite aige do tugadh
culait éadais dó, agus túbraid leis teacht airís
nuair a bheadh gá aige le bia nó le n-éadac."

Doimne do léigfidh le n-aireadhas an blúire filí-
eada san a sgríobh an barrac cífidh sé níos fíú dó
a tabairt fé n-deara. Cífidh sé ná fuil sa bhearsa
ac fíor beagán cainte ac go bfuil oireadh ráithe
sa beagán cainte sin agus ná deárfaí as bhearla le
n-a seacht n-oireadh cainte.

Tá fabhar ag an bfile le n-iarraidh ar an Aitair
Murcáid. Molan sé a " guntacht " agus a " liom-
tacht." Níor mór cainte faoi sa bhearla cun an dá
moldh san do déanamh, agus ní déanfaidh an caint
faoi bhearla an dá moldh leat cóm deas agus

veinean an t-á focal sa Shluinn iad. Ansan, ní mór do'n file truaigh do Seághan ua Shríobtha do múisicil i gcroíde an Astar Murchaí. Agus cá bfuil an fear san 'n-a beataíó is mó de truaigh 'n-a an fear atá pósta le h-ómsiú mna? Tá mbéad don ciail ag an ingin b' féidir gur b' fusaíde é, ac bí dúbailt mífortiúin ar an bfeair mboct nuair a bí an ingean 'n-a h-ómsiú cóm maít leis an máthair. Ansan, donas an sgéil ar fad, "É péin 'n-a breall," agus mar bara ar an ndonas san péin—"Beir sé amlaíó coirdece!" Ní h-aon ionghaó gur léim an t-Astar Murchaí as an gcataoir nuair a léis sé an páipéar.

Tá aithe agam ar a lán filideacta Béarla, agus ar a lán o'filideact na Gréige agus o'filideact na Róma. Ní h-eól dom i n-aon filideact dár cúmaó riam i n-aon teangain acu, beó ná marb, don ceitre líne cóm maít leis na ceitre lincib sin a cum Barry the Rake an uair sin agus an t-ocras air! "Brevis esse certo," arsa Horatius, "et obscurus fio." Tá caint an Darraiú sa béarsa so cóm "brevis" agus do b' féidir í beir, níos cruinnighe go mór 'n-a mar ab féidir í beir i n-aon teangain eile, agus i n-inead don "obscuritas" a teact de'n cruinnighe-teact is breis soluis a tagan o'da druim. Is amlaíó a glantar agus do neartuighear an solus ar an maectnam.

XXVII

tineóntaíte agus tigearnaí

I gcaiteam na h-aimsire a tugas i gCill Úirio an uair sin bíos ag faire ar an ngleic a bhí ar siúbal ioir na feirmeoirí agus na tigearnaí talman, agus ba deas an radarc é. Nuair a deintí próc gniomarta díogáltais ar luét na sainte, a tógadh talamh as a mbíod tineóntaíte éigin vibearta, do h-innstí an sgeál ins na páipéaraibh eall i Sasana, agus do méaduiḡtí é. Ansan do tógadh an fearg ar muintir Sasana, agus do caittí na smaect-olighe do cur i bpeiróm. Ansan tógadh misneac do'n land-lord agus tarainḡead sé cuise an seana doitigheas. Do comáineadh sé litir cun tineóntaíte ag éileam ciosa uair. Do taisbeantí dom an leitir. Síod an saḡas cainte a bíod inti :

"CAREY,

"Come in here on Saturday and pay your rent. The next application will be a writ.

"GEORGE SMITH."

Nuair a conac leitir acu comairligeas do Carey out agus an cios do díol, le h-easla go gcurfaí tuille cosḡais air. D'imtíḡ sé istead Dé Satairinn a bhí cúḡainn. Tarainḡ sé lán a duirn do' airḡead as a póca agus sín sé cun an agent é. Comairim seisean é. Bhí raint pinginí i n-easnamh air. Tḡs an t-agent suas an t-airḡead 'n-a láim agus do

steall sé anonn i gcoinnib an falla é i dtreo gur gluais na píosaí ag rinnce ar fuaid an úrláir.

"Pick it up now," ar seisean, "and go and bring me in the full amount!"

Do pioc Carey suas an t-airgead agus cuir sé 'n-a póca é, agus tug sé aghaid ar an ndorus. Dóiread agus é ag gabáil an dorus amac dúbairt sé, "When I give it to you again you will keep it."

Táinig sé abaille. Táinig an writ. Má táinig níor cuir Carey don tsuim ann.

Fé ceann beagán aimsire táinig acharuad olíge. Bí an cluice i bparar do'n tineóntaíde agus i gcoinnib an landlord. Do lean an sgéal mar sin ar fead tamail. Ansan táinig leitir eile ó'n agent gcéadna ag triall ar Carey.

"DEAR MR. CAREY,

"I shall feel much obliged if you will come in next Saturday and let me have the rent. The amount you owe is——(san don trácht ar an ndeic agus bacad do'n writ).

"I remain,

"Yours sincerely,

"G. SMITH."

Níor cuaid Carey istead, agus ní bfuair Smith an t-airgead, an uair sin ná riam ó sin.

Sin mar a bíod na tígearnaí, mín agus garb, cneasta agus doicteasad, gac re dturas, fé mar a gluaisígead an cluice leo nó 'n-a gcoinnib, síos nó suas. Cuiríodís i gcuiríne dom rud a tuit amac i n-aice tíge fearmeóra móran blianta roinnis sin. Bí beirt bacad sa n-áit. Bí lám le tuine acu san

don lúit inti, agus bí cos leis an n-úine eile crapaite, cómh crapaite sin gur dóic le tuine air nuair a bíod an fear boct as siúbal gur as cromadó agus as eiríge a bíod sé. Do tárla go raib an beirt as ceacht i n-aonfeacht cun tíge an feirmeóra um trát-nóna, lá áiríste. Ní raib don coinne acu le n-a céile, agus go deimhin ní raib don fáilte acu o'd céile. B'fearr le gac tuine acu gan an tuine eile do theacht. Ceap fear na coise crapaite go dtabarrfaid sé priocadó beas géar do'n fear eile.

"Ná leatlámac an aimsir i seo againn, a Seághan!" ar seisean. Bí an aimsir ana briste.

Do prioc an focal "leatlámac" Seághan boct, ac má prioc tug sé priocadó cómh géar leis uair.

"Ac, ní'l inti ac síos agus suas, síos agus suas, a mic ó!" ar seisean.

Do tárla go raib fear an tíge as éisteacht leis an scaint. Do sgeart sé ar gáirí.

"Dar fiadó," ar seisean, "ac do tusaðair o'd céile é cómh deas agus o'áirígeas 'a déanam riam é! 'leatlámac,' agus 'síos agus suas'!"

Cuir sé péadaint ar an mbeirt dul isteach agus beir siotcánta le n-a céile. Ac sin mar a bí na landlordaí agus na n-agentí i gcaiteamh na n-aimsire sin, "síos agus suas, síos agus suas, a mic ó," lá mín agus lá garb, lá sibialta agus lá doicígeasac, lá béasac agus lá droc muinte, pé mar a bíod an cluice as gabáil leó nó as gabáil 'n-a scoinnib.

Da ró deacair i n-aon cor a o'áiteamh ortá nár b' éasgóir ana trom ortá gan leigint dóib dlí o'imirt 'n-a lán neart ar na feirmeoirib, agus an cíos o'fásadó astá o'd b'áisctí an t-anam astá i n-aon-

feacht leis. Bíos lá ar tóinnear i dtígh tuinn'uasail sa n-áit. Bí tigearna talmhan ag an mbóro. Bí focal anois a's airís aige 'á sgaioleadh amach i dtuath na h-éascóra a bí 'á déanamh ar na tigearnaibh bocta. Ní rabas-sa 'á leigint orm gur tuigeas cao a bí ar siúbal aige. Fear boct róghanta ab ea é ar gac don cuma eile, agus níor teastuigh uaim beit 'á ghríosadh. Bí tuinn'uasail eile ag an mbóro agus bí fios agam gur leis na tigearnaibh talmhan a bí a báir go léir, agus níor misde liom clabhtóg a bualadh air dá dtuagadh sé an cúis agus an caoi dom. Doctúir ab ea é. Do tug. Do ghluais caint i dtuath cé'cu ag na feirmeoiribh a bí an ceart nó ag na máigistreibh, agus ansan i dtuath conus ba ceart cosg do cur leis na gníomharthaibh díogaltais. Ní raib don focal agam-sa d'á rá. Fé dheire do labair an doctúir liom lom díreac.

"Inis an méro seo dom, a dtáir," ar seisean.
 "Cao 'tá uaidh?"

Ceap sé go dtabairfainn caoi dó ar a rádh gur b' é ruo a bí uainn 'ná talamh gan díos a tabairt dos na feirmeoiribh, agus go raobfadh san an seachtuaidh aithe, ná raib ann ac cuir na cómharsan do tógaint go h-ainmleastaic.

"Neospaid-sa duit, a Doctúir," arsa mise, "cao 'tá uainn. Síodé atá uainn; gan a beit ar cumas duine cuir duine eile do breit leis agus do coimeád. An t-é a deinean saotar is leis toradh an tsaothair. An t-é a bainfidh de'n duine sin toradh an tsaothair sin déanfaidh sé éascóir. Isé ruo atá uainn 'ná cosg do cur leis an éascóir sin le dlígh."

Níor cuir an doctúir an tarna ceist dúgham.

Ní rabas, ac dá bliain sa pároiste nuair ab é toil.

TÓ GLAODÁC AR AN SEANA SAGART. TUBAIRT SÁC
 AOINNE SUR B' É MO CEART-SA AN PARÓISTE D'FÁGAIL
 ANSAN. NÍ BPUARAS Í, ÁMTÁC. TUBAIRT AN T-EASBOS
 SO RAIÚ SÉ AR AIGNE AN PARÓISTE TABAIRT DOM DÁ
 MAIREAD AN SEANA SAGART CÚPLA BLIAIN NÓ TRÍ EILE,
 AC NÁ FÉADAD SÉ Í TABAIRT DOM AN UAIR SIN MAR SO
 RAIÚ MÓRÁN SAGART EILE AIGE A BÍ ABFAO NÍBA SÍÁ SA
 N-OBÁIR 'NÁ MAR A BÍOS-SA, AGUS SUR B' ÉAGCÓIR ORÇA
 SAN AN PARÓISTE TABAIRT DOM-SA AN UAIR SIN. DÁ
 LABRAINN-SE D'FIAFRÓCAINN DÉ CAD 'N-A TAOB NÁC DUINE
 ACU SAN A CUIREAD AG DÉANAM OIBRE NA PARÓISTE
 NUAIR A CUIREAD MISE 'Á DÉANAM. AC NÍOR LABRAS.
 NÍ TUBART AON FOCAL. TUGAS DÁ BLIAIN EILE SA PAR-
 ÓISTE ANSAN FÉ'N SAGART PARÓISTE A TÁINIS, AG TAIS-
 BEÁINT NA MBÓITRE DÓ AGUS AG CUR AITHE AIGE FÉIN AGUS
 AG NA DAOINE AR A CÉILE. NÍ RAIÚ AON FOCAL SÁELUINNE
 AIGE BÍOD SUR Í SRÁID MAGCROMTA A CÓGAD É.

TUGAS DÁ BLIAIN Í GCILL UIRI Í DTEANNTA AN TSAG-
 AIRT PARÓISTE SIN, AGUS ANSAN DO CUIREAD Ó-TUAD
 MÉ SO DÚN AR AILL. NÍ FADA BÍOS SA N-ÁIT SIN NUAIR
 EIRIS ANA COIMEASGAR IOR AN TIGEARNÁ TALMAN BA
 MÓ A BÍ ANN AGUS A TINEÓNTAITE. LORD DONERAILE
 AN TEIVÍOL A BÍ AIGE. BÍOD SÉ 'GÁ MAOIDEAM NÁN
 CUIR SÉ FÉIN AON TINEÓNTAITE AMAC RIAM. TÁIGHIS
 AMAC, ÁMTÁC. SEO MAR A DHEINEAD SÉ A SHÓ. BÍ NA
 FEIRMEADA SO LÉIR CURTA ANA DÁOR AIGE. NUAIR A
 TAGAD TINEÓNTAITE AG VÍOL CÍOSA DO GLACTÍ UAID, SO
 BREAG RÉID, PÉ MÉID A BÍOD AIGE LE TABAIRT UAID, AGUS
 DO CURTÍ AN CUID EILE SÍOS 'N-A COINNIB Í LEABAR AN
 CÚNTAIS. DO VÍOLAD SÉ Í GCÓMNUIGE AN MÉID BA MÓ
 A FÉADAD SÉ VÍOL ; 'SÉ SIN LE RÁD DO VÍOLAD SÉ BREIS
 AGUS AN MÉID BA MÓ BA CEART A BEIT MAR CÍOS AIR.
 AC BÍOD AN CÚNTAS 'N-A COINNIB AG MÉADUAGAD ,

n-aíaró an lae, i dtreó go mbíod a croíde briste ó beic ag cuimneamh air, agus a fíos aige ná béad don breic go deo aige ar an leabhar san do glanadh. Do sleamnuigeadh an sgéal amac. Do bíod a fíos ag na cómharsain an t-airgead mór a beic sa leabhar i gcionnibh an fíor sin. Bíod duine des na cómharsain sin go mbíod raint éigin airgid cruinnighe aige, le gráséiread b' féidir. O'airigeadh sé sgéal na feirme úo. Tagadh sé cun cainte leis an agent.

"A leitéir seo, a duin'uasail," d'eireadh sé. "O'airigeadh go raibh an feirm úo Séadán uí Ruadairde le cur, agus is amlaíod mar atá an sgéal o'oir-eamhphad an áit mise go h-ana maic."

"Níl an feirm le cur fós," d'eireadh an t-agent, "ac tá an cíos ceitre céad púnt i ndiaig láma. Níl ó'n máigistir ac a cuir féin. Ní maic leis beic dian ar Séadán ua Ruadairde boct, ac ní mór do gac doinne a cuir féin ídghail. Má díolan tusa an ceitre céad púnt geobair an feirm ar an gcíos gcéadna atá ar Séadán ua Ruadairde."

"Tá go maic, a duin'uasail," d'eireadh fear an airgid, agus o'imtígeadh sé.

Cuireadh an t-agent fíos ar Séadán ua Ruadairde. Tagadh Séadán ua Ruadairde boct agus crit cos a's lámh air.

"A leitéir seo, a Séadán," d'eireadh an t-agent. "Tá do cíos ceitre céad púnt i ndiaig láma anso sa leabhar so."

"Tá go macánta, a duin'uasail," d'eireadh Séadán.

"Is amlaíod mar atá an sgéal, a Séadán," d'eireadh an t-agent, "ní maic leis an máigistir beic dian ort. O'féadphad sé a bfuil agat do tógaint le ceart ulíge dá mba maic leis é, agus tú cur amac gan

peoirling. Ní maíť leis é sin a d'éanamh ort féin agus ar do mhaoi agus ar do clainn. B'éadó sé sásta dá n-imtígteá as an áit agus a bfuil agat do tógaint leat. Tá láir agus trí cinn de buaib agat agus cúpla caoir. D'féadófaí sé iad san a baint díot le bliŕ dá mba maíť leis é, ac b'éadó sé sásta dá dtógtaí leat iad agus an tseilb a tabairt dó. Ac tá fíos agat féin dá dtéigead an sgeál cun bliŕe go gcaitfí a bfuil sa n-áit a tógaint."

Ćuigead Seáŕan ua Ruđairde cao é an briŕ a bíod leis an gcaint sin. Ćugadó sé uair an tseilb agus tógadó sé leis pé éifeactaí beaga a bíod aige, agus do "maíťi" an ceitre céao púnt dó! Agus dar nóin ba "mórcroídeac" an fear an máigistir tar éis an ceitre céao púnt san do "maíteam"! Do ŕeibeadó fear an airŕio an fearm, agus do ŕeibeadó an máigistir an ceitre céao púnt uo a "maíteadó" do Seáŕan ua Ruđairde.

Ní bíod ag fear an airŕio, b'féidoir, ac trí céao. Ćógadó sé an céao eile ar iasact as an mbanc. Ćuir-eadó san sé púnt sa mbliain de breis ar an ŕcíos dó, cíos a bí ró áro ar fad ceana. Ćomáineadó sé leis ag briseadó a croíde ag obair ar an bfeirm go dtí go mbíod, b'féidoir, naoi nó deic de blianaib curta de aige. Ní bíťi ró dian coíťce air i tcaob ciosa. Ac nuair a bíod raint blianta caítte aige sa n-áit bíod, i n-aimdeoin a dícl báis agus beata, ceitre céao púnt eile sa leabhar 'n-a coinnib.

Do n-imirtí an cluice céatna díreac airís, ar an gcuma gcéatna. Do "maíťi" an ceitre céao púnt airís d'fear an airŕio nuair a ŕeibťi é ó fear airŕio eile. Mar sin doib ag teact agus ag imteact i n-iaig céile. Sin mar a h-innseadó an sgeál dom-sa

NUAIR A CUAS ANN AGUS NUAIR A BÍOS A D'ÍARAIÓ
FÍRINNE AN SGÉIL A DÉANAMH AMAÍO EATARCA.

D'EIRIŠ AN T-IMREAS, MAR TEASTUIŠ ÓS NA TINEÓNTAÍO LOCÁISTE D'FÁGAIL SA CÍOS A BÍ ORCA, PÉ MAR A BÍ D'Á FÁGAIL AG NA TINEÓNTAÍO AR ŠAC AON ESTÁC EILE SA DÚCAIŠ. NÍ TABARPAO Lord Doneraile AON LOCÁISTE UAIÓ. TÁINIS NA TINEÓNTAÍE GO LÉIR CÚŠAM-SA AGUS D'ÍARADAR ORM AN T-AIRGEAO DO CÓGAINC AR MO LÁIM FÉIN, 'SÉ SIN AN CÍOS AC AMÁIN AN LOCÁISTE, AGUS É COIMEÁO GO 'OCÍ GO 'OTOILEÓC' AN MÁIŠISTIR CUN É ŠLACAÓ ŠAN AN LOCÁISTE. CÓGAS AN T-AIRGEAO AGUS CUIREAS ISTEAC SA BANC É. CUG LUÉT OLÍGE AN MÁIŠISTIR IARACÓ AR ŠARNISHEE DÉANAMH AR AN AIRGEAO NUAIR A BÍ SÉ SA BANC. 'DO CEIP ORCA. NÍ DÉANPAO AN BANC RUO ORCA. TÁINIS ÓRUGAO Ó BAILE ÁCA CLIAÓ 'ŠÁ RAO LEIS NA BANCARÍO 1 N'DÚN AR ÁILL AN T-AIRGEAO DO COIMEÁO GO 'OCÍ GO 'OTABARPAIOIS CAR N-ÁIS DÓM-SA É. D'FAN AN SGÉAL AR AN ŠCUMA ŠAN AR FEAO LEAT-ŠLIANA. BÍ AN MÁIŠISTIR RÓ ŠASTA DÚINN ÁMÁC. NÍOR CUIR SÉ AN OLÍŠ AR AOINNE DES NA TINEÓNTAÍO. NUAIR A FIAFRAIŠCÍ DÉ AN 'OTABARPAO SÉ AN LOCÁISTE UAIÓ NÍ BÍOÓ D'FREAGRA COÍOCE AIGE AC NÁ RAIÓ AON DITNEAS AIR FÉIN LEIS AN ŠCÍOS ; GO NGLACPAO SÉ PÉ MÉIO A TABARPAÍ DÓ, PÉ UAIR BA MAÍO LE H-AON TINEÓNTAÍE É TABAIRT DÓ. NÍOR B' FÉIOIR AON RUO A DÉANAMH LE FEAR DE'N TSÓRO ŠAN. PÉ DEIRE DO BRIS AR AN BPOIRNE AG CUIO DES NA TINEÓNTAÍO. TÁNADAR CÚŠAM AGUS DÚBRADAR NÁR B' AON MAÍO BEIC AG FÁGAINC AN SGÉIL MAR A BÍ SÉ. ŠO MB' FÉIOIR GO RAIÓ CUIO ACU AGUS DÁ 'OCUGCÍ DÓIO AN LOCÁISTE FÉIN NÁ BÉAO AR A ŠCUMAS AN CUIO EILE DE'N CÍOS A DÍOL ; ŠO MB' FÉIOIR ŠUR LÚGA A BÉAO LE DÍOL ACU ŠAN AN LOCÁISTE D' FÁGAIL 'NÁ DÁ BPAIŠOIS É.

Conac casó é an fuarúar a b' fúta agus cáiteas cúca an t-airgead. Is dóic liom go bfuaraúar go léir níos mó buntáiste 'nà mar a gheobairís dá ngeartí amac an locáiste dóib agus an cuio eile o' éileamh ortá go léir sa tímpal. B'í a lán acu lasmuid de paróiste Dún ar Aill agus o'á bris sin níor b' fúiriste iad a coimeádo dlúitthe le céile ar don aigne ar fear don fear mór aimsire. Táinig don corad amáin fósanta ó'n obair. Do cúiread deire leis an gcleas úo a déintí ar “Seágan ua Ruadairde” agus ar “fear an airgid.” B'éigean o' “fear an airgid,” feasta, úsáid éigin eile solátar do'n airgead i n-éagmuis é cur istead i bfeirm “Seágan uí Ruadairde.” Dá ndéinead sé an úsáid sin de'n airgead do liúgráí “Grabber!” 'n-a díad. B'fearra dó teitead as an ndútaig 'nà an liúg san do b'ol amac air. B' éigean dó a leas do d'éanamh bíot gur o'á ainhéoin é.

XXVIII

“MADAM ANNE”

Binn as gabáil do'n Saeluinn an fear a b'os i nDún ar Aill, ac ní mór féadainn a d'éanamh. Do labraínn i le n-ainne do labarad liom í; agus do léiginn í as don leabar a castí orm n-a mbíod don tsagas Saeluinne ann. Bíod ainim na Saeluinne

ORM AR DON CÚMA, AGUS BÍOD CEISTEANA AG TEAC
CÚSAM LE RÉIÖTEAC ANOIS A'S AIRIS, TRIÖ AN BPOST.

TÁINIS LEITIR CÚSAM LÁ Ó MHAOI UASAIL A BÍ PÖSTA
AG MAC, NÖ AG MAC MIC, DO DÖMNAIL UA CONAILL.
INGEAN AB EAD Í DO BIANCONI, AN FEAR ÜO ZO MBÍÖD
NA CÖISTÍ ZO LÉIR AR NA BÖITRIB AIGE ZO DÖÍ SUR CUIR
NA TRAENANA DEIRE LEÖ. DÜDBAIRT SÍ LIOM SA LEITIR
ZO RAIB SGRIBINN AICI A FUAIR SÍ CÍOS I ZCONTAE LUIM-
NIÖE AGUS SUR B' É SGRIBINN É 'NÁ AN CAOINE ÜO A
ÖEIN EIBLÍN NÍ CONAILL AR BÄS AIRT UÍ LAÖGAIRE, NUAIR
A LÁMAÖ É AR INSE CÄRAIS AN IME. DÜDBAIRT SÍ ZO
RAIB FEAR ÉIGIN CÍOS I LUIMNIS AG CASAD LE BÄARLA CUIR
AR AN SGRIBINN DÍ, AGUS ZO RAIB EAGAL UIRTÍ NÁ RAIB
EÖLUS A DÖITIN AR AN NÖAELUINN AIGE CUN NA H-OIBRE
SIN DO DÖANAM MAR BA CÄART. D'FIAFRAIS SÍ DÍOM
AR MISTÖE LIOM LEISINT DÍ AN SGRIBINN A CUIR CÚSAM-SA
CUN BÄARLA CUIR AR AN ZCAINT. DO CUIREAS FREAÖRA
CÜICI LÄITREAC 'ZÁ RÄÖ LÉI NÄR MISTÖE, AGUS ZO NÖÄN-
FÄINN AN OBAIR DÍ CÖM MAIT AGUS D'FÄÖFÄINN É.
CUIR SÍ CÚSAM AN SGRIBINN AGUS CUIR SÍ LEITIR CÚSAM
I N-ÄONFÄÖCT LEIS AN SGRIBINN 'ZÁ INSINT DOM ZO RAIB
DON LINE ÄMÄIN ANN AGUS SUR TEIP ZLAN AR AN BFEAR
CÍOS A DÖANAM ÄMAC CAD É AN BRIS A BÍ LEIS AN ZCAINT
A BÍ SA LINE SIN. DÜDBAIRT SÍ ZO RAIB TRÄCT SA LINE
AR "Madam Anne" ÉIGIN, AGUS NÄ FÄÖFÄÖ AN FEAR
ZÍOS A DÖANAM ÄMAC Ó CÄLAM AN DÖMÄIN CÉ R' B'Í
"Madam Anne."

"Ís léir," AR SISÍ, "SURAB AR AN Madam Anne seo
A BÍ AN MILLEÁN ZO LÉIR AG EIBLÍN I DÖAÖB BÄIS AIRT.
BA MAIT LIOM A D'FÄÖGAIL ÄMAC, MÁ'S FÉIDÖR É, CÉ R'
B' Í FÉIN AGUS CAD A DÖIN SÍ I ZCOINNIÖB AIRT, NÖ AN
ÄMLÄIÖ A BÍ EAD AR EIBLÍN MAR ZEALL UIRTÍ."

Ís I MBÄARLA DO SGRIB SÍ AN LEITIR. NÍÖ NÄC

iongnadh, ach siné bunús na cainte a bhí sa leictir. D’inis sí dom cá bfaiginn an líne sa sgríbhinn. Cuartaígeas an sgríbhinn agus fuaras an líne agus fuaras an dá líne roimhis an líne sin. Siúladh iad.

“Art ua Laoisaire
 Achá anso traocta
 Ó maidin anné agham.”

Domhuigim sur báineas leatadh as mo béal agus sur deineas sgearta fáire, i dtreo sur airiúeadh ins gach don páirt de’n tuis mé, nuair a conac an cuirpthead mná, uroch aigeanta, díoblaíthe, Madam Anne a bhí eirigthe cúgam, amach as an bpocailín mbeag neamtuairimeach san “Ó maidin anné”—“since yesterday morning”! Ní h-ár an mnaoi uasail a sgríbh an leictir cúgam a bhí don mílleán agham, nídh nác iongnadh, ach ar an bfeair tíos a bhí ’sá leisint air sur tuis sé an Saeluinne.

Cuireas féin cúici an bris ceart, agus dúbhart léi nár airiúeas féin riam don trácht ar don éad a beic ar Eiblin ní Conaill cun don “Madam Anne,” ná cun don tsagas “Madam” eile.

Ansan do sgríobas amach an caoine go léir i mbéarla, cómh cruinn agus d’féadas é, agus cuireas cúici é. Nídh nác iongnadh, ní h-ár deiseacht an béarla a bíos-sa ag cuimneam nuair a bíos ag déanam na h-oibre, ach ar deiseacht na Saeluinne, agus ar conus a tabarfaínn liom sa béarla deiseacht na Saeluinne agus neart na Saeluinne, agus fuinneam na Saeluinne, agus an dásacht agus an gluaiseacht pola a cuireadh an Saeluinne sin am’ croíthe féin nuair a labraínn amach i go h-árd. Cuireas mo sgríbhinn béarla ag triall ar an mnaoi

uasail i n-donfeacht leis an sgríbhinn Gaeluinne a cuir sí cúgam. Ní dóic liom gur caitn mo Véarla i n-don cor léi. Do sgríob sí féin Véarla eile, le congnam an Véarla a tugas-sa di. Ac dar liom-sa do bain sí deiseacht na Gaeluinne as an obair ar fad. Mar seo, féac. Sa n-áit 'n-a n-abrad Eiblin " Mo grád go daingean tu ! " cuireadh an bean uasal Véarla ar an gcaint mar seo :—" Beloved of my steadfast heart ! " Ní féadpáinn-se blas ná cuma ná crot fágáil air sin. Is dóca, ámtac, go raib sé go maic mar Véarla. O'airigeas daoine tuis-ionada 'gá molaó.

Tamall beag 'n-a díais san do sgríob an bean uasal céatona cúgam airís. Dúbdairt sí gur airisí sí blúire éigin Gaeluinne o'a labairt ; gur airisí sí daoine a tuig an caint as molaó na cainte go mór ; gur sgríob sí féin síos an caint do réir fuaimiana na bpocal, fé mar féac a cluasa greim fágáil ar na fuaimianaib ; go raib sí as cur na sgríbhinn sin cúgam-sa, istis sa leictir sin, féadaint an bpéadpáinn bris na cainte véanam amac. O'féacas ar an bpáipéar ar ar dein sí an sgríbhinn. Tugas iaraict ar focalaib a véanam as na leictireadaib. Nuair a cuireas na focail i n-aice 'céile ní raib don bris leó. Tugas iaraict eile. Bí na focail a táinig an tarna h-uair bun os cionn ar fad leis na focalaib a táinig an céad uair, agus ní raib don bris leó ac cómh beag. Tugas an trímáó h-iaraict. Táinig na focail, an trímáó h-uair, bun os cionn leis na focalaib a táinig an dá uair eile, agus ceip orm airís don bris baint asca. Is dóic liom dá mbeinn as gabáil dóib ó sin gur b' é an sgéal céatona véacó asam. Cuir an obair i gcuirne dom leabhar a léigeas mórán blianta roimis sin.

“ Vathek ” ab ainim do’n leabhar. Innstear sa leabhar conus mar a bí rí uasal ártó-cómaectac sa domhan toir, agus sur buail éuise lá ceannaiðe éigin a bí as díol arm. Céannais an rí, claiðeamh ana breasg uairð. O’imtis an ceannaiðe. Ar maidin amáireac a bí cúgáinn bí an rí as féacaint ar an sclaiðeamh agus as déanamh iongnatò de, bí sé cómh breasg san. ’Sá iniúcatò dó tug sé fé nðeara, ar a lann, sgríðinn éigin. Tug sé iaract ar an sgríðinn do léigead. Do teip air. Cuir sé pios ar na sgol-airib móra a bí ar a teaglac. Do teip orta don brisg baint as an sgríðinn. Bí féasós breasg mór trom fada ar gac doinne acu. Céap an rí na cinn a baint díob, ac dúðairt sé go nðeapad sé an gnó na féasóga do bearratò díob. Do bearratò an féasós de gac doinne acu. Táinis sgolairí móra o gac don páirt de’n rígeact, gac doinne acu deimništeac go léigead sé féin an sgríðinn. Do baineatò an féasós de ’n uile duine riamh acu. Fé deire táinis seantúine beas suarac dub agus dronn air, agus féasós air nída breasgta go mór ’ná mar a bí ar doinne de’n cuir eile. Do léig sé an sgríðinn agus do noct sé a brisg. “ An claiðeamh is fearr sa domhan do’n rí is fearr sa domhan,” nó ruo éigin de’n tsóro san, iseat adúðairt an sgríðinn. Bí ácas mór ar an rí, agus do tugatò onóir ana mór o’fear na druinne. Ar maidin amáireac a bí cúgáinn dúðairt an rí le fear na druinne an sgríðinn do léigead airis dó. Cómh luac agus o’féac fear na druinne ar an lann táinis coct air.

“ Léig amac dom é ! ” arsa’n rí.

“ Á, a rí,” arsa’n fear, “ ní h-é an sgríðinn céatona e a bí inðe ann ! ”

“ Léig é, pé ruo é ! ” ARSA’n RÍ.

Seo MAR A LÉIG SÉ AMAÍ :

“ Is mairg do’n rí a sanntuigean eólus atá os cionn a tuisgiona agus gníom atá os cionn a cumais.”

“ Baintear leat na féasóige d’é,” ARSA’n RÍ, “ agus imtígead sé as mo radarc ! ” Do bainead, agus o’imtí. ‘N-a díais san bíoð an rí féin as casað leis an sgríbhinn do léigead, ac do teipead air i gcóinnuige. Cíoð sé, amtaç, bíoð na féadad sé an sgríbhinn do léigead, nár b’ é an sgríbhinn céadna é don dá lá as a céile. B’siné an údalta agham-sa agus as an sgríbhinn a fuaras ó’n mnaoi uasail úo. D’innseas an méio sin di sa leictir a cuireas cúici. Is dóca gur méas sí gur as magad fúici a bíos, mar níor sgríbh sí cúgam ó sin.

XXIX

baile mistéala

I LÁR AN COIMEASGAR A BÍ AR SIÚBAL I nDún AR AIL, IORÍ CINEÓNTAÍTÍB AGUS MÁIGISTIRÍ TALMÁN, DO SROIS TUAIRISG SINN AR COIMEASGAR EILE A BÍ EIRIÇTE I mBaile MISTÉALA TOIR. DO SHIÚ CÚIRT I mBaile MISTÉALA. BÍ BEIRT GIÚISTÍSÍ AR AN MBINSE ANN, .i. fear d’ár b’ ainm Eaton, R. M., agus Captaen Stokes, R. M. Agus bí aturnae coróinneac ann agus Edward Carson ab ainm dó ; Sir Edward Carson a tugtar air anois, sa bliain seo d’aois an Tigearna míle

naoi gcéad a dóúéas. Ac isé an Carson céadna é a bí 'n-a aturnae coróinneac ansúo sa bliain úo 'uaois an Tígearna míle oót gcéad ceitre píciú a seact. Níor cuir na cúig bliana píciú atá iméigte ó sin don feabhas air.

Is cuise do shuí an cúirt sin 'nā cun Liam ua Briain, M.P., agus Seágan Mandeville do cur ar a dtríail mar gheall ar caint éigin poiblíde a bí curta 'n-a leit, agus a bí, dar le riágaltaas na h-uaire sin, i gcoinnib na olíge.

Bí órougadh págalta ag an mBrianae agus ag Seágan Mandeville teacht agus a dtríail do seasam i dtaob na cainte a bí curta 'n-a leit. Níor tug doinne acu don toradh ar an órougadh. Níor tanaodar cun na cúirte. Murar tanaodar-san, amháic, táinig daoine eile, agus ní cun na cúirte do tanaodar. Tanaodar go Baile Místéala cun a cur i n-úil go raib fearg agus píoc ortá féin agus ar an bpoiblídeacht go léir mar gheall ar an éagcóir a bí le déanam sa cúirt sin an lá san, nuair a bí briseadh olíge le cur i leit daoine toisg gur labradar ar son an círt agus i gcoinnib éagcóra.

Cuairt móran daoine ó Dún ar aill go Baile Místéala an lá san. Cuas féin ann i n-donfeacht leo. Nuair a sroiseamair Baile Místéala ní feacamair puinn daoine ann. Bí na daoine a srois an áit romáinn bíodar iméigte amac as an sráio, ar bótar luimníge, i gcoinnib na ndaoine a bí ag teacht an treó san, cun go ndéanfaois siúdál i n-donfeacht leo tar n-ais isteaic sa tsráio. Bíomair-ne tamall maic ag feiceam leo ag dorús tíge an átar Tomás mac Muiris. Tá spás breag fada pairsing ó'n dtíge go raib an sagart 'n-a cómnuíge

ann, ó-éadú agus ó-éas agus soir síos go dtí bótar poiblíde na sráide. Bíomair as feiteam, as féacaint soir síos ar tígíib na sráide, agus i n-inead don coinne beir againn go n-eireódad toirmeasg is amlaib a bí eagal orainn ná beaó againn ac cruinniúad ana beag.

Fé deire conacamar an tsluaigh as teacht. Is cuimhín liom féin go bfeaca Seágan Dólúin sa tsluaigh. Bí sé 'n-a suíde i gcaráiste. Com luad agus táinig sé i radarc an cearnaigh móir mar a raib an cruinniúad le beir, tóg sé a ceann agus o'féac sé suas mór-tímpal an cearnaigh. Bí an áit go léir folam. Bíos as féacaint air agus is dóic liom go raib diombad air. Ac fé mar a táinig an tsluaigh istead do siúbluigeadar suas i dtreo tíge an tsagairt. Ansan do tosnuigh an áit ar beir as líonad. Ar ball bí cruinniúad maic daoine ann i dtreo go rabamair geall le beir sásta. Bí do nó trí caráistib fada curta ar aghaid d'orais tíge an tsagairt amac i dtreo go bfeadófad na cainte-eoirí seasam anáirde ar na caráistib sin agus labhairt leis na daoine.

Bí a lán daoin'uaiste anall ó Sasana ann. Tánadar díreac mar a tánamair go léir, 'gá cur i n-úil go raib gráin acu ar an gcuma 'n-a raib oigíte o'á gcur i bfeirí i n-éirinn. Bí Henry Labouchère, M.P., ann, agus John Brunner, M.P., agus Thomas Ellis, M.P., agus tuille nár b' iad. Táinig mná uaiste anall ó Sasana, leis, ar a raib Miss Mander. Bí fir easaí ann ó-s na páipéaraib móra eall, ar a raib Fred Higginbotham agus Bennett Burleigh, agus Seágan mac Dómnail ó'n *Daily News*.

Bí an t-atair pártalán mac Cártaigh, O.D., sa

CÁTAOIR, agus na h-uaisle a bí cún cainte déanam
bíodas ar na caráistibí fada lasmuí de dorus tíge
an Achar Tomás mac Muiris. Cóm luath agus conaít
na daoine go raib an caint le tosnuadh do brúgaoir
isteach timpal ar na caráistibí fada. Deir daoine
a bí ann agus do tuis an sgeál, go raib timpal oí
níle tuine bailiúgte isteach timpal ar na caráistibí.
Má bí, do ghéada, san don daib, fíde míle tuine
slig ar an sgearnaic. Bíos féin ar ceann des na
caráistibí, agus bí raibarc maí agam ar na daoine
a bí ann agus ar an slig a bí lasmuí díob mór-
timpal. Ní feaca oiread agus don “peeler”
amain i n-don áit ar an bpaí, ná tíos ar an sráid.

Ní raib an caint ac tóireac as tosnuíocht nuair a tugas fé nveara suatao éigin toir tíos ar imeal an tsloig. Bí timpal píce “peeler” agus fear nótaí tógaint eatartha, agus iad a t’iarraio é breic leó suas cun na h-áite ’n-a raib an caint le véanam. Ní raib don bac i n-don cor ortha gabáil timpal, agus níor timpal mór é, ar an ttaob tuair nó ar an ttaob ceas des na daoine. Ní raib don breic i n-don cor acu ar é breic leó istead tré lár na daoine, mar bí na daoine ró bhuigte ar a céile. I n-ineao gabáil timpal is amlaio a brúgadar istead ins na daoine. Bí na daoine a t’iarraio slig véanam dóib, ac bí san as teip ortha, níò nár b’ iongnao. Ansan, nuair ná véanfao na daoine an ruo nár b’ féoir a véanam, t’árouig na “peelers” a mbaitiní agus buaileadar na daoine. Má buaileadar, bí baitiní lám as formór na daoine agus nuair buaileao iad do buaileadar i bfreagairt. Do teit na “peelers” láitread, iad féin agus an fear nótaí. Céapas go mbéao suaimneas againn ansan, ac ní

suaímhneas a bhí ag teacht. I gceann tímpaí cúig neómataí táinig deichniúdar agus daicéad des na "peelers" agus a gúna ag gac fear díob. Bhí, go dtí san, lasmuí de des na daoine a bhí 'n-a scois, mórán fear agus iad ar a gcapaillib. Nuair a conacadar an breis des na "peelers" ag teacht agus na gúnaí acu, siúo tímpaí iad go dtí go rabadar 'n-a marcsluaigh láidir daingean ioir na daoine agus na "peelers." Ní raib don breit, ansan, ag na "peelers" ar fear na nótaí do breit leó suas cun na cataoiread. Bhí tímpaí trí fichid fear acu ann, agus ní raib don gnó eile acu le déanamh ac an fear san do breit leó suas.

Dá ngabairis tímpaí beaó sé tuas acu san don rígneas, agus rud eile, déanfaimis slig tuas do láitread. Ní raib don cur 'n-a coinnib ag doinne. I n-a ineaó san is amlaíó a measadar é breit leó suas tré ioir marcsluaigh agus daoine. Cromadar ar na capaill do bualaó. Má cromadar o'iompuigh na marcaigh cosa deirigh na gcapall leó agus brúgadar na capaill siar istead 'n-a measg. Tóg na "peelers" na gúnaí agus buaileadar ioir capaill agus marcaigh leó. O'iompuigh na marcaigh ortá agus buaileadar iad cómh maít agus o'féadar é le pé arin a táinig cun láma. Bhí an obair go teit acu ar feaó tímpaí cúig neómataí sar ar teit na "peelers" as an áit. Do lean raint des na daoine ar a dtóir. Cuair na "peelers" istead sa barrac uata. Bhí gac don rud go breag socair ansan. Bhios am' seasamh ar an gcaráiste, ag brat air ná beaó a tuille toirmisg againn. Ba gearr gur airigeas, go breag láidir fuaiminteamail, urcár ó'n mbarrac. Bhí iongnadó orm. Ní raib troit ná cómrac ar siúbal.

Cao cúige an t-urcár agus gan don namhaid a cur ortá? Táinig an tarna h-urcár. Do léim Seághan Diolúin anuas de'n caráiste, agus siúir síos i dtreó an bharraic é féin agus an t-áitir pádrais ua Ceallacáin. D'airigeas an trímáir h-urcár. Com fada agus téigean mo cuimne níor airigeas aó na trí h-urcáir. Do h-innseáir dom 'n-a 'daiis' san go ndois Seághan Diolúin agus an sagart isteaó sa barrac agus suas cun na pinneóige, tuas i mbara an tige mar a raib an "peeler" ar a leat glúin agus é aó lámác agus aó líonáir, agus gur rug Seághan aín agus gur strac sé siar ó'n bpinneóige é. Mura mbéaó san go mbéaó a lán eile marb aige sa a gcurfaó doinne d'á uáctaránaib féin cosg leis. Nuair a fuair na daoine go raib triúr marb, do sgaipeadar. Cuair na mná uaisle Gallua isteaó i dtig an tsagairt.

Do h-innseáir dom go raib raint saigdiúirí sa tsráir agus nuair airigeadar an lámác gur tánaóir amác. Pé fear a bí 'n-a ceann ortá conaíó sé láitreaó ná raib don ciail leis an lámác. Deim sé cordon des na saigdiúirib a bí aige, agus bí na daoine ar taob de'n cordon agus na "peelers" ar an taob eile agus coiméaó sé amác ó n-a céile iad. Mura mbéaó san do marbócaó na "peelers" tuille. Bíodar féin agus na h-uáctaráin a bí ortá as a meabair glan. Duine des na h-uáctaránaib sin ab eaó an Captaen Pluincéaó úr a fuair, i n-Éocáill toir, suim beas aimsire roimis sin, ó Baile Áta Cliat, an t-órugaó ur, "Don't hesitate to shoot." Níor b' iongnaó fonn lámáig air.

D'airigeas 'n-a 'daiis san gur tuit ruó amác i scaiteam an lae sin agus gur cuir sé iongnaó a

croíde ar an n-oin'uasal Gallua Henry Labouchère. Bí súsa aige 'n-a caráiste féin agus súsa de clúm ana daor ab eaó é. Nuair a bí an cruinniúad ag sgaipead agus gac don ruó tré n-a céile, bí Labouchère deimniúteac ná feicpead sé an súsa breag go deó airís. Táinig sé cun na h-áite 'n-a raib an' caráiste. Fuair sé an súsa ann roimis, san don níó imtiúte air ac raint daoine beic ag féacaint air agus ag déanam iongnad dé agus 'gá ráó leó féin gur deacair o'don fuact dul trío isteac.

"Sead!" arsa Labouchère, "oá mba tal i lúndain, nó i n-don áit eile sa domán, a tuitpead an méio sin amac dóm-sa, is ró beag an breic a bead agam ar mo súsa o'feisgint airís! Deirim anois, agus déarfaó as so amac é; isiad muintir na h-Éirean na daoine is macánta sa domán."

Cun na beirte, Liam ua Briain agus Seágan Mandeville, do triail isead do suib an cúirt an lá san. Níor freagair doinne de'n beirt an glaoó, níó nár b' iongnad. Do cuir an cúirt barántas amac cun beirte ortá agus iad do tabairt cun láma. Do rugad ortá agus do cuiread isteac i bprisún iad. Nuair a táinig an t-am cuise do tugad go baile Místéala iad, cun na cúirte céadna, cun iad do triail, mar 'ó ead. Deirim "mar 'ó ead," mar bíos féin ag an gcúirt agus conac an "trial," agus go deimín ní raib sa trial ac "trial mar 'ó ead." Do glaoóad an cúis. B'é Liam ua Briain an prisúnac an lá san. Do glaoóad finné 'n-a coinnib. An "peeler" a tóg nótaí a cainte a bí mar finné 'n-a coinnib. O'mis sé a sgéal. Táisbeáin sé an páinéar beag ar ar sgríb sé na nótaí.

Taós ó h-arrachtáin¹ a bí mar aturnae ag cosaint an Ūrianaig.

“Leis dom féadaint ar an bpáipéar san,” arsa Taós.

“Do síneadh cuige an páipéar. O’féad sé air go géar. Ansan o’féad sé ar an bfinné go géar.

“Ní h-é seo an páipéar ar ar tógais-se na nótaí seo ar dtúis,” ar seisean.

“Isiad san na nótaí a tógas,” arsa’n finné.

“Tabair dom an páipéar ar ar tógais ar dtúis iad,” arsa Taós. “Do stad an finné bocht agus o’féad sé ar aturnae na coróinnead agus suas ar an mbínse.

“Ní’l féadaint ort ac na nótaí tabairt do,” arsa aturnae na coróinnead.

“Ní cuirfidh an cás cor eile dé,” arsa Taós, “go dtí go dtabharfar an páipéar eile dóm-sa.”

“Do lean an t-aigheas ar feadh tamaill. Fé dheire b’ éigean do’n finné bocht a lámh a cur isteach ’n-a póca agus a sparán do tabairt amach agus an seana páipéar do tógaint as an sparán agus é síneadh anonn cun Tairis. Tóg Taós an seana páipéar leat-briste agus o’féad sé air agus do léig sé é. Cuir sé gaire beag as agus taisbeáin sé an páipéar do’n Ūrianaic. Cuir an Ūrianaic gaire maic láidir as. Cad a cuir ag gairí iad? Siobh an rud a cuir ag gairí iad. Bí an páipéar tar éis dul go Baile Átha Cliath agus teacht tar n-ais, agus bí óruigeadh ’n Rúnair Mór i mBaile Átha Cliath sgríobhta treasna air, .i. “Not to be used.” féad air sin! Óruigeadh ó Baile Átha Cliath gan don úsáid a déanamh,

¹ Timothy Harrington.

i gcoinnibh an Bhrianaigh, des na nótaibh a tógadh o'á cainte nuair a bhí an cainte ag teacht as a béal, ac úsáid a déanamh 'n-a coinnibh des na nótaibh eile úr a cuireadh le céile 'n-a diaigh san! Sin olígh agat! Ar an gcuma san díreach a bhí olígh Sasana 'á cur i bfeiróm i n-Éirinn gac don lá riamh, ó'n lá san i mBaile Místéala, siar ar fad go dtí an lá úr a cuir Tomás Dubh Wentworth olígh Sasana i bfeiróm ar uaisleibh Conaict, ní h-eadh, ac siar go dtí an céad lá a táinig olígh Sasana isteach i n-oileán na h-Éirean.

An t-é maecthócaid air is dóic liom go dtuigfeadh sé nár deineadh marbhadh daoine riamh a bhí níba ghráinne níba déistíníge, níba neamhghátaraíge, 'ná an marbhadh san a deineadh i mBaile Místéala an lá san. Ba mar a céile díreach é agus dá dtuistí aghaidh ar donad, nó ar pobul aifrinne, agus tosnuadh ar na daoine do lámhac gan cúis gan adbhar. Dá nhabtí timpal, mar a raibh an tslígh folamh, o'féadfaí fear na nótaí do cur ar ceann des na caráistibh fada óm luath agus cuaidh doinne des na cainteoiribh suas ortha. Dá gcurtí teachtairacht ag triall ar fear na caithoiríoch 'gá iaraidh go leigfí fear na nótaí suas ann, do déanfaimis go léir slígh dó láitreach, níó nác iongnadh. Cad cuige go raibh cainte againn le déanamh ac i dtreo go raídh ár gcainte cun cinn ag triall ar muinntir an riasaltais? Pé sgéal é, ní raibh le déanamh ac cead o'iaraidh agus bhí an cead le fágáil.

Nuair a bhíos-sa sa Rát, díreach nuair a bhí an caismirt ag tosnuadh idir tineóntaictibh agus máigistoiribh talman, do cuireadh tuairisgh cúgham lá, go raibh cruinnuadh mór tineóntaichte le beic tíar i dtulac lias agus 'gá iaraidh orm dul ann. Cuas

ann. Bí cruinniúgað breag ann. Nuair a bí an obair ag tosnuð agus na cainteoirí ag dul suas ar an árdán, cuas féin suas air. Cé éifinn guala le gualainn liom ar an árdán ac fear na nótaí. Do h-iarad ceo dó agus do fuaad, agus bí sé ansúo cuas agus gan don cur istead ag doinne 'a déanamh air. Bí sagart sa cataoir againn, an t-Altair Maicias mac Matgamna, sagart paróiste an bótair buidé, áit atá timpal sé nó seacht de míl i b-siar ó Ceann Tuirc. Bí an t-Altair Séamus ua Mórda 'n-a Cóadiútor an uair sin i dtulaí lias agus is air a bí cúram oibre an lae, agus ba maí an díol air é. Tá sé 'n-a sagart paróiste anso am' aice anois, i Rát Cormaic, agus 'n-a Canónac. Cuir sé gac doinne i n-a áit féin, agus do gluais an caint, do réir úir. Doin fear na cataoiread a cuir cainte. Doin an t-Altair Séamus a cuir cainte, agus ba maí agus ba stuamda an caint a doin sé. Níor miste an gnó fágaint fé.

Táinig an t-am dom féin cun mo cuir cainte déanamh. Bí fios agam go raib an gaeluinn go maí an uair sin ag na daoine a bí ag éistead liom, agus i dtreo go mbéad raint spóirt agam ar fear na nótaí, a bí agam' gualainn, do cromas ar mo caint a déanamh as gaeluinn. Do las súile na daoine go léir láitread leis an spórt. Tugas fé n-deara gac 're b'féacaint ag gac doinne 'a tabairt orm féin agus ar fear na nótaí. Diarmuid ab ainim dó, Diarmuid Stringer. Comáineas liom ar fear tamail go dtí go raib na daoine go léir ag sigea. Ansan d'iompuigeas agus d'féacas ar Diarmuid. Bí sé ansúo 'n-a seasamh agus a pinsil 'n-a béal aige. Do stadas ag féacaint air, agus

mé agus gáirí, go dtí go raib na daoine go léir agus faire féadaint cao 'deaspainn, ansan o'iompuigeads cun na ndaoine agus, "Ní deirim," arsa mise, "ná go bfuil breall ar 'Diarmaid.'" Níor féadad a tuille do ráo, o'eirig a leitéio o'uail gáirí. Measas go dtuitfead an t-Ádair Maicias as an gca daoir táinig a leitéio sin de triteam gáirí air.

Oeineamair ár ngnó agus ní raib lámác ná marbad agus. Tuig an t-Ádair Séamus (an Canónac anois), tuig sé o'innéar breag brotálac dúinn. Do veinead a lán cainte agus an ndinnéar, leis. Bí cur o'e'n caint feargac, feargac go maic. Ac bí an cúil-féic cóim maic san agus an Ádair Séamus, agus an stuaim cóim daingean san ann, go mbainead sé an faobar o'e'n feirg i gcóimnuige sar a bfeadad sí don o'ioabail a véanam.

Dá ndeintí an gnó i mbaile mistéala an lá úr mar a veinead i o'tulac lias timpal seact mbliana roimis sin, agus mar a veinead i n-a lán áiteana eile i scaiteam na h-aimsire, ní bead lámác ná marbad ann.

XXX

O DÚN AR AILL GO CAISLEÁN UA LIATHÁIN

An faid a bíos i nDún ar Aill táinig taom breoiteacta orm agus ba ró oóbair dó mé breic as an saogal. Bíos am' lán neart an lá sar a dtáinig sé orm. Táinig sé orm go h-ana oban, fé mar a tabarraí

nímh do dhúine. Bíos am' luige leis ar feadh dó nó trí sheachtainibh. Ansan b'é toil an Tígearna gur cuireas tóim é. Bí dochtúir maic tuisgionac de muinntir Ríordáin sa tsráid an uair sin, agus tug sé aire maic dom. Tá sé tar éis báis, beannaíocht Dé le n-a anam!

Níor tuigeads an uair sin cad fé nteáir an taom san do theacht orm, agus mé cóim láidir, cóim deasgláinteac, víreac sar a tóinís sé orm. Do tuigeads 'n-a diais san é go maic.

Tá an Aba Deas as gabáil aniar ó Cill na Mullac go Dún ar Aill. Gabán sí fé nrocaíocht atá tuairb agus bun sráide Dún ar Aill. Aba Deas salaíocht iséad í. Is isteaíocht inti a téigean salaíocht sráide Cill na Mullac agus salaíocht na tíre go léir as san soir go Dún ar Aill agus ansan salaíocht Dún ar Aill féin, i dtreó nác féidir do 'n uisge gan beic lán de ním an tsalaíocht sin. Ní bíod don cóitrom uisge agáinn i nDún ar Aill ac buaíocht agus asal aige agus tubán aige, istig i ntrucaíocht an asail, agus é as tarann an uisge cun na ndóirse, cun na ndaoine, agus na daoine as díol as an uisge. Tógad sé an t-uisge as an nrocaíocht, víreac mar a raib an salaíocht go léir, ó'n sráid, as dul isteaíocht sa n-abáinn. Téigead muinntir mo tíge-se agus tugairíis uisge bíoir leó ó tobair fíoruisge a bí tamall ó'n sráid, mar bíod an t-eagal agáinn roim uisge na h-abán. Nuair a bí an sgéal ar an gcuma san ba ró deacair gan dearmad a déanam uaireanta, agus uisge na h-abán do cur ar an mbóro agus é t'ól. Pé 'r doimhan é, do buailead isteaíocht am' aigne-se gur b' é uisge na h-abán san a cuir an taom breoiteacáta orm.

Bí sagart paróiste sa tsráid, agus do tuig sé

CONTAÐAIRT AN UISGE, AGUS BÍOD SÉ GO MINIC A D'IARAIÓ A CUR FÉACAINN AR BÓRO NA MBOCT COITROM UISGE DO TAÐAIRT ISTEAC SA TSRÁIO TRÉ PÍOPAIÐ, Ó TÓBAR ÉIGIN FÍORUISGE SA CÓMGAACHT. AC DO TEIPEAD AID. DÁ NDOINTI É DO CAITPEAD MUINTIR NA CÔMARSANAECTA BREIS BEAG ÉIGIN CÁNAC A DÍOL AS. NÍ TOILEÓCAIÓIS CUIGE SIN. "AN T-UISGE A BÍ MAIT A NDOITIN DÓIB RÍAM RÓIMIS SEO TÁ SÉ MAIT AN NDOITIN DÓIB ANOIS," ADIEIRIOIS.

NA DAOINE SAN CÍALL ! DA CÓIR GO DCAISFIOIS, DÁ DCAIÓ DROG BREÓITEACT SA TSRÁIO, Ó BEIT AGCÚSÁIO AN UISGE SIN, GO LEACPAÓ AN DROG BREÓITEACT AR FUAIO NA TUATA AGUS ANSAN GO NÓIOLPAÓ MUINTIR NA TUATA GO DÁOR AS AN SPRIÚNLÁITEACT.

CÓM FADA AGUS TÉIGEAN MO CUIMNE IS DÓIC LIOM SUR TAR ÉIS MÉ TEACT Ó'N DCAOM SAN A CUAS GO CILL CAOÍ GO DCTI AN SÁILE, AGUS SUR B' É SIN UAIR A BUAIL AN SBÁINNEAC UO UMAM A CUG DOM AN LABAIRT CEART AR "DON QUIXOTE" .i. "DON CIOCÓTE" ; NÓ D'FÉIOIR SUR UAIR ÉIGIN EILE É, MAR BÍOS CÚPLA UAIR EILE SA N-ÁIT.

SA BLIAIN D'AOIS AN TIGEARNNA MÍLE OCT GCÉAD CEITRE FÍCÍO A DEIC, AG DÉANAM AMAC AR DEIRE NA BLIANA, DO LEAC EADRAINN AN SGÉAL, GO RAIÐ AN SAGART PARÓISTE A BÍ ANSO I BPARÓISTE CAISTEÁIN ULA LIACÁIN, GO RAIÐ SÉ AG DUL CUN BÁIS. FUAIR SÉ BÁS I NDOIRE AN CÉAD MÍ DE 'N BLIAIN NUA. BEANNACT DÉ LE N-A ANAM ! ANSAN, AN DEICMAD LÁ DE'N TARNNA MÍ DE'N BLIAIN MÍLE OCT GCÉAD CEITRE FÍCÍO A H-DONDEAG, DO CUIR AN T-EASBOG LEITIR CÚSAM-SA 'GÁ RÁD LIOM DUL AM' SAGART PARÓISTE GO PARÓISTE CAISTEÁIN ULA LIACÁIN. TÁIM ANSO Ó SIN.

XXXI

OB AIR COSANTA NA GAELUINNE

Is dóic liom go rabas dá bliain anso nuair a chosnais obair na Gaeluinne, dáirírib, i mBaile Áta Cliat. Do thuigear ó'n gcaint a bí ar siúbal, agus as na fógraí a tagaí amac, go raib socair ar an nGaeluinn beó a bí i mbéalaiú na ndaoine do saothruíad. Bí fíos agam go dian maic gur mar sin ba ceart an obair a déanam má bí sí le déanam i n-aon cor. Bí leabair eogain uí Camhráide agam agus an graiméar Gaeluinne do sgríobh Ua Donabáin, agus bí fíos agam ná raib aon breic ag leabhair de'n tsóro san ar oiread agus aon lá amáin sa mbreis do cur le saogal na Gaeluinne. Bí fíos agam gur domuis na fir sin féin ná raib uata ac oiread agus o'féadpáirís de'n Gaeluinn a beic socair daingean i leabhair acu, i dtreó go mbéad an méid sin di le fáil ins na leabhair sin nuair a stadfaí muinín na h-Éirean o' i labairt. Do conaic Ua Donabáin agus Ua Camhráide go raib sí ag imteact, ag imteact go réir, ac ag imteact go deimhniúteac, agus thuigeadar go maic ná raib aon breic ag an obair a bí acu féin 'a déanam ar aon cosg do cur leis an imteact san.

Tá sé daingean am' aigne, amtac, nár thuigeadar an díobáil a bí sa n-imteact san. Is dóic liom gur thuigeadar, agus gur tuig a lán nár b' iad an uair sin, agus abfaí 'n-a diais san, gur cairde mór a déanfaí an t-imteact. Bí cúiseana tromha acu féin agus ag daoine eile le n-a tuigsint go mbéad cairde sa n-imteact. Na daoine a bí beó i n-Éirinn

an uair sin agus gan acu 'ac an Saeluinn, is amháin a bí ceangal na gcúig scaol ar a n-aighe cóim fáda agus cuairt gnótaí saogalta. I n-aon tsaghas gnótaí olíge, cuir i gcás, bí fear an Déarla ábalta ar an n-óid do cur 'n-a géal ortá agus ar an ngeal do cur 'n-a óid ortá, agus ní raib don éad acu ar iad féin do cosaint. Dá n-innsiúis a sgéal féin as Saeluinn ní tuigfeadh don duine iad, ac amháin, b'féidir, an fear a béadh ceapaithe ar an éagsóir a déanamh ortá. Bíod an fear teangan acu, ac dá mbéadh bread glacaithe as an bphear teangan san conus a béadh an sgéal acu? Pé taob ó n-a bpéactí istead an uair sin sa cuma ar a raib an duine ná raib don Déarla aige, do cíti go raib sé i gcrúad-cás go tiubasteach. Siné pé n-deara do Dómnall ua Conaill a rádh gur b' fearr leis go mbéadh an Saeluinn seacht míle síos fé uisge na paráige tíar. Conaill sé os cóimair a súl an éagsóir uathasac 'a déanamh as fear Sasana, coitcianta, ar an Éireanac, agus gan ar cumas an Éireanaigh don focal do labairt cun é féin a cosaint ac focal ná tuigfí. Dein Dómnall ua Conaill féin obair mór as cosaint na n-geadál ar an éagsóir a bí 'a déanamh ortá. Tuig sé go n-áluinn ná béadh don breic aige ar an obair sin a déanamh mura mbéadh an Déarla beic cóim maic aige, agus é beic ábalta ar luét an Déarla do troit as a gcaint féin, as Déarla.

Níor cuimnígh doinne ar an dá ceangain do cur ar siúbal i n-aonfeacht. Do meas gac doinne nár baogal ná go mbéadh tuille agus a dóicín Saeluinne as gac Éireanac pé cuma 'n-a ngeobadh an saogal i n-óid Déarla. Ní raib ac luét maicneamh, mar ua Camraide agus ua Donabáin, a tug fé n-deara go

raib an Gaeluinn ag imteacht. Níor tugas-sa féin pé n-deara go raib don b-aogal uirtí go dtí gur cuas isteach sa cóláiste, agus go bpeaca buacaillí eiríste suas agus san don focal Gaeluinne acu.

Do tuis luét maectnam, agus luét faire aimsire, go raib an Gaeluinn ag imteacht. Do tuis luét gnóta poibilíde, agus luét cosanta na n-Gaeóal ar an bpeall a bí 'a déanamh ortá ag muintir an Déarla, do tuisgeadur o'a luatact a béad an Gaeluinn imtíste agus an Déarla i mbéalaib na n-Éireanac go léir gur b' ead ab fearr é. Níor tuis doinne an uair sin an díobáil bunais a déanfaó sé do cine Gaeóal an Gaeluinn o'imteacht uata; gur mar a céile dóib é agus a nádúr féin o'imteacht asta amac. Níor tuis doinne an léirsgríos marbuisíteac a béad déanta ar an aigne Gaeólac nuair a béad an Gaeluinn imtíste, agus san i sgróide ná i mbéal an Éireanaig, ó Dómnac Dia go Tis Máire, ac Déarla briste. Cao é an tairbe déanfaó saotar Uí Camraíde, nó saotar Uí Dónabáin, do'n duine ná béad de caint 'n-a béal aige ac Déarla briste, agus ná béad de maectnam 'n-a croíde aige ac an maectnam a tabarfaó an Déarla briste dó? Is dóca gur meas Dómnall ua Conaill, oá mbéad an Gaeluinn seacht míle pé'n bparaise, agus an Déarla i mbéalaib na n-Éireanac go léir, go mbéad an Déarla acu cóm maic agus bí sé aige féin. Má meas, do dein sé dearmad. San amhras bí Déarla briste go tuis i n-Éirinn le linn Dómnall uí Conaill, agus níor cuir an Déarla briste sin don dealbas aigne ar an muintir a bí 'gá labairt. Níor dein, agus cao 'n-a taob nár dein? Níor dein mar bí saibbreas Aluinn, uasal, fórléiteadomail na Gaeluinne istig 'n-a n-aighe acu, laistig

de'n bÉarla briste. Tá an saibhreas san imighthe anois ó'n méio de muintir na h-Éirean go bfuil an sgealluinn imighthe uata. Tá raint acu do thuisean an cread, agus tá iaraíocht acu 'a déanamh ar an saibhreas do cruinniúcháid cúca airis. Is usa go mór sgaramaint le saibhreas 'nád teacht suas airis leis.

Dá ndéintí an dá teanga do saothrucháid i n-donfeacht ó'n úair a tosnuig muintir na h-Éirean d'airíribh ar an mBéarla do labairt eatartha féin, do cabrócaid an dá teanga le n-a céile, agus cuirfidís neart i n-a céile agus cruinneas nár b' féidir a beir i n-don teanga acu 'n-a h-donar. Níor deinead san. Bí a rian air. Nuair a measg an dá teanga ar a céile agus gan saothrucháid 'a déanamh ar don teangain acu, is amháid a bí a lán daoine ag dul amú ins gach teangain acu. Siné fé ndeara do 'Diarmaid na Muineacáin an focal úd do ráid,

“ Na daoine is lúga ciall i n-Éirinn
Daoine gan Béarla gan sgealluinn ! ”

Ac d'airigeas an caint agus na ráflaí, ó Baile Áta Cliat, 'gá ráid go raib buídean le cur ar bun cun na sgealluine saothrucháid agus cun i coimeád beó, mar cómráid, d'á labairt a' béalaibh na ndaoine. Bí ádas mór orm nuair airigeas an méio sin. D'airigeas, leis, gur sagart óg a bí i Maig Nuadac ba bun leis an iaraíocht san.

Do gluais na blianta. Ní gáid dóm-sa don tuairisg a tabairt anso ar obair agus ar cúrsaibh na mblianta san. D'féidir ámtad nár misde dom don focailín amháin do ráid i dtuair na h-oibre. Do conac, ag cosnucháid na h-oibre dúinn, gur ar an aos óg a bí

AR SEASAMH I SCÓIR NA h-AIMSIRE A BÍ RÓMAINN. AS
 MACHTAMH DOM AIR SIN DO TUIGEAS AM' AIGNE NÁ RAIB
 DON RUO I N-DON COR AGAINN, I BPUIRM LEABAIR, LE
 CUR I LÁIMH DON LEINB CUN NA Saeluinne DO MÚINEAD
 DÓ. AS MO MACHTAMH DO SÓCARUIGEAS AR LEABAR
 FÉ LEIT DO SGRI' D'ÁR N-AOS ÓG, LEABAR GO MBÉAD
 CAINT ANN A BÉAD GLAN ÓS NA LOCTAIB A BÍ I BFORMHÓR
 CAINTE NA BPILÍ; LEABAR GO MBÉAD AN CAINT ANN
 OIREAMNAC DO'N AOS ÓG, LEABAR GO MBÉAD CAINT ANN
 A TAITHFAD LEIS AN AOS ÓG. SINÉ AN MACHTAMH A CUIR
 FÉACAIHT ORM "SÉADNA" DO SGRI'. DO TAITH AN LEABAR
 LE GAC AOINNE, ÓG AGUS AOSTA. DO LÉIGEAD É DOS NA
 SEANDAOINE AGUS DO TAITH SÉ LEÓ. D'AIRIGEADAR,
 RUO NÁR AIRIGEADAR RIAMH GO DTÍ SAN, A SCIAINT FÉIN
 AG TEACHT AMAC A' LEABAR CÚCA. DO TAITH SÉ LEIS
 NA DAOINIB ÓGA MAR BÍ COSMÁLACHT MÓR IDIR Saeluinn
 AN LEABAIR SIN AGUS AN DÉARLA A BÍ 'N-A MBÉALAI
 FÉIN.

XXXII

ONÓIR DO'N OBÁIR

DO GLUAIS AN AIMSIR. DO LEANAS DE'N OBÁIR.
 DEADBRÓCAD AN SGÉAL SUR TUIGEAD SUR DEINEAS MO
 CION DE'N OBÁIR MAIT GO LEÓR. TUIT RUO AMAC SA
 OLIAIN D'AOIS AN TIGEARNNA MÍLE NAOI SCÉAD A DÓDÉAS,
 RUO A TAISEADIN SUR TUIGEAD; RUO NÁ TUITFEAD AMAC
 I N-DON COR MURA MBÉAD SUR TUIGEAD. AN TARNNA

LÁ FICHT O'ABRÁN NA bliana san DO BRONN UAISTE CATARAC BAILÉ ÁTA CLIAI SAOIRSE NA CATARAC SAN ORM FÉIN AGUS AR AN OLLAM KUNO MEYER, MAR GEALL AR A RAIB DÉANTA AGAINN AR SON NA GAELUINNE. DO BRONNAD AN ONÓIR AIR-SEAN MAR GEALL AR AN SAOTAR A BÍ DÉANTA AIGE AR SEANA GAELUINN NA h-ÉIREAN, AGUS DO BRONNAD AN ONÓIR ORM-SA MAR GEALL AR AN SAOTAR A BÍ DÉANTA AGAM AR SON NA GAELUINNE ATÁ BEO I h-ÉIRINN FÓS. ŠABAMAIR ARAON ÁR MBUIDEACAS LE h-UAISLÍB NA CATARAC. LE LINN A BUIDEACAIS FÉIN A ŠABÁIL LEÓ DO'N DOCTÚIR KUNO MEYER DÚDBAIRT SÉ FOCAL A CUIR I n-ÚIL DÚINN GO LÉIR NÁC INDIU NÁ INDÉ DO TOSNUIG SÉ FÉIN AR BEIT AG CUR SUIME I NEITIB GAELACA. (DO LABAIR SÉ AS BÉARLA.) TAR ÉIS RAINC CAINTE DO RÁD DÓ DÚDBAIRT SÉ MAR SEO.

“DÚDBAIRT MO ŠEAN-ATAIR LIOM, AGUS MÉ AM' LEANB, TALL I ŠCATAIR HAMBURG, GO RAIB, GO DEIMIN, CAINT IOR É FÉIN AGUS NAPPER TANDY, AGUS ŠUR RUS NAPPER TANDY 'ŠREIM AR LÁIM AIR,' LOM DÁIRIBIB, NUAIR A BÍ SÉ 'N-A ŠARSÚN. O'INIS SÉ AN MÉIO SIN DOM ABFAO SAR AR AIRIGEAS-SA DON TRÁCT AR 'The Wearing of the Green.' ”

DO TAISBEÁIN SAN GO RAIB BÁID AG KUNO MEYER, AGUS AGÁ ATAIR, AGUS AGÁ ŠEANATAIR, LE h-ÉIRINN AGUS LE MUÍNTIR NA h-ÉIREAN, ABFAO SAR AR TOSNUIG AN OBAIR SEO NA GAELUINNE.

NUAIR A BÍ AN ONÓIR SIN TABARCA DÚINN AG MUÍNTIR BAILÉ ÁTA CLIAI CUAMAIR SIAR GO COLÁISTE PÁDRAIG NAOMTA I MAIG NUADAT, MAR BÍ CUIREAD FÁŠALTA AGAINN Ó UACARÁN AN COLÁISTE, AN SAŠART OIRDEIRC AGUS AN T-OLLAM DIAVACCA Monsignor UA MAINCÍN, ATÁ ANOIS I n-A ÁRDEASBOŠ TALL I Melbourne. TUG SÉ CUIREAD DO TRIÚR AGAINN, DO'N OLLAM KUNO MEYER

agus do Dóctúir Ua h-Aimhirgin agus Dóm-sa. Cuamair siar ó Baile Áta Cliat ar mótor.

Tar éis an dinnéir do cruinniú buíodan Coluim Cille sa halla mór agus deineamair go léir a lán cainte. Ar an nGaeluinn agus ar gac don ruo a bain leis an nGaeluinn isead deineamair an caint.

I gcaiteamh na cainte dúinn agus i gcaiteamh an trádnóna, do cuimnígeas féin go minic ar tuama atá ansúo sa roilís beag lastiar de'n Cólaiste. Tá cómra trom iadainn istig sa tuama san agus táro cnámá duine, cnámá sagairt, istig sa cómrainn sin. Do tugad an cómra san agus an méid atá istig inti aniar ar fáo ó'n rtaob tiar de'n cruinne, ó Los Angeles, treasna na mílte míle tíre agus uisge, agus do cuiread istead sa tuama san í agus tá sí ann. Isiad cnámá an átar Eogán ua Gramna atá istig sa cómrainn. Tá sé féin tuas i n-aoibneas na bplatas. Bí sé ag péacaint anuas orainn an oíde úo, agus bí átas air. Conaic sé an obair ag dul cun cinn go beo agus go bríogmar, tar éis na mblianta go léir, an obair a bhis a sláinte féin agus do slao an t-aham as i rtaob a shaoḡail, an obair dá mbéad beata trír aige go rtabarfad sé an beata san go léir cun na h-oibre sin do cur cun cinn.

Nuair airig uaisle catarac Corcaige an ruo a bí déanta ag uaisliú Baile Áta Cliat tuigeadar gur ceart dóib féin ruo eigin de'n tsagás céadna do déanamh. Socaruiḡeadar ar shoirse catarac Corcaige tabairt do Dóctúir Kuno Meyer agus dom féin. Ceapadar lá cuige, agus ar áobaraí an tsaoḡail cao é an lá a ceapraois cuige ac an cúigmad lá fícro de mílteamh an fíogmar, .i. lá

BARRA NAOMHA, LÁ NAOMH AN SUAGÁIN, AN NAOMH GO
BHFUIL CATAIR CORCAIGE AR A COMAIRCE.

NÍ RAIB DÓN COINNE AGAM-SA GO BFEICFINN AN
RADARC A CONAC AN LÁ SAN. NUAIR A TÁNAS FÉIN AGUS
KUNO MEYER AMAÉ AS AN DTRAEN I SCORCAIG BÍ MÓR-
SUAG LEANB ANN AG CUR FÁILTE RÓMAINN. DO
SABADAR AMRÁN DÚINN, AMRÁN Saeluinne, AMRÁN A
CÚM AN T-AIMIRGÍNEAC DOIB. BÍ MAOR NA CATARAC
ANN AGUS CARÁISTE AIGE DÚINN CÚN SINN A BREIT GO
DTÍ HALLA NA CATARAC. BÍ GÁRDA LUÉT AIRM 'GÁR
DTIONNLACAN, RÓMAINN AMAÉ AGUS I N-ÁR NÓIAIG AGUS
AR GAC TAOB DE'N CARÁISTE, AGUS IAD GLÉASTA I N-ARM
'S I N-ÉIDE DO RÉIR MAR A BÍOD A LEITÉIOÍ I N-AIMSIR
CÚCULAINN. NUAIR A CONAC IAD DO CUIMNIGEAS AR
LÁ A BÍOS I SCORCAIG, SUAS LE DEIC MBLIANA FICÍO Ó
SIN. BÍ TOIRMEAS NA TALMAN AR SIÚBAL AR BUILE AN
UAIR CÉADNA. TÁINIG AN ¹T-LARLA RUAD GO CORCAIG
MAR 'O EAD CÚN SGEÓIN A CUR IONAINN GO LÉIR, AGUS
SMAÉT DO CUR ORAINN. CONAC É AG TEACHT AMAÉ AS
AN DTRAEN. BÍ GÁRDA LUÉT AIRM AR AN LÁTAIR ROIMIS,
CÚN É COSAINT ORAINNE, MAR 'O EAD. CUIMNIGEAS AR
AN LARLA RUAD SAN NUAIR FÉACAS AM' TÍMPAL AGUS
CONAC MO GÁRDA FÉIN.

"DAR FIAO," ARSA MISE AM' AIGNE, "AC IS FEARR
AN GÁRDA ACÁ AGAM-SA INDIU 'NÁ AN GÁRDA A BÍ AG
AN LARLA RUAD AN LÁ UO!"

CUAMAIR TRÍO AN SCATAIR; ANONN TREASNA AN
DROCAIO MÓIR; SIAR GO DTÍ AN TSRÁIO MÓR LEACAN
ÚO MAR A MBÍOD AN "Capall Buirde" FADÓ; SOIR
AIRÍS AGUS ANONN TREASNA AN DROCAIO EILE; GO DTÍ
HALLA NA CATARAC. I SCARTEAM NA SLÍGE SIN GO LÉIR

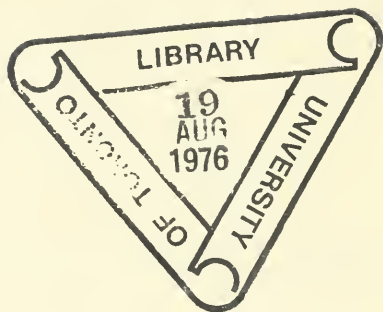
bí na daoine, ós agus aosta, brúigte ar a céile ar
 gac taobh d'inn, agus iad as liúirig agus as greadaó
 na mbas as cur fáilte rómainn. Nuair a cuamair
 isteach sa halla mór bí na daoine bailigte istig ann.
 Bí sé lán, cómh lán agus nár b' féidir o'a tuille dul
 isteach ann. Deineamair caint ansan agus do
 deinead caint linn, agus bí iongnad ar gcroíde
 orainn araon a feabhas do labair na buacailli ósa
 an Saeluinn linn.

Measaim nác miste dom stad anso, agus a radó,
 mar doireadó luét sgéalaídeacta i n-Éirinn faoió :

Sonad é sin mo sgéal-sa go nuise sin.

Uéanta agus clóbusaíte i nÉirinn le Drún 7 Ó Nualláin, Teór.
An Cló Richview, Cluain Scead.

13.11

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
